

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

1925

UTGIVEN

AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

SIXTEN HUMBLE

ÅRG. XXVI.

HÄFT. 1-2.

INNEHÅLL.

	Sid.
Nils Collin. Moderlandets siste representant i »Nya Sverige» Av H. FRÖDING	1
Thomas Hiärne. Av SIXTEN HUMBLE	28
Julius Mankell i polska upproret 1863. Meddelat av NILS AHN- LUND	47
Carl Georg Brunius' anteckningar om Gomer Brunius. Medde- lade av WILLIAM KARLSON	64
Julius Richart De la Chapelle. Några anteckningar av OTTO ADELBORG	74
En släkthistorisk mystifikation. Av NILS AHNLUND	81
Adelns ättartavlor i ny gestalt. Av SIXTEN HUMBLE	91
Notiser	103
Fråga	103

Nils Collin.

Moderlandets siste representant i »Nya Sverige».

Av H. Fröding.

Den vid Delawares stränder år 1638 grundade kolonien Nya Sverige erövrades som bekant av holländarna redan år 1655. Koloniens tillvaro kunde dock på sätt och vis anses såsom förlängd dels genom det bibehållna namnet, dels genom det ännu talade svenska språket, dels slutligen och förnämligast genom svenska kyrkans här alltiämt bestående mission.

Rörande denna mission vid Delaware har O. Norberg utgivit en synnerligen intressant akademisk avhandling, avslutad med redogörelse för den siste svenske prästens, teologie doktorn och filosofie magistern Nils Collins befattning som prost vid de svenska församlingarna i det avlägsna landet. Uti denna avhandling framstår den varmhjärtade församlingsherden i en synnerligen vacker dager, icke allenast genom det rörande inträdestalet i Racons kyrka, genom trotsandet av vedervärdigheter och dödsfaror under självständighetskriget — Collin anlände flera år dessförinnan till Amerika — utan även genom det *egenhändig*a uppbyggandet av en ny kyrka, varvid prästen-muraren under hanterandet av det våta murteglet förfrös sina händer¹.

Men Collin var inte blott präst. Såväl hans inval i svenska vetenskapsakademien som hans i Amerika och Sverige utgivna skrifter, liksom vidare och framför allt hans på mångfaldigt sätt betygade kärlek till studier röja honom som *vetenskapsman*, ehuru han visserligen i denna sin egenskap tycks vara så gott som fullständigt glömd. Frågan om denna glömskas berättigande torde förtjäna sin belysning.

Synnerligen viktiga aktstycken vid denna undersökning äro Collins egna såväl i vetenskapsakademien som i Uppsala univer-

¹ I Norbergs avhandling finnes även ett porträtt av Collin, hämtat ur P. P. Waldenströms »Genom N. Amerikas förenta stater».

sitets bibliotek, liksom även i riksarkivet förvarade brev till professorerna Bergius, Thunberg, Aurivillius, J. Retzius och Berzelius m. fl. Först emellertid några biografiska upplysningar om mannen.

Nils Collin föddes år 1746. Föräldrarna voro kyrkoherden i Våla i Uppland, magister Nils Collin och dennes hustru, Maria Nordstedt. Helt säkert tidigt bestämd för det andliga ståndet, sändes den unge Nils till Uppsala för att studera, vilket ock skedde med den framgång, att han redan vid tjugutre års ålder kunde disputerat pro gradu. Och att han studerade med fröjd och icke med suckan, finner man av hans många år senare till universitetsbibliotekarien, professor Per Fabian Aurivillius skrivna brev till svar på ett från denne erhållet meddelande. »Detta brev upplivade minnet», förklarar han häri, »av vår vänskap och av de många angenäma timmar jag tillbringat i min herres umgänge i den glada ungdomens vår, då kärleken till vetenskapen är lika så eldig och öm som tjusningen av en täck fästemo.» »Hela min levnad», tillägger han, »har sedan haft många blandningar av bitterhet, så att både sinne och kropp blivit avmattade. Dock håller jag fort i nit för alla mest nyttiga vetenskaper, av den övertygelse, att de huvudsakligen befordra människosläktets lycksalighet.»

Tämligen snart efter den behöriga prästvigningen kom den unge magistern, »en orolig vildhjärna», som han själv kallar sig, på den tanken att begiva sig långt över haven och studera främmande land. På grund härav sökte han och erhöll kungl. maj:ts fullmakt på en pastorsbeställning i det vid Delawares stränder i Nordamerika belägna så kallade Nya Sverige, där svenska kyrkan såsom redan nämnt hade en sedan långt tillbaka grundad mission. På sommaren 1769 anträdde han ock resan, begivande sig först till London, där han uppehöll sig ett halvt år, antagligen för att studera engelska språket.

En kort tid därefter eller den 12 maj 1770 landsteg han vid Delawareflodens strand i staden Philadelphia.

Den 20 juli 1771, alltså ett år efter ankomsten till det främmande landet, sänder han sin farbror och dennes hustru i Stockholm följande, nu i vetenskapsakademiens bibliotek (Bergianska samlingen) förvarade brev från Racoon.

»Jag, Gudi lov, har mått väl sedan min ankomst hit, endast att den starka hettan nog besvärat mig. Jag reser kring, lärer och döper stundom fullvuxna flickor, huvud längre än jag, och gamla gummor m. m., men inga hedningar har jag att försvara tron emot, som bönderna i Våla [hemsöcknen] sade. Amerika är

artigt nog och ej så ohyggligt, som många i Sverige tro. Med Guds hjälp skall jag ej ångra den resan. Svenska roligheter och präktigare nöjen kunna ej fås, men vi kunna ej vänta allt gott på en gång. Besvär och arbete är nog, men det roar mig att flacka omkring; jag har alltid varit en så orolig vildhjärna, jag förer alltid i fickan ett par nöjsamma kamrater [givetvis böcker], att tiden ej blir lång. Att predika 2 gånger en söndag och fara 2 à 3 svenska mil aktar jag ej stort. Skulle jag nödgas bruka apostlahästarna, vore det ledsamt kalas nog, men jag har fått mig en skön gångare att kampera på. Här är mest alla lika goda kålsupare. Mången går och plöjer, som är ägare av 1 à 200,000 daler [dollars]. Alla heta herrar och fruntimmer. Det vore löjligt nog för en svensk herre att komma hit och höra mig säga till en gatläggare eller skorstensfejare, er tjänare min herre, samt komma in i ett hus och se fruntimmer sitta barfota och helt legerement klädda vid sitt te, kaffe och chokolad, men detta roar mig ganska högt. Om det vore på samma fot i Sverige, skulle ej så mången utsvulten mage gnola under en sidenväst och mången fattig fröken mjölka sin ko själv hellre än vara utan både bita och supa. Av min nedanstående beskrivning² ses vidare om landet och folket. Nästa vår lär prosten Vicsell gå hän, då jag blir successor, den sysslan är den minst importanta och ej mer värd in presenti än mellan 3 och 4,000 d:r, men kan förmodligen bringas högre. Nu bor jag hos honom och har fritt bord. Kaffe och te, punsch kan man här ha var dag. Engelska kan jag nu predika utan möda, det är annars ett ganska svårt språk i synnerhet i pronunciation. Det lär nu vara stilla i Sverige, och Gud ske lov, att riksdagen utan buller slöts. Med Guds hjälp hoppas jag få den glädjen ännu en gång se min farbror och faster i denna dödligheten och på mitt prästbol i Sverige fägna dem med gröna ärter och smultron i mjölk — nej söt grädde, midsommarlekar m. m. Ack, den sälla dagen! Mitt hjärta börjar dansa, när jag tänker därpå . . .

Min vördnad för herrar Bergier [Bergius]. Jag vill nästa år sända dem en hop av vad jag samlat och ytterligare vill samla. Min farbror, var gracieux och bed professorn ge på ett papper de frågor, som vetenskapsakademien utgivit, dem jag torde få hit, även fråga, om det problemet angående plogen blivit solverat, och i annat fall, att jag må det få literaliter!

² Intagen såsom bilaga till denna uppsats.

Ännu innan Collin blivit något så när varm i kläderna, började han ägna sig åt studier av flera olika slag.

»Jag dagligen umgås med de största genier av alla åldrar, som hedrat och upplyst mänskligheten», skrev han redan den 8 juli 1771 till en farbror i Stockholm. Umgänget i fråga berodde på lån av böcker från Philadelphias stora bibliotek. Ett par år senare förklarar han sig i brev till professor Bergius ej vara någon professor botanices, så att han väl ej kunde ge någon científisk beskrivning på allt, vilket ej heller i hans tycke vore nödigt. Men täcktes herr professorn ej försmå, vad han nu gav, försäkrar han sig på sin heder vilja continuera samlingen för hela sin tid och nästa höst åter avsända något som vore mera valuabelt. Vissa rön, som han dels själv gjort, dels av andra hört, vore kanske värda att berätta.

Till dessa rön räknade han bland annat *skallerormens* natur.

»Denna [orm]», berättar han, »är detta landets fasa och förundran. Skallran i stjärten består av flera ringar, stundom 16, en tillkommer varje år, med den första födas de. Ungarna göra min av att huggas så snart de tillkomma. Om vintern ligga dessa ofta 100 tillsammans i hålor i jorden eller under stenar, och i blott väder äro alltid färdiga att skada. Ett kreatur, av detta monstrum bitet, dör merendels efter få timmar, spricker av svullnad sönder och hårdnar som ett stycke träd. När han stungit en människa, känner hon liksom en eldslåga slå sig i ansiktet och förlorar synen på några timmar, som sedan efter hand återvinnes. En odräglig törst följer då, men dricka förnekas utom varm mjölk. Salt, olja m. m. vanligen brukas utom allehanda örter. Indianerna känna dem bäst. Ett bland dem brukligt sätt är att riva skallrorna av ormen, krossa dem samt blandade med saliv lägga på såret. Men bittet är ofta dödligt. Då han är mycket arg, kan han kasta sig 2 à 3 alnar, ja, mån av trovärdighet ha sagt mig, att han kan hoppa över en häst. Deras kött ätes mycket av de franska amerikaner, och tros det vara ganska hälsosamt. Jag har talt med dem, som blivit narrade att ätat kokt, och smakar liksom god fisk. Dess kött i brännvin samt fett skall vara gott i torrvärk.»

Att denna framställning är högeligen fantastisk måste medges; men Collin återgav den ju endast efter hörsagor, så mycket svårare att kontrollera, som till och med de lärdas berättelser ännu i dag äro synnerligen skiftande. Så heter det ju i Brehms berömda *Thierleben* på följande varandra alldeles olika sätt:

»De flesta iakttagare beskriva skallerormen som ett övermåttan trögt djur, och Pallissot de Beauvois säger till och med, att få ormar torde vara så godmodiga som denna. Skallerormen, påstår Geier åter, är rask i sina rörelser, utan att mycket anstränga, böja eller krumbukta sig. På sitt rov störtar den sig med tilltagande hastighet, som slutligen liknar en fågels flykt.» Vem av dessa skall man tro?

Tillfällena till studier och vetenskapliga rön skulle för Collin genom de engelska koloniernas frihetsrörelse fram på 1770-talet i hög grad inskränkas, på samma gång som han själv utsattes för faror och lidanden av olika slag. Härom yttrar han sig i det förut anförda brevet till Aurivillius på följande sätt.

»Mitt lidande var också mångfaldigt och svårt under flera år i revolutionskriget, i synnerhet av tryckande armod, emedan lönen här blev såsom andras genom pappersmyntets försämring nästan intet, och jag kunde ingenting draga från Sverige av min proslön, ty all kommunikation var avbruten. Utom dess måste jag ock skåda barbariska uppträden — människor piskas ihjäl, upphängas m. m. Sedan friden och tre år därefter min flyttning från den sjukliga orten [Racoon], där jag nästan vart år hade långsam höstfeber, hade jag i flera mål önskliga villkor.»

Till dessa »mål» hörde även giftermål — med vem är obekant — och vidare hedern att av Filosofiska societeten [akademien] i Philadelphia kreeras till teologie [?] doktor. Efter denna »önskliga» tid följer Collins brevskrivning, åren 1790—1827 till professor *Daniel Thunberg*, åren 1803—1825 till professor *Per Fabian Aurivillius*, på vilka brevserier, den förra femtio, den senare tolv nummer stark, nedanstående skildringar huvudsakligen stödjä sig.

Vid återgivandet av dessa Collins skrivelser har stavningen närmats den nu brukliga, på samma gång som de ofta starkt förkortade orden i allmänhet utskrivits. Såväl avsändningsorten *Philadelphia* som över- och underskrifterna äro i det följande utelämnade. Här och var skola några kommentarier bifogas.

Första brevet till Thunberg, vilket är daterat den 20 november 1790, har följande lydelse:

»För mer än tjugu år sedan hade jag den äran känna Min Herre uti Uppsala. Med särdeles nöje förnimmer jag, att M. H. nu är en värdig successor officii av den store Linnæus samt annars väl känd i den lärda världen av sin *Flora Japonica* m. m. Det är mitt öde att ännu på 22:a året vara långt borta ifrån det kära Sverige. Jag har haft en bitter känsla av den hemsjuka, som an-

tastar svenskar mera än någon nation (om icke några schweizare), och jag är ännu ej fri från denna krämpa, ehuru jag på senare 3 à 4 år ej har att klaga över mitt tillstånd. Genom försynens nådiga skickelse hoppas jag väl att inom kortare tid återkomma till fäderneslandet, men kan svårligen determinera huru snart. Åstundan att emellertid gagna riket och tjäna vetenskaperna är orsaken till denna korrespondance. Jag har tvenne gånger skickat till kungl. vetenskapsakademien i Stockholm en ansenlig samling av kärnor, frön, ollon, nötter etc. av sådana trän, buskar, växter, som äga någon särdeles fågring eller nytta och efter all liknelse kunna trivas i vårt klimat. . . »

»Sockerlönnen har nyligen kommit i högt rop», berättar han vidare bland annat, »man påstår, att den giver en större ymnighet av socker, lika gott med det, som vanligen av sockerrör beredes . . . »

Följande utdrag av breven till Thunberg, vari även vissa Collins levnadsomständigheter framträda, sköla ytterligare ställa i klaraste dager hans kärlek till naturvetenskaperna — liksom även till hemlandet.

»Den 13 maj 1791. . . . Jag ärnar i sommar göra resor kring landet och samla naturalier. Det är min hjärteliga önskan att göra mitt kära fädernesland all möjlig tjänst genom införande av de amerikanska växter, som kunna vara mest nyttiga och prydeliga i Sverige. Låt mig veta, med vad jag kan tjäna landet, Min Herre själv och den sköna vetenskap, som han gör heder före.

Ehuru jag så länge slavat i främmande land, kan jag ej bliva färdig till hemresan inom ett år ännu, kanske två.»

»Den 12 nov. 1791. : . . . Jag skulle redan ha besvarat det [ett brev], om jag icke hade väntat på tillfälle att sända några frön av sockerlönnen. Men allt mitt bemödande för denna höst har slagit felt, emedan fåglarna äro så snåla därefter, att de näbba dem utav deras hylle, innan de mogna, som sker vid slutet av september. Få av dessa träd växa inom tolv svenska mil från Philadelphia. Deras hemvist är i nordnen omkring de stora sjöarna. Jag sände i våras till vetenskapsakademien ett stycke socker, tillrett av detta trädets saft, som var jämgott med grövre ordinärt socker. Genom pastor Hultgren fick jag nyligen underrättelse, att vetenskapsakademien fått bägge mina samlingar och sänt därav till både Uppsala och Lund. . . . Om jag lever, önskar jag omständligt beskriva dessa stater både till sina fysiska och moraliska egenskaper. Klimatets inverkan på djur, växter samt hela mänsk-

liga systemet är undransvärd. Med första tillfälle skall jag sända min gode vän och gynnare några av de bästa skrifter vi äga uti naturalhistorien, medicin etc. . . .»

»Den 28 april 1792 Vad jag sänder till Uppsala akademi (min gamla älskade alma mater) blir alldeles ett frivilligt offer, så att jag vill betala transporten själv. . . . Inom 1 eller 1¹/₂ år kan jag bli alldeles ledig från mina så länge här innehavda ecclesiastike ämbeten, men jag torde ändå töva därefter, för att lykta politico-philosofiska verk och (om encouragement gives) trycka dem här, varom ej kanske uti England. Denna tiden ärnar jag ock nyttja för att göra samlingar. Sverige ligger mig ej dess mindre om hjärtat, och hoppas jag där få vila mina trötta ben efter så långvarig tjänst och (i förflutna år) mycket lidande. Svenske, som aldrig rest, känna icke fäderneslandets värde såväl som vi. Vår nordiska jord eftergiver varken östra eller västra Indien, och vårt folk kan uppvisas mot de bästa på globen. . . .»

»Den 8 nov. 1792. . . . Under närvarande lägenhet anser jag för en verklig skyldighet att med samlingar i naturalhistorien tjäna mitt fosterland, och helst åstundar jag att efter förmåga befordra museum uti Uppsala såsom tacksam alumnus av denna alma mater. Herr Professorn lär ha givit sina egna samlingar till det, om jag rätt förstod första brevet. Likväl vill jag härefter tillfälligtvis giva något för Dess [professorns] enskilda bruk. Men allt, som annars av mig sändes, är ämnat för Uppsala musei evärdeliga besittning. På sådant sätt kan det med tiden bliva skattbart och en rikets meuble. Det var en skada och skam för nationen, att Linnæi kostbara samlingar måste försäljas till utlänningar. Nästa år skall jag avsända fåglar, insekter m. m. Denna gång sändes omkring ett dussin fåglar såsom egen present (köpt av herr Peale) till kungl. vetenskapsakademien, dels för att erkänna den hövlighet mig skett av akademien [upptagandet till ledamot] dels ock att befordra herrar [von] Carlssons och Sparrmans verk uti ornithologien. . . .»

»Den 13 nov. 1792. . . . Professor Bergius hade inrättat en syssla i horticulturen, det var patriotiskt. Var gunstig och lät veta, om vår allmoge har nu mera frukt än i min tid, och om cider göres, också om häckar och skog planteras? . . .»

Sedan mitt sista ha vi förlorat vår älskade konung på ett barbariskt sätt; i detta för vårt fosterland och konungahuset jämmerliga olycksfall tager jag innerlig del och kan uppriktigt säga, det har kostat mig många bittra tårar. Gud hjälpe oss utur denna

världenes vilda törnemark till det sälla land, som bär ifsens träd! . . .

Jag ärnar, om Gud förlänar någorlunda hälsa, på engelska beskriva detta land och folk, som jag efter 22 års vistande här måste tämligen väl känna bägge. . . .

Jag beklagar utkomsten är svår i Sverige för ämbetsmän. Jag har i framledne tider känt en svår fattigdom och hade verkligen under kriget för 3 à 4 år icke en god rock på kroppen. Nu har jag tillräcklig utkomst och kunde så vida vara nöjd, men längtan till fäderneslandet är hos de svenske djupt rotad. Utom dess kan ingen även med pengar njuta den bekvämlighet här som uti Europa, särdeles är det nästan omöjligt att få pålitligt tjänstfolk, till följe varav en fru måste själv vända steken och herren efterse, om hästen har skor. Våra svenska herrskaper vore mindre missnöjda, om de hade lärt värdera vårt goda arbetsfolk och låte bliva så mycket fåfängt bjäfs. Önskeligt vore ock, att vår ungdom, som ej äger särdeles genie, ville hellre lära nyttige slöjder än löpa efter brödlöse tjänster.

Den ryktbare aeronauten Blanchard gav oss i förledna vecka en vacker syn, då han i sin väderboll reste över älven och ett par svenska mil vidare. Låt mig åter få veta vad helst från Amerika åstundas. Jag vill nyttja tiden, ty jag torde om ett år fara hem igen, ehuru fäderneslandet, alltsedan vår älskade konungs död, visar sig i ängslig sorgedräkt för mitt öga. . . .

»Den 20 april 1793. . . . Herr Michaux säger sig hava funnit, att fröen böra strax när de öppnas läggas i jorden. Min egen remarque är, att alla unga amerikanska plantor böra vaktas för stark hetta, emedan de en general äro vana vid skogsmark i detta unga landet. En tunn betäckning om vintern torde ock vara god. Så snart jag mera fullkomnat mina observationer, skall jag hemsända en traktat om de amerikanska växter, som bäst förtjäna svenskt burskap. Jag vet ej ännu, när hemresan sker (under kriget förmodligen ej); emellertid skall jag flitigt samla för fäderneslandet. Märk åter, att alla specimina och frö böra noga besiktigas, att inga insekter följa med. . . . Tillåt mig att besvära med innelyckte, som innehåller en assignation på statskontoret för min syster. . . .»

»Den 7 dec. 1793. . . . Nu sändes en stor låda till vetenskapsakademien med fåglar för professor Carlsson, böcker för akademien etc. samt däruti, att under deras vård till Uppsala sändas, en packe, adresserad till Herr Professorn. . . .»

»Den 2 januari 1796. . . . Lingon finnes icke inom de För-
 enta stater, så vida ännu är bekant; denna frukt är en av naturens
 härliga skatter. Av smultron ha vi flera slag, några rätt stora,
 men ingen, som på långt när egalerar våra, dem jag anser förmer
 än själva ananas. Det är en stor välgärning mot vårt släkte att
 meddela länder emellan den store Gudens gåvor. . . .»

»Den 4 sept. 1796. . . . Min Herre behagar i dissertationen
 om sockerlönnen nämna mig med större aktning, än mina ringa
 botaniska tjänster ännu förtjäna. Om Gud förlänar hälsa och livs-
 tid, torde jag kunna något åtgöra. . . .»

»Den 14 dec. 1797. . . . Denna höst sände jag till professor
 Retzius en mängd av frön, valnötter, ekollon, kastanjer etc. av
 sådana träd och buskar, som förmodligen tåla skånska luften, jämte
 något för Lunds botaniska trädgård. . . .»

Låt mig veta, om något i synnerhet önskas, medan jag lever
 eller kvarbliver i Amerika. Bägge äro nu ovissa nog; ty jag har
 förlorat min älskade hustru i den febern, som åter grasserade i
 Philadelphia denna sommar och höst. Detta är ett slag på mitt
 hjärta, som torde hända hastar mig till graven; och sannerligen
 önskar jag att snart återvinna henne i de rena och sälla ljusens
 boningar. Hon har i flera år som fästemo och mera än elva år
 som hustru delat mina öden, glädje och sorg — av den senare
 hade vi dryg del. Om Gud förlänger livstiden, ärnar jag mig
 hem, då friden ger hopp om säker passage; nu taga fransoserna
 bort amerikanska fartygen, och kanske det kommer till öppet
 krig. . . .»

»Den 12 febr. 1799. Ärade skrivelsen av 30 mars bekom jag
 20 aug. sistl., varför hjärteligen tackas. Den faseliga gula febern
 härjade för fyra månader värre än någonsin detta landet, i syn-
 nerhet i Philadelphia och New York. Av dem, som ej lämnat
 staden, dödde en femtedel, ungefär fyra tusende människor. Jag
 förblev över det värsta; de flesta präster voro bittida sin väg . . .
 Sjukdomen är ännu mindre känd än den borde vara, ty, Gud
 bättre, både människokärlek och kunskap saknas. Ja, tackom Gud,
 att vårt Sverige med all sin köld och sina moraliska fel ändå är
 det mest förädlade land i Europa! Låtom oss förbättra, men med
 försiktighet, att vi ej kasta ut barnet med lögevattnet, som det
 visa ordspråket lyder. Om Amerika kan undvika inbördes krig
 är osäkert. — Jag ämnar mig nu hem med någorlunda säkerhet;
 förmodligen sker det likväl ej förr än nästa år. Jag skall visserligen
 hemföra till vårt kära Uppsala vad möjligt är. Jag ber även få

underrättelse om vad nya lexica i Sverige äro upplagda. Ha vi något på ryska, polska eller ungerska? Det finska och lapska känner jag. Det schlavoniska språket är mera likt med svenska än man tror. Jag har för ett par år sedan med mycken success studerat alla europeiska språk, även det gamla keltiska. Tit. japanske vokabulär är preciöst, till vår nations heder ännu det bästa.»

Att Collin understundom gripes av vemod, är förklarligt. I denna sinnesstämning skriver han bland annat följande rader den 30 sept. 1799. »Jag ärnar, vill Gud, nyttja första fredslugn att söka fosterlandet, ty jag är nu rätt ledsen av hela Amerika, sedan jag miste min trogna vän . . . Gud give, att svenske män i allmänhet förstode att värdera Sverige i jämförelse med andra länder! Farväl, värdaste vän! Om vi ej råkas på jorden, skola vi visst [göra det] i en högre värld med Linnæus et ceteris.» Man förstår, vilken kärlek Collin hyste för vetenskaperna, då han i tankarna förband himlen med Linné.

»Den 19 mars 1801. . . Brevet inlades i en piece, som jag skrivit och infört i 4:e vol. av American Philosophic Transactions on Ancient Words in several languages. Däruti, som innehåller några och trettio språks specimina, nämnes japanska och malayiska utur min väns resebeskrivning . . . Var nu gracieux och hälsa min cousine med tacksägelse för dess brev i januari 1800. . . . Jag skall svara det snart, men sänder nu 3:dje anordning om växeln.»

Ytterligare redogör Collin i åtskilliga till Thunberg under 1800-talets första år ställda brev för landets flora, liksom för amerikanska trädslags och växters överflyttande till Sverige, på samma gång som han omnämner vissa penningsändningar till sina gamla släktingar, bestyr, som synas delvis hava gått genom samme korrespondent.

Anmärkningsvärd är även Collins under denna tid uttalade åsikt om slaveriet. »Som min vän i sina böcker yttrar ett rättmätigt ogillande av slaveriet», skriver han till Thunberg den 12 juni 1801, »lärer han tycka om, att vi arbeta starkt på dess avskaffande, som dock måste ske med graduel exertion. Jag sänder därför nu två piecer, som angå detta, och skall efter hand sända fler. Om min vän vill bli hedersledamot, kan det ske; det är ej besvär eller depense för frånvarande. Jag har varit ledamot länge av Pennsylvania Abolition Society.»

Vad den botaniska vetenskapen beträffar, var denna emellertid för Collin långt ifrån allt, vilket även i de föregående breven

tydligt framskymtar. Också till *Aurivillius'* huvudämne, själva *lärdomsväsendet, bokkännedomen, boksamlingen* kände sig Collin mäktigt dragen, och i högsta grad skulle han intressera sig för dennes stora arbete i Uppsala biblioteks katalog, den så kallade Aurivilliska.

Breven till den store bokkännaren må därför nu här i utdrag anföras, till omväxling med ett och annat av den återstående Thunbergiska serien.

I det första, den 6 augusti 1803 daterade brevet, innehållande den i det föregående anförda påminnelsen om vänskapsbandet under ungdomsvåren, uttalar Collin sin tacksamhet för vetenskaps-societeten i Uppsala honom bevisade heder — förmodligen inväljandet till ledamot (A. var detta lärda sällskaps sekreterare). Inom kort skulle den förstnämnde uppvakta societeten med en skrivelse och några böcker om Amerika. Då han högeligen önskade att efter sin förmåga bidra till vidare kunskap i Sverige om engelska böcker i alla ämnen, anhåller han nu att bli underlättad om vad ännu härutinnan kunde saknas. Vordo alla nya böcker i alla grenar av matematiken, inbegripande krigsvetenskapen och sjöväsendet, snart kända hos våra landsmän, frågar han. Anskaffades de bästa för biblioteket, för vetenskapssocieteten och andra lärda samhällen? Voro tryckta kataloger av Uppsala bibliotek till salu, eller kunde en av dem annars fås? Kunde en lista erhållas av Uppländska nationens böcker? Såsom fordom ledamot härav, ville han med nöje anskaffa några i vilka ämnen som helst. Han hade själv ett ansenligt bibliotek i flera språk och ärnade med testamentarisk författning försäkra fäderneslandet om de mest tjänliga böcker, om Gud kallade honom under vistandet härute. Han hade också engagerat en hederlig svensk, professor Wertmüller, den celebre målaren, här bosatt på en lantgård, skriver han ett par år senare eller den 20 maj 1805, att i händelse av hans död hemsända vissa böcker. Likaledes skulle han genom pastorn vid svenska kyrkan i London, Brunnmärk, på sin depense sända en och annan särdeles nyttig bok. Därtill ville han give notice om sådana engelska böcker, som torde vara mindre kända, för att av bibliotekets medel eller andra donationer skaffas.

Under hela sin tid i Amerika hade han beständigt läst i många lärdomsgrenar och kunde utan vanité rekommendera de dugliga. Medicin hade i flera år varit ett av hans »huvudyrken» [intressen]; han hade häri studerat mycket på flera språk och även samlat många goda auktorer. Kunde Aurivillius föreslå en aktiv prak-

tisk medicus för att korrespondera härom männe? Önskligt vore, att biblioteket efter hand kunde få allt, som angick endemiska och epidemiska sjukdomar i alla tider, länder och generella människobelägenheter.

Såsom postskriptum följa härpå frågorna, om de studerande i Uppsala hade som förr fri tillgång till biblioteket två eftermiddagar i veckan, och om det ännu vore svårt att få taga ut böcker.

Den 14 april 1806 omnämner Collin sin avsikt att, sedan freden äntligen slutits, sända en del av sitt bibliotek till Uppsala och från England skaffa särdeles nyttiga böcker, såvida hans ringa medel det tillåte. Med trälaktig tjänst för 36 år i Amerika hade han litet förtjänt. »Det är ej ett land för lärde, ej heller för ordentlige präster», tillägger han.

Men för vilka passade då landet egentligen? Härpå svarar han: »Jag har till flera ställen i vårt fädernesland skrivit mot lyckökandet här. Fattigdom, sjukdom, död äro långt vissare än pengar. Ej heller böra de så kallade fattiga hitkomma, ty den, som ej kan betala passage, bliver såld till tjänst på vissa år.» Men strax därpå är han åter inne på kapitlet *böcker*. »Jag har anhållit hos vetenskapsakademien», förklarar han, »att förskaffa en pålitlig kommissionär i Hamburg eller Köpenhamn för att mottaga de böcker, jag tid efter annan sänder. Den bör vara både lärd och verksam. En, som endast är köpman eller civil ämbetsman, duger ej, ty intet göres väl, om ej av hjärtat.»

För egen del hade Collin nu inga goddagar. »Efter allt mitt slaveri i Amerika», skriver han — nu till Thunberg — den 7 juni 1806, »är hela min egendom utom böckerna ej så mycket, att den kunde med räntan skaffa mig en måltid mat året igenom. Hela min lön är ej mer än vad många hantverkare förtjäna, och min hushållning nog simpel. Det är för mig nödigt att samla vad må bliva oundgängligt, ifall jag blir orklös. Om jag kommer hem, ville jag slippa de dryga bördor och skyldigheter, som hos en samvetsman åtfölja pastorat, och med min lilla pension samt mitt eget hjälpa mig fram. Förbliver jag här samt ej kan gå i oket, händer mig det ödet som nästan alla präster att få ganska litet av dem, för vilka jag uppoffrat mina krafter . . .»

»Vore kostnaden ej så stor», tillägger han med ett ej ovänligt språng i tankegången, »hade jag länge sedan utfärdat min [av egna tidningsuppsatser sammansatta läkar-] bok. Den är grundad på facta, som jag själv sett, dels av säkra berättelser fått på kända

teoretiska principer från physiologi och anatomi, så vida [långt] de gå. Erreurerna äro ej blott hos många medici men ock populära, i levnadssätt, passioner, police m. m. . . . Jag har flera år studerat medicin med nit och äger mot 300 volymer i den vetenskapen.»

Rörande det vetenskapliga, litterära och politiska livet därute meddelar sig Collin dock företrädesvis med Aurivillius.

Den 30 november 1807 tackar han denne för ett efter ett år, elva månader och sex dagar framkommet brev — sådan kunde postgången under denna krigstid vara. Själv hade han ej varit i tillfälle att skicka något betydligt i bokväg, endast i november 1805 och april 1806 till vetenskapsakademien i Stockholm och vetenskapssocieteten i Uppsala några böcker, som han trodde hava framkommit. Mycket på en gång kunde ej vågas. Varken i fjol eller i år hade något svenskt skepp varit i Philadelphia. Till England var väl ofta lägenhet, men tull och mångfaldiga besvär med böcker där vållade, att intet annat väl kunde skickas än vad någon pålitlig person kunde ha i sin kista . . . Det var hans åstundan att, innan han reste eller dog, sända hem åtskilligt, till en del från sin egen boksamling, men att i dessa rövartider våga något av särdeles värde, vore obetänksamt.

I samma brev av den 30 november 1807 förklarar sig Collin hava mottagit »Uppsala biblioteks katalog och Upplands nations dito skrivna». (Den förra, givetvis tryckta, som blev fullbordad först år 1814, var vid denna tid endast påbörjad.)

»Herr Professorn gjorde ganska väl med tryckningen av katalogen», fortsätter Collin i samma brev. »Den innehåller ansenliga skatter och även mycket av nyare lärdomsvärde, ehuru ock mycket kan tilläggas. Emedan värde av böcker är av större vikt än mängd, ärnar jag endast giva det jag själv väl känner. Nästa gång skall jag sända en lista på det, som är anordnat i min livstid i Amerika, dels att av mig själv sändas och dels av någon, som kan ombetros, ifall Gud kallar mig.»

Beträffande de litterära förhållandena i Amerika berättar han samtidigt, att boklådorna såväl i Philadelphia som i New York och Boston voro väl försedda med engelska böcker. Många verk upplades ock i dessa städer och mest i Philadelphia, ty både papper och tryck var gott samt bindningen vacker, dock ej så hårdig mot mal som den engelska. Prisen voro lindrigare och ofta till mycken difference. De engelska och skotska *Critical Reviews* voro de böcker, som i Storbritannien mest värderades. Allmänna

bibliotek funnos ock nu av tämmeligt värde i somliga städer. Philadelphias var det förnämsta och ägde över tiotusen volymer. Det underhölls av ett samhälle, kallat *The Library Company*, genom en redan samlad fond, årlig subskription av ledamöterna till två r:dr (amerikanska, lika med spanska piastrar och i värde litet mindre än våra svenska banco). Lånepengar för böcker gävos för vecka och enligt stadgade pris för folianter, quarto etc., var-till kommo donationer. Ledamöter fingo en volym i sänder utan betalning och däröver såsom andra för betalning, men de ställde icke pant, om ej värdet var ansenligt, ty deras andelar voro värda 40 r:dr. Collin hade sedan sin flyttning till Philadelphia varit del-ägare men alltsedan sin ankomst till Amerika 1770 lånt böcker, ehuru han bodde i New Jersey på andra sidan älven, 3 svenska mil därifrån; hade också orsak att erkänna en stor del av sin kunskap från denna vackra inrättning. Dagligen från kl. 2 e. m. till solnedgången var den öppnad, då alla och helt främmande kunde sitta där och läsa.

Bibliotekarien var alltid till hands eller, om han var sjuk, en pålitlig hjälpare. I ett särskilt rum av bibliotekshuset var en samling av rätt goda böcker av äldre tider i de tre lärda språken, liksom engelska, några franska, italienska, spanska etc., som var en donation av en Logan för 70 år sedan och kallas Loganian. Här funnos ock till större delen de medicinska auktorerna på latin, som uppgävos i Uppsala katalog, samt rätt mycket antikviteter och av den gamla historien. Några medaljer etc. funnos även, men sådant köptes ej. Årligen utlades för böcker 50 pund sterling eller mer. Ännu förstodo ej många annat språk än engelska, dock hade franskan i senare år mycket blivit »yrkad». Böcker på andra språk än engelska voro därför ej allmänna, men fingos på auktioner ej sällan, i synnerhet franska. Grekiska och latinska classici hade ock blivit utgivna där. Dessa språk idkades dock på allvar av ganska få, hebreiska av knappt några. Akademierna i Amerika kunde ej med våra jämföras, och bland andra saker negligerades den så nödiga latinen. Ej många medici och ej flera präster förstodo stort därav, men dess nytta började dock allt mer att kännas. »Lärdom hindras här i landet av den förkastliga parti-andan och av vinningslystnaden . . .»

»Bland prästerna», heter det vidare i samma brev, »äro ganska få goda lägenheter, och några av de talrika sekter, kväkare, anabaptister, metodister fordra ej lärd uppfostran utan snarare ogilla sådan. Därför vilja ej många påkosta sina barn en teologisk upp-

fostran. Calvinisternas prästerskap är det mest ordentliga . . . och i deras akademier studeras dogmatik och den kristna moralen m. m.»

Vid den gamla kärleken till humanismen hänger Collin alltjämt fast, som man ser. »Tit. säger», skriver han också ännu den 9 augusti 1811 till Aurivillius, »att ingen enda professor läser på latin. Det lärer väl dock ej sträcka sig till teologiska fakulteten samt föreläsningarna i grekiska och latinska språket. Intet annat språk kan bli så allmänt.»

I samma efter långvarigt uppehåll avsända brev skriver Collin bland annat: »När jag besinnar, huru mycken odling av lärdom och seder vårt fädernesland vunnit, skär det mig i hjärtat, att vi såsom nation så djupt fallit genom Europas olyckliga välvningar, och sannerligen har det orsakat mig många ängsliga dagar och även sömlösa nätter. Min gamla blod skulle med glädje rinna, om det kunde något båta. Emellertid är det min tröst, att Gud ej tillåter det goda utrotas. Politiska kroppar kunna överträffa de djuriska däri, att de kunna återvinna lemmar, om hjärtat är sunt. Detta bör skärpas för ungdomen . . .»

Återkommande till förhållandena i det nya landet berättar han därpå som följer:

»Förr ha flera från England, Skottland, Irland blivit employerade vid akademierna här, som i allmänhet äro icke så goda som våra gymnasier; men numera bliva inhemske uppfostrade, och ha bättre utsikt än främmande. Utlänningar från andra länder, som komma hit i mogna år, lära knappt att väl tala språket, om de också känna det grammatikaliska. Svenske dock bättre än alla andra, som visar vårt språks naturliga förmåner, att det ej vränger organerna med gutturaler, dentales, nasales etc.»

»Avstyrk alla studerade från att här söka lycka!» fortsätter han. »Önskligt vore, att en del av dem, som ärva lantegendom, ville bli bönder eller egentligen landherrar, sedan de vid akademier fått vittra och prydliga kunskaper. Åtskilliga exempel härav ser man på somliga ställen här. I det målet är folket i flera stater förnuftigt och arbetet hålles i aktning. Bland skålar (toasts) vid festiner är den vanligen, *honorate the plough!* Washingtons karaktär höjdes därav, att han efter sina segrar levde på sina gods såsom en lantman och idkade åkerbruk med nit. Även i England blev han därför berömd. Han hade flera talenter och med ringa uppfostran ändå förskaffade sig anseelig kunskap. Allmänna skolor komma på somliga ställen i gott stånd, ty deras nytta ses allt mer av alla förnuftiga och särdeles deras nödvändighet i de land, där alla välja sina

styresmän och alla hava rätt att få de högsta ämbeten. En och annan akademi hålles för sådana gossar, som ha någon förmögenhet och vilja veta mer än var och en. Sådan hålles i Philadelphia av en snäll präst, som är adjunkt vid episcopalkyrkorna. De lärda språken läras icke men engelska språket i alla grenar och eloquence såsom ganska nyttigt för statsmän. En akt av promotion hålles där vart år, då yngligar hålla små tal, och de mindre recitera valda piécer från auktorer . . .

Överallt röjes indifferens om trosartiklar och även dem, som nödvändigt inflyta på levnaden. Detta går kanske längre än någon tror. Tolerans och charité äro ganska nödiga, men erfarenheten skall visa, om någon nation kan umbära en viss national religion. På detta ämne kunde jag skriva en bok från facta i detta landet . . . »

Men denna brevväxling med de båda Uppsalaprofessorerna skulle, på grund av det mellan Sverige och Frankrike under Gustav IV Adolfs sista regeringsår utbrutna kriget, lida ett svårt avbräck. Detta och andra svåra bekymmer framhåller Collin i ett till Thunberg avlåtet brev av den 2 april 1810.

»Jämte våra bedrövelser för fäderneslandets olyckor», skriver han, »som gå oss djupare till hjärtat än många av de yngre, är ock ett lidande att avbryta brevväxlingen, som är både nyttig för det allmänna och för vänner ganska hugnande. Mitt sista var 7 juni 1806 till svar på Tit. ärade av 30 januari av samma år. Allt sedan har ej varit mig möjligt att sända böcker eller naturalier. Nu ha fartyg börjat gå härifrån direkt till Göteborg. Om det kontinuerar, skall jag nyttja de mest probable tillfällen att skicka till Tit. och till biblioteket samt vetenskaps societeten. Jag skriver nu därom till prof. Aurivillius . . . Min långa trälldom här börjar försvaga mig, och jag olyckligtvis miste synen på högra ögat, så att jag alldeles ej kan läsa med dess hjälp, [för] ett par år sen genom förkylning . . . Jag är nu ledsen vid hela världen och uppriktigt önskar skiljas hädan . . .

Av hitkomna svenskar är långt mer oro än hugnad. De äro merendels förlupna sjömän och några olyckliga ståndspersoner, av vilka de flesta äro vanartiga. Aldrig lär det bli bättre, ty ingen utsikt är för de välfrejdade. Avstyrk för Guds skull dem från Uppsala-trakten, som kunde vara nog förmättna att här söka lycka! . . .

Synen av högra ögat får jag väl aldrig igen. Gudi lov, det vänstra är gott ännu. Annars är ock min hälsa god nog ännu, och jag känner sällan trötthet. Men aftonen nalkas, och jag vill icke få en dag tillbaka. Emellertid måste man arbeta i det som

nyttigt är. Var god och låt mig veta, vad frösorтер äro mest begärliga för akademiska trädgården, att jag må sända vid tillfälle . . .»

»Under livets tumult», förklarar Collin tre år senare eller den 19 juli 1813, »ge dock vetenskaperna hugnad. De följa oss ock till sena ålderdomen och strö blommor på vägen till graven. Ja, de medtagas till den högre världen, blomma där i all sin prakt och giva härlig frukt i all evighet. Gud har ej förgäves givit oss sådan längtan att känna Dess majestätiska verk, varav vi på jorden se allena en skynt.»

En annan tröst, som slutligen kom honom till del, var den tjugufemåriga krigsperiodens slut. »Nu hoppas jag», skriver han till Thunberg den 27 maj 1816, »så länge människors raseri unnar oss fred, att få korrespondera.» Nu kunde han också berätta, att Filosofiska societeten voterat honom en »guldskiva» för hans invention av en maskin kallad *Speedy Elevator* — antagligen någon slags stege att användas vid eldsvåda — beskriven med figur i 4:e volymen av societetens »Transactions». Denna guldskiva ämnade han skänka biblioteket i Uppsala eller ock vetenskapsakademien.

»Ännu har jag ej alldeles ur hågen slagit hemresan», skriver han den 11 april 1817. »Emellertid var god låt veta, vilka amerikanska växter särdeles åstundas!» I gazetterna år 1802—1804 berättar han sig ock hava skrivit om de orsaker, som vållade gula febern, därvid icke sparande läkarfelen — en avhandling, som väl kunde bliva en volym i oktav. Mercurium in- och utvärtes var den allmännaste medicin som gavs, i många fall till en sats, som ögonblickligen mördade. Utom dess passade den inte i denna feber, varuti magens inflammation och blodets upplösning voro vanliga symptom. En annan dårskap var en panique både bland läkare och sjuke, att var attack av feber var denne buse, då allehanda intermittenta och remittenta febrar voro gängse. Desperata casus från början voro väl, och med bästa medel var ovanlig mortalité oundviklig, men mycket elände hade kunnat förekommas . . .

Till de betydande hemmavarande vetenskapsmän, med vilka Collin brevväxlade, hörde såsom redan omtalats även lundaprofessorn *Fahan Retzius*. Denne meddelade han den 20 juni 1817 tvenne företeelser, den ena av naturhistoriskt, den andra av kulturhistoriskt intresse. Förstnämnda meddelande rörde förekomsten över en stor landsdel av *Locusts* — en art gräshoppor, ljudande likt grodor — vilka, första gången omtalade av prosten Sandel bortåt hundra år förut i svenska kyrkans bok, troddes framträda

vart sjuttonde år, en förmodan, som dock enligt Collin ej var tillräckligt styrkt.

Den kulturhistoriska tilldragelsen — ångfartygs användande — var i Amerika ingen nyhet. Dylika fortskaffningsmedel, redan tio år förut prövade på Hudsonfloden, hade kommit i gång över hela landet emellan de stora städerna, som till en del hade vattenkommunikation. »Således hava vi dem i Philadelphia», berättar Collin, »som beständigt gå över Delaware.» De fordrade emellertid mycken ved, som nu var dyr.

Vid denna tid eller något dessförinnan insände Collin till vetenskapsakademien dels ett *Förslag af några Nordamerikas träd, som äro särdeles värda att i Sverige odlas*, dels *Anteckningar om väderleken i Philadelphia åren 1796—1815*. Den förstnämnda av dessa skrifter, införd i akademiens tryckta handlingar för 1818, beledsagades av följande not:

»Prosten doktor Collin har allt från sin ankomst till norra Amerika år 1770 oupphörligen sökt gagna sitt fädernesland och sina landsmän. Kungl. vetenskapsakademien har i synnerhet av herr doktorn emottagit prov av hugkomst och tillgivenhet. Av herr doktorn har k. akademien icke sällan erhållit nordamerikanska skrifter uti nästan alla litteraturens grenar, sändningar av frukter, av frön o. s. v., varjämte herr doktorn nu fagnat kungl. akademien med dessa underrättelser om norra Amerikas klimat, vilka underrättelser äga så mycket större värde, som de äro grundade på halv mansålders erfarenhet.»

I samlingen av breven till Aurivillius är en lucka från den 9 augusti 1811 till den 3 juni 1820, antagligen därpå beroende, att något eller några kommit bort. Sistnämnda dag skriver emellertid Collin till den gamle vännen följande rader bland andra. »Jag fagnar mig så mycket mer av Tit. brev, som jag fruktat honom hava lämnat detta jordiska — vilket är väl ett lycksaligt ombyte för goda människor, dock förlust till släkt och vänner samt till det allmänna, när de varit särdeles nyttiga. Jag högaktar Tit. nit i sitt ämbete och dess väl utträttade arbete för katalogen.»

»Nu sändas några böcker till biblioteket», fortsätter han, »först till New York och därifrån till vetenskapsakademien i Stockholm, att under dess vård framskaffas. Ett svenskt fartyg, som från Stockholm kommit till nämnda stad, går åter dit. Sådana tillfällen äro rara, ty få komma till denna landets del, och av dem går sällan något direkt hem utan först till de södra för att lasta med tobak, ris och bomull. Jag skall ej försumma någon lägenhet att åter

skicka böcker. Jag ärnar ock att i testamente förordna därom, ifall Gud behagar här sluta min vandel. Jag har ännu ej kunnat resolvera att åter se mitt fädernesland eller här förbliva, ty för bägge äro viktiga skäl. Jag blir nästa månad 74 år, men är Gudi lov rask, utan krämpor och sällan trött av sinnes- eller kroppsarbete . . . »

Med det långa kriget hade visserligen den transmarina förbindelsens farligaste tid upphört. Men befordringen av brev och paket — de senare vanligen med handelsfartyg — var icke dess mindre rätt osäker, alldenstund överlämnande av försändelserna från det ena ombudet till det andra allt emellanåt måste ske. Efter världsfreden var den nämnda förbindelsen emellertid långt bättre än förut, och Collin, som 1810 klagat över brevväxlingens tvungna avbrytande, kunde nu taga sin skada igen.

Till Thunberg skrev han också år 1821 ej mindre än fyra långa brev, däruti meddelande upplysningar inte allenast om växtvärldens och naturens märkligheter utan även om klimatets såväl ljuvligheter som faror. I sin skrivelse av den 24 maj skildrar han con amore vårens ankomst.

Sedan vårkölden så länge hindrat fruktträdens blomning, förklarar han, gick denna nu fort. Äppleträdens hade lyktats några dagar därefter. I Sverige varade denna glädje längre, och de nämnda trädens blommor voro mera färgade med rött. Alla vårblommor voro likaledes snart förbi ävensom smultron och de första körsbären. Gullvivornas, liljekonvaljernas och flera andras avgång ersattes dock av åtskilliga träds blomster. Liriodendrons [tulpanträdets] framträdde i slutet av maj, och den på våta ställen växande magnolia glauca prunkade tre veckor. Samtida blommor följde samma ordning som i Sverige. Således blommade kejsarkronan med plommon- och päronträden, tulpanerna med äppelträden o. s. v.

Det värsta i detta klimat var, berättar han, den odrägliga hettan, som infaller flera gånger från juni början till septembers slut; dock lyckligen sällan varar över några dagar. Den skadar både människor och djur. »Hundrasen» [rabies] var den tiden mera gängse. Därför hade polisen i Philadelphia förbjudit hundarnas löpande på gatorna, så att ägarna måste hålla dem inne eller fästa dem. I fjol sommar blev största delen mördade av dem, som därför betalades . . . En hund kunde i hast fördärva hästar, svin, får och särdeles boskap, som tillsammans beta. En av hans grannar miste på det sättet 15 av gamla och unga nöt, som blevo rasande och tillsammans måste skjutas. Denna landsplåga hade

för många år blivit mer vanlig. Beklagligt att denna sjukdom, känd av de äldsta auktorer, ännu ej fått kraftig bot. Scutellaria hade för ett par år varit mycket berömd här, men dess kraft vore icke nog prövad. Kattor blevo ock — men sällan — galna, och människor av dem bitna hade dött med faseliga symptom . . .

Det vidlyftiga västra landet undersöktes nu allt mer och mer, förklarar han vidare, och många valuabla saker upptäcktes. Han skulle ej försumma samlingen av det, som kunde tjäna den härliga Uppsalaträdgården, och sända med första någorlunda säkra fartyg, tillägger han.

Den 21 sept. 1821 uttalar han sig särskilt om flera utkomna naturhistoriska verk.

Vändande sig till bibliotekets främste målsman, är Collin den 7 maj 1822 åter inne på »böckrens» område. Många märkliga omnämnas här, och några sändas under vetenskapsakademiens adress. I religionsämnen funnos, förklarar han vidare, böcker, som ehuru ej i allt instämmande med vår religion, dock innehöllo mycket gott; andra åter, ej allenast saknande värde utan även absurda eller skadliga för det allmänna, voro likvisst för upplysta läsare tjänliga till vinnande av människokänedom. Mycken försiktighet vore härvid av nöden. Existerade förbud för sådana böcker männe och huru vida? Blandning av sant och falskt var tyvärr nog allmän i vetenskaper och särdeles vådlig i medicin, varav tydliga prov sågos i gula febern i Amerika och Västindien. Sådana verk skulle Collin ej sända utan nödig censur.

Moderna språk skattades ej här enligt deras nytta, anmärker han den 7 mars 1823. De, som varit modersmål för ansenliga delar av folket i somliga provinser, förlorades alltmer. De tyske, lutherske och reformerte i Philadelphia med stora församlingar och vackra kyrkor hade byggt andra, däruti gudstjänsten var alldeles på engelska. De holländska avkomlingarna i New York hade likaså blivit förfädran olika. Det svenska språket, som talats av många på bägge sidorna av Delaware, var beklagligen så utdött, att knappt någon av landets infödda förstod litet därav. Ingen av Amerikas lärde kände det. Fördomen, att engelska språket vore tillräckligt, hindrade ganska mycket både klassisk och annan litteratur . . . Brevet slutar med en anmärkning om hebreiska språket. Det i senare tider av många antagna sätt att utgiva hebreiska Bibeln och andra skrifter utan vokaler (points) var i Collins ej förmättna men stora filologers omdöme vådeligt. Det nu i England och

här mest brukliga lexikon var Parkhursts *Hebrew and English without points etc.*

»Det är ledsamt», skriver han den 12 maj 1823, »att så liten kommunikation är mellan Sverige och dess forna koloni, och den kan aldrig bli stor, emedan Philadelphias exporter äro vetemjöl, indianska kornet, kött och fläsk, vilka ej kunna med förmån säljas i Sverige. Älven Delaware är ock full av is två månader nästan alla år och ibland längre, så att utgiften är svår för de fartyg, som bli liggande över vintern. I sådan händelse är ock mer att befara besättningens rymning, ty de förledas av krögare och ont sällskap.»

Efter honom skulle ej någon svensk präst komma, ty de forna kolonisternas avkomlingar, upprepar han än en gång, hade förlorat moderlandets språk och andra goda både andliga och timliga förmåner genom blandning med folk av allehanda nationer och religioner. Från Sverige kunde ingen hitflyttning bli betydlig och borde avstyrkas, såsom han ock gjort under 30 år i brev till många orter i Sverige.

»Kännedomen av spanska Amerika», anmärker han i samma brev, »är nu mycket viktig, emedan hela eller större delen blir independent och får varjehanda politiska konstitutioner. Kina blir allt mer bekant av européer och amerikaner . . . Bland vår tids geografiska uppfinningar är Loochoeöns [antagligen Tahitis] märkvärdig, ty folket är väl civiliserat . . . Var gunstig att giva vetenskapssocieteten och Upplands nation enligt adress samt breven till ärkebiskopen, professorerna Nordmark och Svanberg! De små piécer till Upplands nation hava det viktiga ändamål att befordra inbördes kärlek i familjer; jag har funnit dem nyttiga.»

»Alla böckren, utom de särskilt adresserade, tillhöra biblioteket», tillägger han i ett postskriptum.

Den 29 juli 1824 berättar Collin sig hava till akademiska biblioteket under doktor *Berzelii* adress sänt åtskilliga böcker. Samma brev avslutar han med den begäran, att Aurivillius ville, då denne fagnade honom med svar, sända detta till Berzelius för att av den sistnämnde fortskaffas.

Att Collin stod i förbindelse med den store kemisten, finner man ej allenast av detta omnämmande utan även av nio i vetenskapsakademiens Bergianska samling till den sistnämnde under åren 1821—1825 avlätna brev, varav de flesta visserligen äro mindre märkliga. I det av den 20 maj 1825 uttalar han sig emellertid på följande sätt:

»En pålitlig samling av observationer på klimaten i norra Amerika är ganska önskelig, och jag ärnar bidra till. Jämförelse av dem med de uti Europa gjorda skulle upplysa den viktiga vetenskapen om naturens lagar. Uppmärksamhet på den mest ordentliga väderlek i vart land är nödig i medicin, ekonomi m. m. Utomordentliga och deras föregående samt följande fenomen bör även observeras. De häftiga skiften i Amerika hava alltid viktiga följder, som kunna föreses i lika såsom profetisk anda.»

Detta sista är ett märkligt uttalande, vari in nuce tycks ligga en antydning om den längre fram så betydande *meteorologiens* utveckling. Ett faktum är ock, såsom redan nämnts, att Collin under år 1796—1815 fört en journal om väderleken i Philadelphia, vilka anteckningar nu befinna sig i vetenskapsakademiens bibliotek.

Den 25 juni 1825 sände Collin sitt sista brev till Aurivillius. »Min hjärtliga önskan är, att detta må finna Tit. i hälsa och välmåga», heter det häri bland annat. »Jag är Gudi lov frisk, ehuru ej så livlig som i yngre år. Professor Berzelius har berättat mig, att vetenskapsakademien fått de böcker jag sände den 12 maj 1823 och 28 augusti samma år, därför tvivlar jag ej, att de till biblioteket skickade under hans vård [ju] icke framkommit . . .»

Den 18 mars 1825 skriver han till Thunberg om klimat, väderlek och växtlighet samt föreslår plantering av äppelträd och beredning av cider, en behaglig och hälsosam dryck för alla med undantag av vissa konstitutioner. Den 1 juni samma år berättar han sig nyligen hava bekommit *a Dictionary of the Malay Tongue*. Hade noga jämfört denna med Thunbergs ordbok i dennes resa och funnit dem ganska överensstämmande. »Jag admirerar Tit. snille och flit häruti som i alla dess verk», tillägger han.

Det sista bevarade brev av hans hand — det till Thunberg — är daterat den 28 maj 1827 och på följande sätt avfattat.

». . . Jag är ock frisk samt förmögen till ämbetsgörömmal men mindre livlig. Hälsa kungl. bibliotekarien Boberg; han och brodern voro vid min avresa ynglingar. Det var 1769 i julio. Jag kom till London den 5 september och blev till medlet av mars 1770. Den 12 maj samma år anlände jag till Philadelphia . . . Tit. tillämnade beskrivning om bibliska djuren och växterna blir ganska nyttig; att underrätta präster om skaparens härliga verk, är en viktig befordran av religion . . .»

Nu börja Liriodendron, Magnolia glauca och vinrankorna blomma, törnrosorna av tidig sort även. Smultron synas ock, men äro ej många. Anmäl min kärliga respekt till professor Aurivillius:

jag skall skriva till honom och sända böcker till biblioteket med första lägenhet. Jag yrkar nödvändighet att studera naturen för prästerna här, som i allmänhet äro ganska okunniga därom, och visar, huru de ibland kunna i predikningar tala härom. Jag håller alla år fyra enligt årstiderna, vår, sommar, höst och vinter och även införer åtskilligt, när evangelierna föreställa Kristi liknelser av andeliga ting med åker, vingård m. m.

Ansenliga sammanskott för grekerna äro gjorda i dessa stater: 2:ne fartyg lastade med proviant äro sända från Philadelphia, kläder och andra nödiga saker därjämte. Dryckenskap är i Amerika mycket gängse såsom i andra nordiska klimater. Penningbegär och bedrägerier äro mer allmänna än i Sverige.

Gud upphålle min vän i hälsa och välmåga till senaste ålder. Med största högaktning förblir jag Tit. troödmjukaste vän och tjänare

Nils Collin.»

Anmärkas kan här, att förhållandet särskilt mellan Collin och Thunberg alltid tycks hava varit det hjärtligaste. Collin begagnar i sina senare brev vanligen uttrycket *min vän*, och Thunberg i sitt sista brev till denne kallar honom sin *älskade vän*.

Till Aurivillius hade Collin, som ovan berättats, sänt sitt sista brev den 6 juni 1825, varefter han för sista gången meddelat sig med Thunberg den 28 maj 1827. Möjligheten av ytterligare brevväxling med dessa gamla vänner avklippes tydligen genom deras dödsfall, den senares år 1828 och den förres påföljande år.

Själv upprättade han i juni månad 1830 sitt testamente, vari han, förklarande sig vara vid sunt förstånd och minne, överlämnade all löseegendom, som vid hans död skulle finnas i huset, till sin svägerska mrs Mary Guy, som även skulle erhålla de på auktion för stärbhusets räkning försålda böckernas värde. Alla kontanta penningar, liksom vad därefter skulle inflyta från de svenska kyrkoråden i Amerika, skulle tillfalla hans släktingar i Sverige. En del av sitt bibliotek hade han redan skänkt till åtskilliga lärda sällskap såväl i Amerika som i hemlandet.

Efter den blivande bouppteckningen, förrättad av generalkonsul Lorch i Philadelphia, utgjordes behållningen av 398 dollars 91 ct.

Den 27 oktober 1831 — så uppgives det i vetenskapsakademins personförteckning — kallades åldringen till sitt rätta hem, som nu visserligen ej längre skulle varda Sverige. Fosterlandet, från vilket han i sextiotvå år varit skild, fick han aldrig återse.

Att Collin haft en brinnande kärlek till naturhistoria, medicin, språk, i korthet till allt vetande, ligger för var och en, som läser hans brev i öppen dag. Vad åter beträffar hans iver att rikta Sveriges vetenskapliga institutioner med böcker, naturalster och iakttagelser, låter sig denna bestyrka genom emottagarens kvitto så att säga. Från universitetsbiblioteket i Uppsala har nämligen godhetsfullt meddelats, att tvenne förteckningar på hans skänkta böcker där förefinnas, en från 1811, upptagande 7 nummer, och en från 1832, undertecknad av exekutorn i hans dödsbo, upptagande 18 nummer, tillsammans 30 volymer. Och enligt vetenskapsakademiens förteckning på dess manuskriptsamling finnas i ett antal större kartonger följande av Collin meddelade uppgifter eller uppsatser:

Meteorologiska anteckningar om väderleken i Philadelphia åren 1796—1815;

Physical affairs of North-America;

Geografiska och statsvetenskapliga anteckningar om Nord-Amerika;

Journal of the weather;

Anmärkningar om gula febern;

Memorandum on religious affairs of America;

Account of Planting;

An essay on the best method of making physical experiments;

Språkhistoriska anteckningar m. m., m. m.

Därtill bör i avseende på Collins hemsända gåvor påpekas, att många, på förut angivna skäl säkert under sjötransporterna bortkommit.

Egendomligt är, att Collin invaldes till vetenskapsakademiens *utländske* ledamot. Han om någon borde väl — ehuru visserligen i statsuppdrag utsänd till Amerika — hava ansetts som svensk.

Han var det också under hela sin långa, långa bortovaro från fosterjorden. Och utan tvivel skulle han för egen räkning med fullaste skäl kunnat uttala de bekanta orden:

»Säg, om du i din minnesbok mig skrivit,

säg, Svea, att en trogen son jag varit!»

Berättelse om Nya Sverige.¹

Landet är behagligt och ligger under ett mildt klimat. Skogarna bestå av vackra lövträn av många slag, däribland äro valnöt- och kastanjeträn till myckenhet, vilda äpple- och körsbärsträd samt vinrankor, som växa ymnigt vid bäckarna. Ett slags lagrar, cedrar, träd, som bära blommor lika tulpaner och giva en ganska ljuvlig lukt, växa även på många ställen i myckenhet. Det är ganska angenämt att i maj månad, då de mesta träd blomma, resa genom skogarna, därest ock uppehålla sig åtskilliga artiga sångfåglar. Av fåglar, dugliga till mat, äro raphhöns i stor myckenhet, fasaner, morkullor och längre in i skogarna vilda kalkoner. Av rovdjur finnas här vargar, björnar, sådana vi kalla myrtassar, rävar m. m. Vidare ätliga hjortar, vildsvin, ickornar [ekorrar], varpå kokas goda soppor, harar, kaniner etc. Ett slags curieusa djur [kängurus] har jag sett, något större än kattor, som bära sina ungar i ett enkom hål i buken, vari de springa in, då modern behöver skydda dem för någon farlighet.

På många ställen är landet så tätt bebott som någorstädes i Europa. Vintern påstår 2 à 3 månader, men sällan ligger snön längre än några dar i sänder, och ofta kan man ha fönstren öppna. Dock infaller stundom så stark köld som i Sverige. Slädar brukas ock här men klumpiga och ej att med våra jämföras i nätthet och prydnad.

Sommaren är ganska het, i synnerhet junius, julius och augustus. Väderleken är ganska föränderlig, helst vinter, höst och vår, då man på en dag stundom flera gånger måste ömsa sommar- och vinterkläder. Härav är en ledsam frossfeber nog allmän, vilken sällan är dödande men långsam (stundom några år) samt utmattande. Åska är om sommaren ganska ofta, slår ock ofta ner.

Utom de hos oss vanliga sädesslag finnas här turkiskt vete [majs]; bokvete [bovete] är ock mera allmänt än hos oss. Allahanda grönsaker och jordfrukt är här i myckenhet, varibland överflöd av vattenmeloner och potatoes. Äpplen och persikor finnas vid var gård tillräckligen, mycket körsbär av många slag; päron, plommon och krikon ej så mycket.

Folket äro i allmänhet välmående, vartill många viktiga orsaker bidraga. Landet är stort och slätt samt öppet för var och en, som vill uppbruka det, ty mycket är ännu öde. Kontributioner äro ganska lindriga. Folket i allmänhet äro arbetsamma och omtänkta i sin hushållning; den oförnuftiga och skadliga fördom, att arbete ej anstår rikt och hederligt folk, är här obekant. Mången går och plöjer som är ägare av en tunna guld. Handeln är ock i gott stånd och drives på England, Spanien, Portugal, Italien samt alla engelska kolonierna i Amerika. Den fåfängan att vilja prunka med titlar och magra men förnäma tjänster är här föraktad, ej heller kan den hava rum i en

¹ Denna beskrivning åtföljde Collins brev av den 20 juli 1771 (se sid. 2 f.).

koloni, därest ej är något hov eller många allmänna sysslor. Ingen adel finnes här. Alla äro mest lika goda. Alla både höga och låga kallas fru, herre och jungfru, utom några få, de förnämsta fruar, såsom guvernörens, vilka kallas My Lady och svara mot vårt Nådiga Fru.

I allmänhet leva folket väl, ej med så många rätter men närande och god mat, helst mycket kött. Många slags viner och andra likörer brukas här. Thea, coffé och chocolate är allmänt. De förmögnare lantbrukare hava ock mest alltid vin och punsch i sina hus. Vetebröd ätes i städerna allmänt, brukas även nog på landet. Mjölk, smör och honung finnes i överflöd. Som förr är nämnt, har vart hus sin stora sköna äppleträdgård, så att hela landet liknar en lustgård. Mycket cider tillagas av äpplen samt brukas de i tårtor. Var bonde har ock sin kryddgård. Även hållas kalkoner, gäss, ankor, höns, duvor mest vid var gård. Ett slags stora höns kallade guinea-höns samt påfåglar finnas även hos många. Husen även på landet byggas nu mest av tegel, 2 våningar höga. Sköna möbler i bureaux och stolar samt bord av valnöt, goda sängar m. m. brukas ock av många bönder. Således äro de förmögnare bönder detsamma som smärre landsherrskap hos oss, åtminstone de flesta som våra små knapar. De bruka även fint linne, fina klädeskläder, även halvsammet till underkläder, fina castors-hattar (en ullhatt vålar sig ingen att bära), hålla goda ridhästar m. m.

Övertäckta vagnar brukas endast av de rikaste och äro ganska dyra, schäser och halvtäckta nyttjas mer. Många bönder äro ägare av 100,000 d. och mer. Fruntimren kläda sig över allt nätt, alla, även pigor, i robes av kattun, kamelott eller annat dylikt. De rikare bruka sidentyg och med en hop krus och bjäfs som våra fruntimmer, vilket jag ej kan specificera, såsom därav ej någon stor kännare. De lära samma slöjder som hos oss, spela klavér, roa sig med artig lecture m. m. De leva här i stor bekvämlighet, ty hushållningen är ej så vidlyftig som vår. I städerna leves mest med färskt, och allt köpes utomhus. Således veta de alldeles ej av en hop besvärliga göromål, dem våra hushållerskor måste förstå. På landet måste de väl något mer gripa sig an, men allt går dock skonligt av. Aldrig gör ett kvinnfolk här något arbete på åker och äng och befattar sig aldrig med grövre sysslor. Den förra enfaldigheten är i behåll ännu hos det gamla folket, helst på landet, där de om sommaren ock kläda sig ganska lätt. Således när man kommer till en hederlig och rik man, kan man möta herrn i huset med hans oxar, och då man kommer in träffa frun och mamsellerna barfota vid kaffebordet. Ja mången fru har varit nog hövlig att betsla min häst och hålla i stegbygeln. Ganska stor frihet är här både i andelig och värdselig måtto. Alla religioner tålas i landet. Var och en, som endast tror en Gud och Dess styrelse, må fritt driva sin näring. Kväkare utgöra största antalet i Pennsylvanien.

Deras mesta skiljaktighet från kyrkan består i förkastande av sakramenten samt ogillande av ett ordentligt prästämbete, ty det är synd predika för lön (anse de). Hos dem predika ofta gamla kärngar, ty andan faller genom någon besynnerlig sympati mest på dem, men när andan ej faller på någon, går var och en till sitt efter en stunds tystnad. De vilja ock synas framför andra heliga i utvärtes måtto och förkasta,

såsom syndiga, oskyldiga nöjen, såsom kort- och tärningspel, dans och musik med mera, bruka nedslokande hattar och taga dem ej av sig vid hälsning, kläda sig nätt men allvarsamt utan manchetter, spetsar etc. Deras fruntimmer, helst de andäktigare och äldre, vända kindbenet till vid saluter, men unga kväkarflickor ha ofta ej haft betänkande att räcka mig munnen. Näst till dessa i talrikhet, presbyterianer, som äro merendels de samma med de förra kalvinister i England. Anabaptister och moravianer [herrnhutare] äro här ock m. m. Engelska kyrkan differerar nu för tiden från oss ganska litet. Alla dessa sekter leva med varannan i fred och sämja utan att fördöma varann, och utan att någonderas präster utösa förbannelse och ovet mot de andra. Toleransen går så långt, att de flesta äro indifferentister och hålla skiljaktigheterna mellan alla härvarande kristna litet betydande, dock äro de katolska förhatliga, av vilka ock få finnas. Ehuru ingendera sekten är ivrig att göra proselyter, bliver dock många, helst de, som äro enfaldiga och hava religion om hjärtat, förvillade, så att de löpa från ett till ett annat, i synnerhet några gamla kärngar, som jag tror kunna vändas om och tillbaka igen 15 gånger om dagen. Somliga låta döpa sig 2 à 3 gånger, allt som de changera. I allmänhet äro folket mera noga i en utvärtes sedighet än annorstädes, så att många hos oss brukliga tidsfördriv skulle sätta en fläck på den bästa mans karaktär, helst en prästs. Han får aldrig dansa, spela kort, gå på teatern, mycket skämta etc. Dessa fördomar äro mest allmänna, men här äro annars några skenhelgon, som tilltro sig att av en prästs min, gång, tal och manerer döma, om han är omvänd eller ej, och utan lång rannsaking fördöma den bäste. På många ställen längre upp i landet ha de varken präst eller kyrka och somligstädes kyrkor men ingen viss präst, utan var och en protestantisk präst må där predika. Då jag först kom hit, reste jag med pastor Jöransson till ett ställe, varest han skulle predika, då vi med stor möda funno vägen till kyrkan, ty folket hade ej varit där på 5 år. Här äro många s. k. travelling preachers, fast de mesta hava inga studier; många hantverkare, soldater och slankar, som ej idas arbeta, föda sig därmed. Här äro tre svenska församlingar. En har 3 och en annan 2 kyrkor. Folket bor ganska spritt, ty andra sekter bo bland dem, därför äro församlingarna vidlyftiga. Prästerna hava tillräckliga löner, helst som ogifta. Svenska språket är mest utdött. Folket här giftas bittida, flickor av 15 till några och 20 [år] samt karlar från 18 till 30, de som äro över kallas gamla ungar. Mjök och smör, skönt kött och fläsk samt all slags provision är i öfverflöd för gott köp. Åtskilliga goda städer äro här i Pennsylvanien; Philadelphia är den förnämsta. Den ligger i 38 graders och några minuters polhöjd vid floden Delaware, är en och $\frac{1}{2}$ fjärdingsväg lång och mer än en halv bred, är väl byggd, har breda, jämna och reguliera gator, driver god handel, har en akademi med appearance att bli florerande, åtskilliga kyrkor, bland vilka äro sekternas och tyska församlingens. Onsdagar och lördagar hålles marknad på ett ställe, därest då kan fås, vad man vill.

Thomas Hiärne.

Av **Sixten Humble.**

Inom den icke obetydliga krönikeskrivning med de baltiska ländernas öden som föremål, vilken härrör från dessas svenska tid, har Thomas Hiärnes »Ehst- Lijf- und Lettländische Geschichte» sedan gammalt med rätta tillerkänts en rangplats. I sju digra böcker, varav dock den sista förblivit ofullbordad på grund av författarens tidiga bortgång, ger detta arbete en detaljrik, för sin tid anmärkningsvärt väl dokumenterad och objektiv skildring av det skiftande händelseförloppet i Östersjöprovinserna fram till år 1639.

Förnämligast denna krönika har räddat Thomas Hiärnes namn åt eftervärldens minne. Mindre lär därtill hava bidragit hans framträdande såsom skald, ehuruval också detta på sin tid vunnit sitt erkännande. Av Hedvig Charlotta Nordenflycht har han t. o. m. för sina vittra alster blivit kallad »Ovidii like» — en värdig parallell till hedersnamnet »hans hemlands Livius», som givits honom av en senare livländsk krönikör.

Åt Thomas Hiärnes levnadsöden har däremot ingen större uppmärksamhet ägnats. När hans krönika, ett och ett halvt sekel efter hans död, för första gången i sin helhet utgavs av trycket, lämnades mycket knappa och felaktiga upplysningar om författaren. T. o. m. hans släktnamn var förvanskat. Sedermera har dock hans samhörighet med den för sina märkesmän på olika områden kända svenska Hjärne-släkten fastslagits, samt ett och annat datum ur hans levnad påvisats. Det har sålunda konstaterats, att han var son till den år 1654 avlidne kyrkoherden i Nyen, prosten Erlandus Jonæ Hiärne och äldre broder till läkaren och skalden m. m. Urban Hiärne. Hans födelseår har visats vara 1638, och om hans tidigaste öden hava några i den sistnämndes självbiografi meddelade upplysningar framdragits. Men om hans verksamhet från den tidpunkt under senare delen av 1650-talet, då hans och

Urbans vägar skildes åt, och till de allra sista åren¹ av hans levnad torde endast några enstaka och otillförlitliga antydningar i olika sammanhang hava givits. Resultatet har blivit, att ännu i våra dagar frasen »om hans levnadsöden känner man föga» fått ersätta så gott som alla biografiska uppgifter om honom.

Ett försök att utröna, huruvida Thomas Hiärne såsom krönikör möjligen låtit sig bestämmas av ensidigt rikssvenska eller livländska synpunkter, har fäst uppmärksamheten på den bristfälliga kännedomen om hans levnadsbana. Det har då visat sig, att denna i själva verket tämligen väl kan följas tack vare en del brev till och från honom, som ingå i olika samlingar i riksarkivet, samt annat arkivmaterial, vartill breven giva anvisningar. Särskilt märkligt är väl ej det levnadslopp, som därmed upprullas, men åtminstone ur den nyss antydda synpunkten — bedömandet av de förutsättningar, varmed han gått till sin historieskrivning — saknar icke kännedomen därom sin betydelse. En och annan upplysning av mera intim beskaffenhet, som breven jämväl erbjuda, torde också vara ägnade att klarlägga mannens och kanske i någon mån även tidens karakteristik.

*
*
*

Bortse vi från vad som är bekant om Thomas Hiärnes barn-dom, lämnar Dorpats universitets matrikel hans levernes beskrivnings tidigaste datum. I mars 1655 inskrevs han där — alltså såsom 17-årig — tillsammans med den tre år yngre brodern Urban. Året förut hade fadern avlidit, och de bägge bröderna började under knappa omständigheter sin bana utanför hemmet. Av brist på medel tvungos de också efter ett mycket kort uppehåll vid akademien att lämna densamma. Hyste de möjligen förhoppningar att dock framdeles få återupptaga studierna därstädes, så lade snart nog andra förhållanden hinder i vägen för förverkligandet av dylika planer. Redan 1656 inbröto ryska härskaror härjande över Östersjöprovinserna. Dorpat intogs av dem efter tio veckors belägring på hösten samma år, och redan därförut hade

¹ De notiser, som meddelats rörande de sista åren av Hiärnes levnad, anknyta till arbetet med den livländska krönikan och återfinnas dels i de av Th. Beise utgivna *Nachträge und Fortsetzungen* till Reckes und Napierskys *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrtenlexicon* (Mitau 1859—61) och dels i *Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands* begründet durch Bunge und Paucker, III och IV.

familjen Hiärne i utblottat tillstånd måst fly undan deras anfall på Nyen.

Thomas Hiärne har i ett brev långt senare på tal om sina egna och sina bröders öden benämnt en period därav »den tijd, då alla menniskior om wår oprättelse gofwo tapt». Allt tyder på, att detta yttrande just avsett tiden närmast efter krigsutbrottet 1656. Bekant är, hurusom brodern Urban under detta skede endast tack vare sin för en 15-åring märkliga företagsamhet och energi lyckades bereda sig möjligheter att fullfölja sin utbildning först i Strängnäs och sedermera i Uppsala. Thomas torde däremot hava kvarstannat i Östersjöprovinserna, och det synes ej osannolikt, om också direkta vittnesbörd därom saknas, att han åtminstone så småningom blivit i tillfälle att fortsätta sina akademiska studier vid det efter Dorpats fall i Reval provisoriskt upprättade universitetet. Är detta förhållandet, så böra möjligheterna därtill säkerligen sättas i samband med den protektion från inflytelserikt håll, som för framtiden skulle spela en avgörande roll för Thomas Hiärne. Det nyss citerade yttrandet återfinnes i ett brev av honom till Estlands styresman, dåmera generalguvernören Bengt Horn och anknyter omedelbart till även i många andra sammanhang betygade tacksägelser för »all dhen nåde», som från Horns sida vederfarits såväl honom som alla hans syskon särskilt under dessa brydsamma år. Den äldste i brödraskaran, Erland Hiärne, befinnes också vid denna tid vara direkt knuten till Bengt Horns person i egenskap av hans sekreterare.

I varje fall hänvisar den i tiden närmaste oomtvistliga upplysning om Thomas Hiärnes vistelseort, som vi påträffat, till Reval. Det är ett brev till honom, adresserat dit och daterat i Stockholm den 11 maj 1660, från en av hans ungdomsvänner, Lorentz Springer, framdeles inspektör vid Avesta kronobruk. Innehållet häriger några inblickar i Hiärnes förhållanden och intressen. Brevskrivaren tackar för ett kort förut mottaget brev och tillägger bl. a.: »fröijdandes migh högeligen så öfwer min herres förrige godhe helssas restitution, som den berörde prästänckiones bewägenhet emoot dess persohn. — — För dee runske öfwerskickade bookstäfwer betackar iagh min herre flijtelligen och förwänter wiserligen effter dess godhe tillsäjelse dee herdewijssor, som Tyrsis denne wåren sungit haffwer, jempte andre lustige saaker, som han weet migh tiäna till tijdsfördriif, emädhan iag nu här i Stockholm så vacuus curarum mina dagar fast leedsambligen fördrifwa måste.» I ett postscriptum tillfogas: »Skicka migh och

dee verser, som i Reval gjordes öfwer skraddarens sonnet.» Det bör härvid anmärkas, att »Tyrsis» är ingen annan än Thomas Hiärne själv.¹

Kort efter detta brev datum lämnade Hiärne emellertid Östersjöprovinserna och begav sig till Stockholm. Flera senare vittnesbörd finnas, att han haft tjänst i kammarkollegium, och ett par avräkningsböcker för detta upptaga en Thomas Erlandsson såsom kopist därstädes under tiden från den 18 oktober 1660 till den 15 september 1661. Att dessa notiser gälla Hiärne ställes utom allt tvivel på grund av nyssnämnda senare vittnesbörd och särskilt ett av dem, en framställning från honom till riksskattnästaren Sten Bielke med anhållan om utbekommande av 41 daler sm., som han ansåg sig hava innestående för sin tjänst i kollegiet. Just denna summa resterar för Thomas Erlandsson i den ena av de bägge avräkningsböckerna.

Att Hiärnes bana i kammarkollegium blev så kort berodde tydligen på att han fick tillfälle att träda i Bengt Horns tjänst. Brodern Erland lämnade under senare delen av 1661 sin befattning som sekreterare hos denne och övergick till verksamhet inom den svenska diplomaten. Thomas synes faktiskt ha blivit hans efterträdare, ehuru han framdeles i ett tjänstgöringsbetyg av Bengt Horn säges hava till en början uppvaktat allenast såsom »en handskrivare» och först så småningom avancerat till sekreterare.

Bengt Horn erhöj just vid denna tid ett högviktigt uppdrag, nämligen att träda i spetsen för den utomordentliga beskickning, som i Moskva skulle utverka tsarens ratifikation å den nyss slutna svensk-ryska freden i Kardis. I november 1661 embarkede Horn för detta ändamål från Stockholm å skeppet Höken med Reval som närmaste mål och med ett säkerligen redan nu betydande följe, varibland även Thomas Hiärne befann sig. Det synes ej osannolikt, att just detta Bengt Horns uppdrag varit en bidragande orsak till Hiärnes övergång i dennes tjänst. Enligt vad som framgår i annat sammanhang, behärskade han nämligen ryska språket - en kunskap, som väl vid denna tid var så pass säll-

¹ Under detta namn förekommer han även, såsom tidigare påvisats (H. Schück, *Bibliografiska och litteraturhistoriska anteckningar*, sid. 97 ff.), i Urban Hiärnes idylliska nyckelroman »Een kort berättelse och memorial om heerden Celadons och den ädle herdinnans Stratonices kärleek». Det händelseförlopp, som denna skildrar, tillhör en några år senare tidpunkt. Urban har alltså i romanen upptagit en av Thomas redan förut brukad pseudonym. Även namnet Celadon, varmed romanförfattaren avser sig själv, har begagnats i Thomas Hiärnes tidigare brevväxling.

synt och för ambassaden värdefull, att den gjort honom särskilt kvalificerad för hans nya värv.¹

Ej minst åt den blivande skildraren av Östersjöprovinsernas öden bör denna rätt enastående färd till Moskva hava skänkt en rik fond av betydelsefulla intryck. Ambassadens till våra dagar bevarade »protokoll» — eller kanske snarare journal — ger en mycket livlig föreställning om de främmande förhållanden, som mötte densamma i det för västerlandet så gott som okända, ännu nästan barbariska tsarriket. Denna journal lämnar nämligen upplysningar icke blott om innehållet av de diplomatiska förhandlingarna utan även om de märkliga former, varunder dessa tack vare ryssarna försiggingo, och dessutom om andra säregna företeelser av skiftande art, med vilka ambassaden fick göra bekantskap både under själva resan och under uppehållet i Moskva. Att en person, som haft tillfälle att göra sådana iakttagelser, vunnit en särskild förutsättning att beskriva Livlands med Rysslands så ofta kolliderande öden lär vara obestriddigt.

Bengt Horns stora följe — det räknade ej mindre än 230 personer — återkom till Östersjöprovinserna i juni 1662. Under de närmaste åren, till slutet av 1665, fick nu Hiärne sin verksamhet i regel knuten till Reval. Vid sidan av sin befattning som privatsekreterare åt Horn hade han under denna tid »merendels» även uppdrag »in publicis», nämligen i guvernementskansliet och borgsrätten därstädes. Kommissioner för Bengt Horns räkning och även privata angelägenheter förde honom emellertid åtskilliga gånger över till Sverige, vanligast till Stockholm men även till Bengt Horns gods Ekebyholm och det av dennes svärmor ägda Eds-hammar. Vid ett av dessa besök, i maj 1664, passerade han också Uppsala, där han förut aldrig hade varit. Om hans historiska intressen vittnar, att han därvid, efter vad han berättar i ett brev till Bengt Horn, blev så fången av »dhe gamla monumenter», att han försummade diligensens avgång.

Det förnämsta skälet till sistnämnda resa till Sverige var emellertid, att Thomas Hiärne såg sig nödsakad att personligen bevaka sina intressen i en frieriäffär, varom vi äro i tillfälle att anföra några brevutdrag. Dessa tillhöra väsentligen hans korres-

¹ Att fastslå, huruvida Hiärne verkligen följt ambassaden eller till äventyrs stannat i Östersjöprovinserna, har erbjudit vissa svårigheter. Ett par konceptanteckningar i dess räkenskaper utgöra dock otvetydiga vittnesbörd om hans deltagande i färden.

pondens med Bengt Horn, och det öppenhjärtiga sätt, varpå den privata angelägenheten där avhandlas, torde ådagalägga, att Hiärne kunde glädja sig åt större förtrolighet med den högättade generalguvernören och rådsherrn, än man kunde vänta tillkomma dennes sekreterare. Att kärlekshistorien i fråga fått sitt omnämnande i brodern Urbans Stratonice-roman, varom nyss i förbigående erinrats, torde få anses som ett ytterligare skäl att ej förbigå den samma.

I inledningsorden till det första av nyssnämnda brev, vilket, ehuru odaterat, med all säkerhet härstammar från början av år 1664, erkänner Hiärne själv förmånen att kunna påräkna sin herres intresse för sina personliga förhållanden. »Bland alla andra otalige näder», skriver han, »som af Eders Excell. så wähl min ringa person som och dhe mijnige oförskylt äre bewijste, är icke detta det ringaste, at Eders Excell. mig esomoftast den frijhet gifwit hafwer, det iag mijne angelägenheter Eders Excell. tryggeligen openbara törs». Efter ytterligare bedyranden av sin tacksamhetskuld till Bengt Horn framlägger han därpå sin hjärteangelägenhet: »Jag har ohngefehr för halfftannat åhr sedan blifwit bekant uthi Cammereraren Oluf Andersson Strömskiöldz huuss, och kan icke neeka, at iag till hans medleste dotter, Catharina, een innerligh kärleek fattat hafwer. Och ehuruwähl iag i betrachtande, at mig sådana tanckar än icke anstodo, på det högsta migh winlagt hafwer at twinga och ändra mijna passioner, har doch det berömmet, som detta huset hos alt folk hafwer, warit een olia till min eld, så at iag icke ändra kunde, det iag henne min ährliga kärlek optäckt, och endteligen kort före mit afresande hennes ja ord så wijda erhållit haf:r, som een lydigh dotter anstodh, emädan hon sådant sijne käre föräldrar hemstält hafwer. Hwarmed iag mig har förnöija låtit, till dess migh nu af een godh wän i Stockholm berättas at hon andra frijare hafwer. Nu ehuruwähl min egenteliga dessein är, at icke echteligen förbinda mig, för än iagh ännu några åhr uthi Eders Excell. dienst förmedelst min möjeligsta flijt och plichtiga trohet kan giöra mig till wijdare befordring meriterat: lijkwähl emädan periculum är in mora, och at iag min lycka igenom stilltijande icke försumma måtte, har mig tyckts rådeligit at gifwa föräldrarna detta mitt ährliga opsåt i tijdh tillkänna. Men såsom sådant uthan Eders Excell. nådigste willia af mig icke skee skall, har iagh härmedh hos Eders Excell. migh derom i skyldigste underdånighet erkyndiga welat, ställandes Eders Excell. nådigste behagh till min högsta lagh, efter som iagh nog-

sampt är försäkrat, at alt hwad Eders Excell. mig råder, sådant och mit bästa wara lærer.»

Den Olof Strömsköldh, vars dotter Hiärne hoppades vinna till följeslagerska genom livet, var kamrerare hos riksrådet m. m. Clas Tott. I familjen torde Hiärne hava införts genom sonen Anders Strömsköldh. Från denne finnas redan från år 1663 ett par brev, som ge antydningar om äktenskapsplanerna. Av dem framgår, att en viss Cantoor varit den rival, som tydligen mest oroat Hiärne. Men den Mercurius, som vetat berätta om systemens trolovning med Cantoor — säger den yngre Strömsköldh i det första brevet — hade farit med lögnaktiga nyheter, »ty troo fritt, att hennes sinne stält uppå een wåg, som aff ingen inclination någon deel kan tillböijas, är ännu så indifferent, att dett medh stort forcerande eij må kunna drifwas till någon sådan inesgalitet». Varken han eller hans föräldrar hade heller förnummit något i saken från Cantoor's sida. I det senare brevet förefaller dock Strömsköldh mindre säker. Han säger sig icke hava velat alltför mycket blanda sig i saken, och Thomas Hiärne får nöja sig med en försäkran, att Anders Strömsköldh »nogsampt intalat dhe argument som till den andras nachdeel kunna lända», och att denne andre nu snart skulle resa sin väg.

När Hiärne, som tydligen erhållit ett gynnsamt svar på det nyss citerade brevet till sin herre, ankom till Stockholm, visade sig emellertid läget vara ganska olyckligt. Han berättar därom i brev till Bengt Horn den 18 maj 1664: »Uthi dhen andra saken gåår mig contrairt, aldenstundh iagh förseent är ankommen, och Cantor, som har warit hos grefwe Tott, bekommit föräldrarnas samtyckie, ehuruwähl dotren aldrih ärnar gifwa sit ja dhertill, uthan är på min sijda, och är iag så mycket olyckeligare dheruthinnan; at fadren, dhen iagh redan så wijdt öfwertalt hade, at han tog det till wijdare betenckning (ehuruwähl han mig wahlet gaf ibland dhe andra sijna döttrar, hwilket iag äntå aldrih kan giöra), numehra ligger så siuk, att han knappast lærer komma opp igen, hwar icke Gudh synnerligen honom hielper.»

Hiärnes farhågor beträffande den äldre Strömsköldhs tillstånd visade sig synnerligen befogade. Redan tre dagar efter det sist omnämnda brevets datum hölls tacksägelse-ringning över honom.

I fulla tre år lämnar oss därefter Thomas Hiärnes bevarade brevväxling i okunnighet om »kärlekshandelns» vidare förlopp. Endast Stratonice-romanen ger under denna tid en antydan om dess fortsatta existens. I den skyddande förklädnad, vari Urban Hiärne

där dolt verkligheten, förmåler nämligen själva upptakten till romanen: »Uthi Philippi, kongens i Macedoniens, stora sons Alexandri 6 regementzåhr, kom Thyrsis uthur Epheso till Corinthum för den sköna Capiranes skull, den han een lång tijdh innerligen älskade.» Med ledning av vad som påvisats¹ om innebörden av romanens antika apparat och med beaktande av det sammanhang, som här skildras, har man tydligen att översätta denna mening sålunda: Uthi Karl X Gustafs, kongens i Sverige, stora sons Karl XI:s 6 regementzåhr (alltså 1665; närmare bestämt i maj) kom Thomas Hiärne uthur Reval till Stockholm för den sköna Catharina Strömsköldhs skull, den han een lång tijdh innerligen älskade.

När Thomas Hiärnes brevväxling åter berör detta ämne, hade han redan för mer än ett år sedan lämnat Bengt Horns tjänst. Det är dock alltjämt för denne, som han öppnar sitt hjärta. I ett brev, daterat den 16 maj 1667 i Stockholm, där han då en längre tid upphållit sig, förmåles, att han »med det förehafde marriage här i staden större förtreet och wederwärtigheet haft», än han någonsin kunnat förmoda. »Ty sedan modren bortreste och lemnade henne [d. v. s. den tillbedda] här qwar hos sin broder Klöfwer-sköldh, har detta folket, som mig och elliest alltid har warit emot, så winlagt sigh at söndra vårt förbundh och förestält jungfrun både min owärdigheet och hennes förbättring, dhen hon dageligen hafwa kunde, at iag mig öfwer hennes ostadighet icke så stort förundra kan, och har wid mit härwarande sådant esomofftast förekommit, men seer mig frånwarandes dhertill ingen förhoppning. Nu ehuruwähl iag bekänner, at min passion har warit större än considerationen af det dherhos warande interesse, så har doch min anfödde troohet migh aldrig något changemente welat tillåta. Men det går et ährälskande gemöte inthet högre till hiertat än föracht. Hwilket mig och bewekt hafwer at betenckia, hwad förwiltelser slijke inbillningar med tijden på begge sijdor förorsaka kunde, och fördenskuld at man ej måtte förekasta mig hafwa hindrat hennes fortun, har iag rundt af gifwit henne tillståndh at wedertaga dhen förbättring henne kunde biudas, doch förebehållandes mig äfwen det samma, och som tijden är den förnemste lärmesterinnan, så har och iag i längden stält migh för ögonen det som dagelige erfarenheten nogsampt vtwijs, pecuniam scilicet nervum esse rerum gerendarum, och uthan medel wara swårt, hwad man sigh och hålst företager. Hon har inthet, inthet heller iagh. Och dhe ringa medel, man i framtijden så af arf som arbete kunde sigh förmoda,

¹ H. Schück, o. a. a.

har man inthet ännu, dher doch begynnelsen alltid är swårast, och dhen då kommer till at liggia vnder, förqwäfwies antingen hehlt eller kan sigh knapt för sin ålders sidste dagar deruhr hielpa. Dhen då sin lijftijdh med detta bekymbret tillbringa måste, har föga tijdh at sträfwa effter et ährligit framstegh, et fugit interea, fugit irreparabile tempus. Här på orten har iag som een fremling till et avantagieust gifftermåhl föga förhoppning, så frampt icke iag hade lust at allieras med ringa folk eller taga trollet för gullet, hwilket mit sinne hehlt olijkt är. I Lijf- och Ingermanland hade wähl åthskillige kunnat finnas, men iag fruchtar dhe äre mest borta. Doch har biskopen i Räfle twenne dygdige döttrar, och dhen som dhen älsta hafwa kunde, wore så mycket lyckeligare, som hon effter sin sahl. man Schantzen goda medel öfwerbehållit hafwer, hwilke af wist folk skattas föruthan et här stående steenhuss sampt annor hussgeråd på 6.000 rdr. Skulle Eders Excell. hålla för rådeligt, at iag dher någon ansökning giorde, så hemsteller iag sådant Eders Excell. nådigste behagh och försorgh, och har detta med denna lägenheten at berätta ej kunnat vnderlåta, effter iag förnimmer periculum wara in mora, emädan magister Stampeel sammastädes täncker at anhålla, dher doch dhen gode mannen, som sielf har sköna medel och sine anförwanter widh handen, kanskee samma nöije af dhen andra dottren hafwa kunde, om så wore Gudz willia.» — — —

Brevet utmynnar i ett föga förstucket tiggeri. Hiärne underättar nämligen helt enkelt Bengt Horn, att han saknade medel att resa över till Estland och fånga det nyss upprullade framtids-perspektivet vid den förmögna biskopsdotterns sida. Mot penningbekymrens bakgrund är det nog också, som vi böra se den »väl-förståndige» Thomas, vi nu råkat på. Innan vi syna denna bakgrund och därmed återupptaga huvudtråden i Hiärnes biografi, må det dock vara tillåtet att avsluta den gjorda utvikningen med hans, såvitt vi kunnat finna, sista ord i ämnet till Bengt Horn. Dessa återfinnas i ett odaterat brev likaledes från Stockholm, vilket bör hänföras till något senare tidpunkt än det nyss citerade. Han berättar däri bl. a.:

»Nu har Strömsköldz dotter begynt ångra sigh och såge gärna det wore [al]deles ogjort, som hon sig och uthlåtit hafwer, skiu-tandes skullen på sine anförwanter. Men iag kan ej ändrat: hafwa dhe wähl kokt, så måge dhe och wähl ätat. Doch hwad mig Eders Excell. råder, will iag gärna effterlefwa. Annars tyckes mig wara i een så lång tijdh af dhem altför illa hanterat, och i det

öfriga mig göres af nöden, at iag inthet uthan interesse mig mera giffter.»

Catharina Strömsköldhs framtida öden blevo ej de lyckligaste. Hon förmäldes omsider med bankokommissarien Johan Pontin. Denne dog dock efter ett kort äktenskap, och stärbhuset dömdes på grund av hans ämbetsförvaltning skyldigt att ersätta banken betydande summor, varigenom den efterlevande makan försattes i ett fullständigt utblottat tillstånd.

Som redan nämnts, stannade ej Thomas Hiärne i Bengt Horns tjänst längre än till slutet av 1665. Det framgår av ett brev till honom från den, som på sin tid varit sekreterare vid Bengt Horns ovan omförmälda beskickning till Moskva, dåmera sekreteraren vid generalguvernementet i Riga Petter Törnroos, att hans planer i begynnelsen av detta år gått ut på ingenting mindre än att i Ryssland söka sin lycka. Brevskrivaren fann utsikterna till framgång för Hiärne därstädes så mycket större, »som att dhe fåå ähre, som medh fundament lähra det språket och wäsendhet». Under årets lopp hava emellertid av för oss obekanta anledningar planerna förändrats.

Den 11 december 1665 utfärdade Horn ett tjänstgöringsbetyg för Hiärne under förmälan, att denne nu ämnade hos kammarkollegium anhålla om något »employ» i Ingermanland. Påföljande dag presenterades detta i kollegiet, och under den 13 december erhöll Hiärne dess fullmakt »att vara fiscal öfwer generalguvernementet Ingermanland». Efter allt att döma bekläddes han härigenom med ett alldeles nyskapat ämbete. Såsom dess uppgift bestämdes i fullmaktens ingress helt allmänt att »Kongl. Maj:tz och cronones rätt och rättigheet behörigen observera och i acht taga». Även vid det följande angivandet av Hiärnes åligganden lämnar fullmakten ingen annan upplysning, än att han — i korthet uttryckt — skulle tillse, att kronan finge, vad den tillkomme. Uppenbart är emellertid, att med det så obestämt formulerade uppdraget ett ansenligt verksamhetsfält öppnades för honom. Man frågar sig blott, vilken den nye fiskalens ställning skulle bli gentemot generalguvernören, då han tydligen icke skulle vara underordnad denne, och då väl i dennes ämbetsåligganden borde ingå att hava den högsta uppsikten över att kronans intressen blevo tillvaratagna inom generalguvernementet.

Innan Hiärne avreste för att gripa sig an med sin nya syssla, sökte han även bli kommerskollegii korrespondent i Ingerman-

land. Han uppger själv, att han därtill blivit mottagen »med goda promesser». Om han verkligen lyckats erhålla även detta uppdrag, hava vi dock ej kunnat utröna.

I mitten av februari 1666 utanordnade kammarkollegium respengar åt honom till Narva. Ännu i slutet av maj hade han likväl ej hunnit längre än till Reval, men stod just då i begrepp att fortsätta till resans mål. Som han allt ditintills haft sitt tillhåll i Bengt Horns »huss och våningar», bragte han då i av tacksamhet översvallande ord sitt avsked till denne — »doch aldrig så att iag icke än äfwen som till förende förblifwer Eders Excell. medh een vnderdånig plicht, trohet och beredd willia till Eders Excell. tienst förplichtadt». Såsom vi redan sett och yttermera skola finna, blevo ej heller förbindelserna dem emellan härmed avslutade.

Under sommaren och hösten 1666 var han så tydligent verksam på sin nya post, men i november befinnes han hava återkommit till Stockholm. Här ingav han till kammarkollegium några »punkter», om vilkas innehåll man på omvägar kan vinna klarhet, och som visa, att uppgiften icke saknat sina besvärliga sidor. Vad man haft anledning förmoda, nämligen att Hiärnes ställning skulle på en gång kräva och försvåra ett gott samarbete med generalguvernören, synes att döma härav hava besannats. Kammarkollegium fann sig nämligen av Hiärnes inlaga föranlåtet att i skrifvelse till generalguvernören, Jacob Johan Taube, framhålla en hel del erinringar beträffande förhållanden, som Hiärne icke kunnat komma till rätta med, eller som lagt hinder i vägen för hans verksamhet. Dessa anmärkningar gällde försummelse i fråga om rusttjänstens verkställande och i fråga om fullgörandet av stipulerade villkor för utfärdade privilegier, den tyska kyrkans i Narva gynnande på den svenskas bekostnad m. m. Det påtalades även, att Hiärne, när han sökt åvägbringa rättelse i olika avseenden, hänvisats — väl just av generalguvernören — till hovrätten, vilket förorsakat dröjsmål. Skrifvelsen utmynnade i en enträgen begäran om generalguvernörens bistånd åt Hiärne.

På en annan punkt vann denne däremot mindre framgång hos kammarkollegium. Han hade nämligen i sin inlaga även begärt lön på stat för sin beställning. Förhållandet var, att den enda förmån, som enligt fullmakten skulle tillkomma honom, var tertial av alla böter, som inflöte på grund av hans ingripande. Även om han med fiskalsbefattningen lyckats få förenat uppdraget såsom kommerskollegii korrespondent, hade hans ekonomiska ställning ej förbättrats, ty också detta uppdrag var oavlönat.

Mer än tertial av »fiscal actionerne» kunde, enligt kammarkollegii resolution den 19 februari 1667, alltjämt icke bestås honom. Från denna tid börja klagomål över eller antydningar om ekonomiska svårigheter ständigt möta i Hiärnes skrivelser. Hur pass kinkig hans situation i själva verket var, torde också framgå av det närmaste bladet i hans biografi.

Den 13 februari 1667 förordnade Kungl. Maj:t om tre olika kommissioner för reglering av gränsen mot Ryssland. I den av dessa, som fick gränsstycket vid Kexholms län på sin lott, erhöll Thomas Hiärne i uppdrag att vara sekreterare. Dagen därpå förständigades kammarkollegium att skyndsammast utbetala så mycket respengar, som han behövde för att komma till Narva, och den 19 februari gav kollegiet räntmästaren anvisning att verkställa denna utbetalning. Det finns knappast någon anledning att antaga, att ej Hiärne uppburit dessa respengar, men — till kommissionen kom han aldrig.

Enligt Kungl. Maj:ts föreskrifter skulle kommissionen vara på ort och ställe i april. Dess av ordföranden, generaladjutanten Fritz Cronman, förda journal utvisar ock, att den vid denna tid trädde i verksamhet. Då emellertid Hiärne ännu ej i början av maj inställt sig, avläts enligt journalen en förfrågan till Stockholm, var han så länge uppehölle sig. Om svar härpå ingått, framgår ej av journalen, men under den 17 juni finnes antecknat, att Bengt Horn meddelat, att Hiärne nu snart skulle komma. Väntan blev emellertid omsider för lång, och tydligen har Cronman i den fatala situationen hänvänt sig till generalguvernören i Ingermanland och Kexholms län. Den 17 juli erhöll han nämligen fullmakt av denne att utse annan sekreterare, eftersom den av Kungl. Maj:t förordnade hade uteblivit och bägge sidornas kommissarier nu skulle sammanträffa. Med återopande härav tillkallades några dagar senare gränsinspektoren Magnus Arnander, och denne har tydligen sedermera skött sekreteraregöromålen, så länge kommissionen var verksam. Hans ställning synes samtidigt hava uppfattats såsom medlem av densamma, och säkerligen var det sålunda en rätt betydande merit, som Hiärne genom sin utevaro gick förlustig.

Att det var penningbrist, som hindrade Hiärne att infinna sig vid kommissionen, ställes utom allt tvivel genom de brev till Bengt Horn från sommaren 1667, vilka redan citerats i samband med hans giftermålsfunderingar. I det senare av dem ger han direkt besked härom, då han säger sig icke kunna meddela några till-

förlitliga nyheter från huvudstaden — »emädan iag eij törs wijsa mig hwarken på slottet eller för någon i cantzlijet» — och där-
 efter tillägger: »Gud nåde mig för dhen commissionen, som lærer wara min ruin, effter iag eij kan komma dijt i mangel af medel, dhem iag på inthet sätt här kan opbringa, fast iag förobligerade dhem hemma dubbelt wela betahla. Jag är altför illa uthstälter.»

Vare sig Bengt Horn även nu uppträdde såsom Hiärnes hjälpare, eller denne på annan väg lyckades reda ut situationen, erhöll han dock så småningom under året 1667 möjlighet att åter komma över till Östersjöprovinserna. Som nämnt hade emellertid gränskommissionen då gått honom ur händerna, och det synes ej heller sannolikt, att han vidare tagit någon befattning med den märkliga fiskalstjänsten. I varje fall hava vi icke påträffat några ytterligare spår av denna verksamhet i kammarkollegii handlingar eller eljest. Däremot visste han att i Ingermanland skaffa sig några privata uppdrag till Stockholm, och i april 1668 dyker han änyo upp i huvudstaden efter att hava gjort den långa resan dit runt Bottniska viken.

Om det såsom det vill synas förnämsta av dessa uppdrag ger kommerskollegii protokoll för den 20 april 1668 upplysning. Enligt detta upplästes nämligen Thomas Hiärnes supplication om ett juftmakeris inrättande i Nyen, vilket tvenne köpmän, Anthony Johan Balck och Berndt Dobbyn — den senare antagligen en anförvant till Hiärne —, i Nyen sade sig vilja inrätta, så framt de bleve av Kungl. Maj:t med vissa privilegier och förmåner benificerade. Den industriella verksamhet, om uttrycket tillåtes, för vilken Hiärne sålunda nu plötsligt framträdde såsom representant, hade dittills haft sina enda utövare i Ryssland. Den grundade sig på en utom detta land förut okänd metod för beredning av läder, vars avslöjande särskilt med hänsyn till tillverkningen av remmar, ridtyg o. dyl. kunde betraktas såsom ett ej ringa svenskt statsintresse. Denna metod hade nu tydligen de bägge Nyensköpmännen kommit på spåren.

Kommerskollegium ådagalade påtagligt sitt intresse för Hiärnes framställning, men ansåg, såsom naturligt var, att Nyen vore en allt annat än lämplig plats för den ifrågasatta anläggningen. Kollegiets anhållan, att han måtte söka förmå intressenterna att välja en säkrare och bekvämare ort för densamma, och det härav förorsakade dröjsmålet med avgörandet betydde förmodligen ett ledsamt streck i räkningen för Hiärne. Själv uppger han sedermera, att han sätillvida vore personligen intresserad i saken, som

hans ersättning för besvär och kostnader skulle utgå först, när han lyckats utverka de önskade förmånerna för uppdragsgivarna. Att denna påräknade gottgörelse uteblev, och att han ännu en gång nödgades dröja för längre tid i Stockholm, förvärrade väl ytterligare hans redan förut trassliga affärer. I en för Kungl. Maj:ts ögon avsedd supplik om ersättning av statsmedel för sina kostnader framhöll han också, att hans ansträngningar för det betydelsefulla juftmakeriets inrättande hittills endast bragt honom »i gjäld och widlyffthet».

Detta juftmakeri blev visserligen så småningom en verklighet, och tillgodogörandet för Sverige av den nya garvningsmetoden blev ingalunda utan sin betydelse. Men när företaget sålunda realiserades, torde Hiärne icke vidare hava tagit någon befattning med detsamma. Den ene av de bägge intressenterna, Anthony Balck, hade då tagit saken i egen hand, och med hans namn har juftgarveriets införande i Sverige för framtiden blivit förknippat.

Under tiden hade Hiärne drabbats av ännu en motgång. Redan på resan till Stockholm i början av år 1668 uppger han sig hava varit sjuk. Två brev från honom, daterade i maj och juni samma år, förmäla om fortfarande sjuklighet, och särskilt antydes, att sjukdomen angripit hörseln. Om det vidare förloppet härav och över huvud taget om Hiärnes förhållanden tills i oktober 1669 hava vi ej lyckats utröna något. Men vad som kan konstateras är, att den olyckliga följden av denna sjukdom blivit så gott som fullständig dövhet.

Efter allt att döma har Hiärne ännu en gång hjälpts ur sina svårigheter av sin gamle beskyddare, Bengt Horn. De närmaste underrättelser om honom, som stått oss till buds, härröra som nämnt från oktober 1669 och återfinnas i ett brev till denne, avsänt av Hiärne från Reval. Därav synes framgå, att han nu befann sig i generaltullförvaltaren Wilhelm Drakenhielms tjänst, och han säger uttryckligen, att han inser den godhet, som vederfarits honom från den sistnämndes sida, vara resultat av Bengt Horns »nådigste recommendation». Sammanhanget torde vara, att han endast tillfälligtvis uppehöll sig i Reval, när detta brev skrevs, och att han redan då tillträtt eller åtminstone var på väg att tillträda den verksamhet, varåt han sedermera skulle ägna sig under sin återstående levnad, nämligen förvaltningen av godset Werder. Det har uppgivits, att detta under den tid, Hiärne hade med detsamma att skaffa, skulle hava tillhört greve Gustav Adam Banér. Denna uppgift synes dock vara felaktig. Banér hade visserligen

tidigare ägt Werder, men i september 1668 överlätit detsamma åt den nyssnämnde Drakenhielm i utbyte mot Strömserum i Småland. I sammanhang därmed hade Banér just åt Bengt Horn uppdragit överlämnandet av det estländska godset till den nye ägarens fullmäktige. Den slutsatsen, att Horn härvid begagnat tillfället att på en gång rekommendera Drakenhielm en förvaltare på Werder och skaffa sin skyddsling en säkerligen välbehörlig syssla, torde icke vara för vådlig att draga.

Till Werder, beläget på estländska kusten vid överfarten till Moon och Ösel, — »denna eensliga ohrten», såsom han själv karakteriserar detsamma — var sålunda Hiärnes egentliga verksamhetsfält för framtiden förlagt. Får man sluta av hans egna uttalanden, gestaltade sig hans liv där ingalunda fridfullt och angenämt. Besvärligheter både med godsets och hans privata ekonomi, obehagligheter från grannar och långvariga rättegångar spårar man i hans från denna tid bevarade, tyvärr mycket knappa brevväxling. Särskilda vedervärdigheter tillfogades honom också av hans yngste bror, Carl, som han tagit till sig på Werder i det vällovliga syftet att sätta litet pli på honom. Men denne hade i stället associerat sig med de obehagliga grannarna, och Thomas Hiärne underlåter ej att för Bengt Horn berätta, hurusom dessa »animerat bror min, at han mig med hugg och håardrag som en sjukling, den af alla krafter beröfwad är och icke har kunnat werja mig, tracterat hafwer och det än wijd mit egit bordh». I anledning av ännu betänkligare tilltag synes dock Carl ganska snart hava funnit för gott att lämna honom.

Sina förhoppningar om ett ekonomiskt fördelaktigt giftermål har Hiärne nog inte velat släppa i första taget. I det redan omnämnda brevet till Bengt Horn i oktober 1669 skrev han sålunda: »Man hafwer och på denna orthen welat persuadera mig till någon marriage, och ehuruwähl dhen geldh, iag i dhe förflutne åhren uthj cronans ährender och uthan wedergeldning har måst göra, till des afbetahlning sådant synes wela fordra, föruthan det mig och hederliga alliancer förestå kunde, har iag doch inthet förmåt resolvera dhertill, för än Eders Excell. mig något sådant råder. Dessföruthan wela desse lijflendske humeurer migh ej heller behaga. Gudh lär i tienlig tijdh och å rättan orth weta mit besta;» — — — Det vill dock synas, som om den gäldbundne, döve samt av sjuklighet och en god portion knarrighet anfäktade mannen sett alltför ljust på tillgången av »hederliga alliancer». Med

all säkerhet har han framlevat sina återstående år såsom ungar-karl.

Under sådana förhållanden var det, som Hiärnes intressen avgjort började riktas mot historiska studier. I mars 1671 förnimma vi de första upplysningarna härom. Närmast var det genealogiska spörsmål, som fångat hans uppmärksamhet, och kanske voro de forskningar, varom vi i detta sammanhang vinna underrättelse, icke alldeles utan beräkning. Han skriver nämligen vid denna tid i brev till Bengt Horn:

»Jag har för det öfrige vnderstått mig Eders Excell. vnderdånigst at berätta, at iag nu een tijdh några tijmar om qwellen till at wederqwicka mig ifrån all annor förtret dhertill användt hafwer, at iag några dhe swenske och lifendske ahnor hafwer collegerat, och hwad effterrettelse iag uhr den eenes till den andres hafwa kunna, sådant annoterat och mig dhermed belijstat. Nyligen togh iag Eders Excellences ahnor före. 32 har iag redan complet på fäderne, men mig felas någon lijten vnderrettelse på moderne nembl. om Seestedterne och andra fremmand slecht; elliest kunde iag Eders Excell. ahnor hafwa på een rad 128 och dheruthaf några grenar, som sträckia sig uth till Carolum Magnum, Sanct Erich, Sanct Knut i Norje, kong Erich Lespe, Sanct. Birgittæ fader och broder, konung Carl Knutsson, folkungarne och fleere af dhe berömligeste slechter i Swerige, Norje samt k. Waldemar i Danmark. Om nu Eders Excell. i nåder behagar, at iag härmed så lenge continuerar, till des man om dhe öfrige slechten uthur archivo effterrettelse hafva kunde, skulle iag wara glad at uthj något kunde Eders Excell. vnderdånigst tienä, som af alt hierta och hugh det önskar.»

Ett nytt brev två månader senare fortsätter samma kapitel:

»Sluteligen beder iag i diupaste ödmjukhet, om mögeligit wore, det af Eders Excellences bibliotek mig länas kunde först een paar delar af Hwitfeldts Danske Historier och, sedan iag dem igenlefwererer, dhe öfrige effter handen, ty jag har eij haft medel at köpa mig dem. Elliest har iag någre danske crönikor, som Saxonem, Suaningium, Crantzium såsom och Olai Wormij saker, uthi hwilke iag allehanda artige effterrettelser hafwer funnit angående dhe swenske genealogier, men iag åstundade gärna weta om Hwijtfelt med dem öfwerens stemmer, hwilket om så wore, kunde iag till hedenhöss bewijsa någre strijmor af Eders Excellences ahnor och fast otahlige swenske, danske och norske konungar dheribland. Dhe skole icke faara illa hos mig, om Eders Excell. mig dhem

nådigst tillstäder at lähna. Och emädan iag i Rig[a] wäntar på resolution,⁷ har iag stundom inthet annat at göra; all selskap med dhe lefwande är mig, Gud bettere, förnekt, dy söker iag det hos dhe döda.»

Nästa vittnesbörd om Hiärnes forskningar ger oss ett tyvärr odaterat brev, alltjämt till Bengt Horn. Med all sannolikhet kan detsamma dock hänföras till slutet av 1674, således först mera än tre år efter de nyssnämnda. Då har han tydligen redan länge sysslat med sitt huvudverk, den livländska krönikan. Ifrågavarande brev meddelar åtskilligt om dennas tillkomst och även annat, som synes vara av det intresse, att också detsamma torde i huvudsak böra återgivas:

»Eders Excell. warder sig i nåder påminnandes mit förehafwande i dhe lijfländske historier, som iag öf:r Eders Excell:s nådigste tillseijelse sådant at befremmia mig vnderdånigst hafwer at hugna. Men såsom Hans Kongl. Maj:t ännu uthaf så wichtige bekymmer dageligen förhindras, at iag ej seer mig så snart kunna nåå min åstundans fyllnad, har iag lijkwäl begynt effter bilagde dessein at arbeta och den första boken sedan min hemkomst nästan bracht till ända, skulle och snart nog (effter mig numehra inthet ämpne brister) bringa den hela första delen till ända, om icke mijne förblottade medel och derigenom tillwexande hinder och fast dageliga öfwerlopp af mijne creditorer mig all lust hemmade och förstörde. Hwilket mit hierta dess mehra tynger och ängslar, som iag ej seer någon uthwäg så snart dherifrån kunna befrijas, dher icke detta hertigdömet's ridderskap, till hwilkes beröm och heder een stoor deel af detta mit wärck länder, mig någorlunda vnder armerne grijpa wille. Men som iag kenner en deels gemöter, wet iag ej, huru det lindrigare och bättre skee kunde, än at dhen ringa rest, som godzet Wärder till landlådan är skyldig och des bönder aldrig lära uthan dheras ruin, såsom det äskes, på een gång kunna betala, mig förüntes och efftergofwes. Och ehuruwäl iag weet mig af detta, som fast inemot 200 rdr sig belöper, ej meera kunna innebära och niuta än 80 rdr, så wore det mig doch i min trångmåhl een stoor hielp och sedan een lijsa at befrijas af dheras kräfwiande och excutioner; det öfriga wille iag dhe fattiga bönder för Gudz skul tillgifwa, förwäntandes des större wälsignelse i mit vnder händer hafwande arbete. Detta kan iag omögeligen uthan Ed. Excell. nådigste befördring erhålla, derom iag i diupaste vnderdånighet beder. Skulle Eders Excell.

Hiärne har i det föregående talat om en förestående rättgång i Riga.

i Kungl. Maj:tz namn behaga at förbättra denna skenken med innewarande åhrs tullkorn, är $3\frac{1}{2}$ lest, så wille iag till den förste delens förfärdigande Kongl. Maj:t ej meera molestera. Men dhen andra delen kan af mig inthet uthan kongl. expresse ordres och et fritt tillträde uthi archivo sambt några månaders underhåld i Stockholm företagas. Derföre wille iag den förste delen som et prof Kongl. Maj:t till des allernådigste revision öfwerlefwerera, och som iag detta hela werket Eders Excell. samt des Herr Broders Excellence har achtat at consecrera, altså kunde iag i medlertijd låta trycka et lijtet af De la Serra på fransköska skrifwit men af kungen i Danmarks hofpredikant på tyska, enteligen af mig på swenska afsatt werk, Tanckar om Ewigheten kallad, det iag Hennes Nåde Fruen har achtat dedicera, till des iag och framdeles något kunde förfärdiga dhe unge Herrar ödmiukeligst at offerera, det dem uthan twifwel lærer wara till behagh.»

Den »bilagde dessein» till krönikan, som Hiärne åberopar i brevet, finnes också i behåll och utvisar en planläggning av arbetet, som i allt väsentligt sedermera följts. Enligt densamma har gränsen vid den uppdelning i en första och en andra del, som antydes i brevet men som dock ej förverkligats, varit avsedd att sättas vid det svenska och polska herraväldets begynnelse i Österjöprovinserna.

Hur Hiärne öwervunnit de ekonomiska svårigheterna, hava vi ej lyckats utröna, men på ett eller annat sätt har han emellertid blivt i tillfälle att under de närmaste åren fullfölja krönikans förra del. Planen att utgiva en översättning av de la Serres religiösa arbete har även realiserats. Och i maj 1676 infann han sig, såsom redan tidigare varit bekant, i Stockholm för att företaga de arkivforskningar, som voro nödiga för krönikans fortsättning. Avsikten att för vinnande av tillstånd härtill underställa de redan färdiga böckerna Kungl. Maj:ts prövning har antagligen också i en eller annan form satts i verket. I varje fall var rikskanslern Magnus Gabriel de la Gardie i tillfälle att i den tillståndsskrivelse, som han den 27 maj avlät till arkivsekreteraren Runell, beteckna Hiärnes krönika såsom »ett mycket wackert och berömligit wärk». Två dagar senare avgav Hiärne skriftligt den övliga förbindelsen att av vad han finge se och läsa i arkivet ej uppenbara något, som borde vara hemligt, och att icke bortföra de handlingar därifrån, som ställdes till hans förfogande.

Såtilivida gingo dock ej hans planer i uppfyllelse, som han icke — såsom redan nämnts — hann avsluta och utgiva sin krö-

nika. För hans arbete därmed synes under de sista åren av hans levnad det rådande krigstillståndet hava medfört ytterligare ett störande moment. I ett brev till licentinspektoren Zacheus Leuhusen klagar han sålunda i september 1677 över de vedervärdigheter, som åsamkades honom på Werder genom inkvarteringar och transporter av krigsfolk, avsett för Ösels försvar. Behållningen av de nyss omförmälda forskningarna vid arkivet i Stockholm, vilka i varje fall ej fortgått längre än till i oktober 1676, torde han dock hava utnyttjat för sin krönika. Hans under året 1678, antagligen kort före augusti månad »allzuschleunig» timade frånfälle ointetgjorde däremot förhoppningarna på ett förnyat besök vid arkivet och drabbade honom, innan han ännu vunnit resultat i sina strävanden att utverka det estländska ridderskapets ekonomiska stöd för arbetets utgivande.

Ännu en gång hade Thomas Hiärne gjort ett försök att vinna en syssla i statens tjänst och därmed uppfyllelse, såsom han själv uttrycker sig, av »den vnderdånigste trengtan iag af första min vngdom har hafft at tee mig een vnderdånig Kongl. Maj:tz och fädernes landsens tiänare». I en framställning till rikskanslern, som uppenbarligen härrör från något av de senaste åren av hans levnad, hade han nämligen begärt kunglig fullmakt på en antikvarii-tjänst i Estland, Livland och Ingermanland, för att därmed bliva i tillfälle att åt det allmänna rädda den myckenhet av »gamla handlingar och monumenter», som där funnos i enskilda personers ägo. Någon framgång synes denna anhållan icke hava vunnit. Förklaringen härtill lär väl få sättas i samband med Hiärnes anspråkslösa begäran, att fullmakten också skulle tillförsäkra honom *någon* ersättning för hans omkostnader och arbete. Ej heller denna gång torde han sålunda hava fått skäl att jämka på sina bittra ord i samma framställning, att han sina ringa medel i Kungl. Maj:ts kommissioner och ärenden använt och däremot intet annat än sin hälsas förlust hemburit.

Julius Mankell i polska upproret 1863.

Meddelat av **Nils Ahnlund.**

Att kapten Julius Mankell, den bekante politikern och historikern, kämpat på polackernas sida i resningen 1863, är en uppgift, som trots sin förekomst i pålitliga uppslagsböcker flera gånger blivit betvivlad eller åtminstone ansedd obestyrkt. »Han kom knappast över gränsen», »hann inte lossa ett skott», påstår en ännu icke utdöd muntlig tradition; den har av meddelaren kunnat konstateras inom kretsar, där man dock skyndat att betona dess karaktär av underrättelse i andra hand. *Nordensvan* har i sin korta biografi över Mankell i Värmlands regementes historia (II, 1904) till viss grad reserverat sig mot uppgiften om hans deltagande i upproret. »Tre gånger», skriver N., »företog han utrikes resor för studiet af främmande länders militära inrättningar och säges (kurs. här) under den sista af dessa resor frivilligt och under främmande namn deltagit i polska frihetskriget». Ännu mer reserverat uttrycker sig en medlem av den äldsta nu levande publicistgenerationen, redaktör *Axel Jäderin*.¹ »Det har sagts och uppgifves så äfven i Nordisk Familjebok, att Mankell år 1863 deltagit i den polska resningen mot det ryska förtrycket», falla hr Jäderins ord. »Jag vet inte, om detta är sant. Icke så få gånger har jag suttit med kapten Mankell mellan skål och vägg. Folk, som varit med i fält, brukar ju vid sådana tillfällen, då samtalet blir mera tvångsfritt, gärna låta något ord falla om sina erfarenheter 'från ärans fält'. Men aldrig hörde jag Mankell yttra ens en halfdragen anda däråt. Man har också svårt att föreställa sig Mankell med sin stora, tunga kropp på de löjligt små, högklackade stöflarna såsom deltagare i ett guerillakrig sådant som det polska var. Låt vara, att Mankell år 1863 kan ha varit åtskilligt lättare och lifligare än sådan jag

¹ Politiska talare som jag hört. Medborgaren, Allmänna Valmansförbundets månadsblad, 1924 (mars) s. 60.

minns honom. Men ändå har jag mina tvifvel. Det fanns de som gäfvö mindre välvilliga förklaringar på Mankells tystlåtenhet om sina polska bedrifter. Men fullkomligt obestyrkta som dessa förklaringar voro kunde de icke göra anspråk på någon tilltro.»

Den anmärkta tystlåtenheten har emellertid från Mankells sida icke varit fullständig. Åtminstone i ett sammanhang har han offentligen berört saken. Den 1877 i Biografiskt Lexicon, Ny följd, tryckta teckningen av den då 49-årige Mankells curriculum vitæ bygger på en utförligare autobiografi, som han sommaren 1872 insände till Harald Wieselgren.¹ Huruvida denna autobiografi finnes bevarad eller gått förlorad har jag icke kunnat avgöra och får alltså lämna oavgjort, i vad mån den sysslat mer ingående med ämnet än vad fallet är i Biografiskt Lexicon. Dess på Mankells meddelanden återgående upplysningar äro nämligen på denna punkt rätt kortfattade. »Hans uppträdande 1863 under agitationen för Polen bör ej heller lemnas oanmärkt. Han var medlem af den här bildade polska kommittén och var verksam genom anordnandet af möten och utgifvandet af skrifter — bland annat utarbetandet af en operationsplan, som skulle öfverlemnas till franska kejsaren. Men, han vågade derjemte, såsom aktiv deltagare i polska insurrektionen, sin person på ett sätt, som lätteligen för alltid kunnat afskära hans bana.»

Tvivelsmålen beträffande Mankells roll i samband med 1863 års händelser torde delvis förklaras av de mångahanda motsatser, personliga, fackliga och politiska, som snart kommo att känneteckna bedömningen av denne utpräglade oppositionsman. Men dessa tvivelsmål äga icke någon grund. Först och främst kan utan svårighet konstateras, att resan verkligen ägt rum. Mankell, som vid denna tid var löjtnant vid Värmlands regemente och bekant genom sina krigshistoriska forskningar men ännu mer för sitt arbete för skarpskyttesaken, tog från början livlig del i den polskvänliga propagandan och visade sig vara av de få, som läto sina sympatier följas av handling. Han träffas i februari 1863 bland inbjudarna till det stora mötet på Börsen och uppträdde där den 2 mars som en av talarna. I propagandasyfte utarbetade han en »Karta öfver Polen före dess delning», som senast i maj befann sig i marknaden.² De närmare omständigheterna vid hans avfärd till och hemkomst från den polska krigsskådeplatsen har jag funnit utförligast omtalade i *Posthumus—Hellbergs* bekanta samtidskrö-

¹ Brev till Harald Wieselgren, Kungl. bibl.

² Den anmälde i Illustrerad Tidning n:r 12 (23 maj).

nika. »Man fann vid denna tid icke blott pohlackar i Sverige, utan äfven svenskar i Polen. Löjtnanten Julius Mankell, som ämnade resa dit, ehuru det hette att resan gällde Schweiz och studiet af dess folkbeväpning, inbjöds 17 Juni till Blå Porten på afskedskalas, tillståndt af skarpskyttar, bondeståndets taleman och medlemmar af samma stånd, publicister och litteratörer. Den 23 Juni afreste han till kontinenten, och i Oct. återkom han från polska gränsen till Hamburg, der han ingick äktenskap med en under detta fälttåg lyckligen eröfrad pohlsk dame.» Posthumus har även ett par notiser om en episod under fälttåget, som ryktet genast ställde i förbindelse med Mankell. »En svensk pseudonym 'Malborg' deltog i öfversten Teterys (också pseudonym) expedition 15 Augusti vid galiziska gränsen, och måste, jagad af österrikare, gifva sig åt dem jemte sin landsman och adjutant, veterinäreleven Hedlund, som alltifrån början deltagit och tienstgjort äfven som läkare. Malborg, som troddes af somliga vara identisk med Mankell, och hans olycks-kamrat Hedlund sutto tre dagar, 16—18 Aug., inspärrade i Krakau, der pohlska damer arbetade på deras befrielse, och derefter blefvo de förda öfver preussiska gränsen samt af preussiska autoriteter förständigade att inom 4 dagar hafva lemnat det landet.»¹ *E. Thyselius*, som genom hela sin uppfattning torde ha stått Mankell ganska nära, uppger om honom, att han under det antagna namnet Malborg deltog i kriget.² Han visar sig följaktligen övertygad om riktigheten av denna uppgift, vars sanning Hellberg lämnade därhän, men vilken äger ett säkert stöd i verkligheten. De som trodde på Mankells identitet med Malborg hade rätt.

Det var efter upprorets misslyckande naturligt, att Mankell och hans krets, särskilt under de närmast följande åren, skulle iakttaga en viss förbehållsamhet i avseende på hans upplevelser i fält; han var dock officer i svenska armén. När *Illustrerad Tidning* 1866 (n:r 50) ägnade hans porträtt en längre berömmande presentation, valde den också att endast i mer omskrivande, fastän visserligen mycket genomskinlig form anspela på dessa händelser. Efter att ha omnämnt hans åren 1856, 1860 och 1863 företagna resor (till Frankrike, England, Tyskland, Belgien, Schweiz och Polen) fortsätter artikeln: »Med sin sista resa förenade han äfven ett annat ändamål, lika mycket hedrande för hans hjerta som hans mod och uppoffringsförmåga, men om hvars närmare beskaffenhet vi här ej anse oss böra nämna något. Blott så mycket må sägas, att han

¹ *Mina samtida*, XI (1874), s. 35—36.

² *Karl XV och hans tid*, s. 310.

till sina vänners stora glädje hemkom derifrån med en älskvärd¹ maka, en dotter till det arma land, som för närvarande förblöder under den ryska örnen skarpa klor.» Mera rakt på sak uttrycker sig sju år senare en författare i Pehr Thomassons veckotidning Svenska Medborgaren, till ej ringa del, förefaller det, under intrycket av nya polemiska frontställningar.² »I krigsvetenskapligt syfte har Mankell flera gånger företagit resor i utlandet», läser man här. »År 1863, då han äfven gjorde en utflykt till kontinenten, förenade han med nyssnämnde syfte ett annat, hvilket lika mycket hedrar hans mod som hans människovänliga sinne. Han gick nämligen att med väpnad hand deltaga i det olyckliga Polens då åter upptagna frihetskamp; och om han än inom kort måste nedlägga det vapen, han höjde för denna ädla sak, skall dock säkerligen detta hans uppträdande qvarstå såsom ett talande vittne mot hans vedersakare. Åtminstone borde det — om sådant kunde tänkas möjligt — tillstoppa munnen på dem, som trott sig riktigt kunna dräpa honom med det af dem uppfunna glåpordet 'frasliberalism'. Lidanden, umbäranden och försakelser, fångenskap och utsigt till en blodig, ja, derjemte kanske skymflig död, allt detta blott för att hjälpa en olycklig, som, af sina sår sjunken till jorden, ännu står kämpande på knä bak skölden — se der liberala fraser af annan halt än de, som tillverkas på en karakterslös och tvetydig tidnings byrå. Eller hvad tycker Aftonbladet?»

Om Julius Mankell — såsom Jäderins anförda ord synas ge vid handen — även i förtroligare lag ogärna dröjde vid minnena från polska fälttåget, så har säkerligen härvidlag i hög grad inverkat deras i många avseenden djupt beklämmande art. Vilken grym missräkning hans erfarenheter från det militäriskt fullkomligt hopplösa företaget innebure för den entusiastiska förbidan, varmed han liksom nästan hela det samtida Sverige hälsat polackernas resning, framgår med stor tydlighet av följande utförliga skildring av hans hand, nedskriven i Dresden mot slutet av augusti månad 1863 och således tillkommen under det levande intycket av den korta och framgångslösa kampanjen. Redogörelsen eller rapporten har formen av ett brev till sedermera generalen greve Sven Lagerberg. Av detta brev beredde Mankell sig många år senare, hösten 1890, tillfälle att taga en fullständig avskrift. Den kortfattade artiga skrivelse, som Lagerberg då bifogade vid brevets översändande till läns, upplyser att utom adressaten endast konung

¹ Mankell hade fallit igenom vid 1872 års val till andra kammaren.

Karl XV tagit del av rapporten.² Denna återgives här sådan den föreligger i avskriften i fråga, vilken ställts till mitt förfogande av Mankells dotter, fru Julia Knochenhauer.

Dresden den 28 Aug. 1863.

Högvälborne Herr Grefve och Öfverste m. m. Lagerberg!

Tillföljd af Herr Grefvens benägna tillstånd tager jag mig friheten skrifva några rader angående mina hittills timade öden äfvensom rörande tillståndet i Polen.

Sedan jag efter mycket besvär ordnat mina angelägenheter i Sverige, hvilket naturligtvis måste ske med afseende på den möjliga händelsen, att jag icke mera skulle komma tillbaka, afreste jag ändtligen den 23 Juni från Stockholm och anlände 2 dagar härefter till Berlin.

Tillföljd af de recommendationer jag erhållit från Polackarna i Sverige, trodde jag, att jag där genast skulle få min destinationsort bestämd. Jag fann likväl polackarnes agenter därstädes i högst miserabelt skick; det var mig omöjligt att under tvenne veckors tid få veta något säkert. Till en början afrådde man mig att fara till Krakau utan framställde såsom fördelaktigare att fara till Taczanowski i gubernementet Kulich. Emellertid kunde man ej gifva mig någon bestämd adress i Posen. Då jag slutligen blef otålig, fick jag ändtligen adress till en person på en egendom i grannskapet af sistnämnde stad. Den 8 Juli afreste jag från Berlin och inträffade samma dag på natten vid egendomen.

Där fanns emellertid ej den uppgifna personen, utan jag måste följande dag fara till Posen, där jag ändtligen efter mycket sökande fann honom. Denne framställde dock tillståndet i vestra Polen och i det området, där Taczanowski huserade, såsom särdeles dåligt, och i intet hänseende ägnat att gifva en passande verksamhet åt en officer från en reguliär armé. Detta uttryck fick jag sedan till min stora förundran många gånger höra, liksom det lilla kriget skulle vara mera passande för civile än för militärer. — I stället rådde han mig att fara till Krakau, där bättre utsigt till verksamhet skulle finnas; och då jag fick ett angenämt resällskap i Grefve Engeström, beslöt jag mig härför; nämnde E. är bror till E., som har en egendom nära Ekolssund (han blef sedan arresterad i Lemberg strax efter Teeres Sapieha).

Den 10 afreste jag öfver Breslau och inträffade den 11 i Krakau. Sedan jag trädte i förbindelse med de personer, till hvilka jag hade recommendationer, blef jag mycket artigt emottagen, men fick i det hela höra samma visa som i Posen. Detta sorts krig vore mindre

² »Brevet har, som jag nu påminner mig, ingen mer läst än framlidne konung Carl XV, och jag kan försäkra att det gjorde ett djupt intryck på honom den sorgliga skildring som Ni deruti framställer. Måtte det olyckliga öde som drabbat Polen ej vara oss beskärdt! Ett godt och klokt försvar är en räddning! Fosterlandskärlek i nödens stund är ej ensamt tillräckligt.» Stockholm den 28 okt. 1890. (I fru J. Knochenhauers ägo).

lämpligt för reguliera officerare, emedan det fördes efter helt andra regler än öfriga krig. Sedan jag bestämdt förklarat, att jag ämnade stanna till dess jag blifvit använd, äfvensom hållit en föreläsning öfver att äfven guerilla-kriget hörer till den sorts krig, som en regulier officer bör känna, samt slutligen inlemnat ett projekt eller en plan till krigets förande i allmänhet, hvarigenom jag visade, att jag tänkt mig in i ställningen, lofvade man mig att få taga del i nästa expedition, hvilken skulle ega rum några veckor därefter. Därjemte fick jag löfte att få majors grad, hvilken utnämning jag äfven snart derefter erhö.

Den tid, som sedan förflöt, och hvilken efter hand utsträcktes till 5 veckor, var odräglig. Detta tillstånd af ovisshet, så att säga ett sväfvande mellan lif och död, var olidligt. Dessutom är Krakau en högst tråkig stad och lefnadsomkostnaderna oerhördt dryga. Ingen afton lade jag mig med visshet att ej blifva arresterad under natten; ty husvisitationer och arresteringar förekomma beständigt. Dertill kom den allt mera och mera klarnande insigten om den oordning och principiöshet, som herrskade i alla anordningar. De föreställningar och förslager, jag emellanåt vågade framföra, afhöordes med artighet, men ledde till ingen påföljd. Man hade nu en gång för alla fattat den åsigten att främmande och reguliera officerare ej kunde bedömma saken, och därvid blef det.

Då jag såg att jag ej kunde uträtta något, var jag många gånger nära däran, att resa min väg; men jag stannade dock, emedan jag föresatt mig att åtminstone en gång strida med Ryssarna och erfara, huru det känns, när kulorna hvina. För öfrigt studerade jag polska, lärde mig de vanligaste termerna, som behöfas i fält, äfvensom kommandoorden. (Jag måste dock medgifva, att jag i allmänhet behandlades med vida mera égard än de fleste andra främmande officerare, som liksom jag lågo i Krakau och väntade på anställning.) Jag återsåg äfven den nu till general avancerade Jordan; han var nedslagen öfver den motgång, han kort förut lidit, hufvudsakligen till följd af truppens dålighet, och yttrade bland annat: »här måste man glömma allt, hvad man förut lärt af kriget.»

Ändtligen randades den dag, då vi skulle gå i fält. Sällan har väl dock någon expedition varit äfventyrligare än denna, hvilket lätteligen torde inses af följande. Jag nämnde att oordningen i anordningarna var stor; men jag måste äfven medgifva, att svårigheterna å andra sidan voro nästan oöfvervinneliga. Österrikarne hade öfverallt trupper på benen och spjoner i rörelse, som noggrannt vakade öfver, att inga truppsamlingar kunde ega rum, inga förråder af vapen, ammunition och utrustningspersedlar kunde uppläggas. Det oakadt hade man i Krakau och dess omgifningar i hemlighet inquarterat¹ en styrka, som på papperet uppgafs till 1 500 man, äfvensom på åtskilliga ställen upplagt små förråder. Men denna styrka bestod af sammanrafsat folk från olika landsändar (ty den första, tappra uppsättningen af unge män ur de bemedlade klasserna är numer nästan utdöd), af hvilka de flesta icke hade något begrepp om militärisk sammanhållning eller kändedom af geväret. Det var omöjligt att sammandraga den till öfning; de försök som härtill

¹ M:s egen stavning.

gjordes, aflupo alltid med förlust och arresteringar; äfven förråden voro i dåligt skick, emedan de ej kunde inspekteras, gevärspiporna rostiga och ammunitionen dålig. Derjemte var folket demoraliserat² af ett långvarigt stillaliggande, samt hvarken kände eller hade förtroende till befälet och vice versa.

Då jag hade kännedom om dessa förhållanden och förutsåg att en expedition med sådana trupper blott skulle föranleda till onödig blödsutgjutelse, framlade jag en annan plan, härtill uppmuntrad och understödd af många. Vi hade säkra underrättelser om Ryssarnas fördelning och visste att deras sammanlagda styrka i sydvestra hörnet af Polen uppgick till 6 à 7 000 man. Att tränga igenom en sådan styrka och uppnå det inre af landet med sådana trupper, som vi hade, ansåg jag omöjligt. Expeditionens ändamål kunde således blott vara att genom en diversion sysselsätta fienden, så att han ej kunde sända trupper åt annat håll. Men detta ändamål kunde äfven uppnås utan blödsutgjutelse genom att beständigt *hota* med en expedition. För nämnda ändamål hade varit tillräckligt att kvarlemna 500 à 700 af det sämsta manskapet i Krakau. Men återstoden hade man i hemlighet bordt skicka till Lublin, der allt syntes arta sig bättre, jemte de bästa officerarna. Oaktadt många understödde denna åsigt, kunde jag dock ej göra den gällande.

Om man nu med förenade krafter kunnat inbryta på ryska området, så hade åtminstone en möjlighet varit för handen att tränga igenom det ryska nätet af trupper. Men vare sig till följd af svårigheten att samla trupper eller af annan orsak; man splittrade sig. 100 ryttare inryckte omkring den 10 Aug. närmast preussiska gränsen, denna trupp blef dagen derefter anfallen och tillbakadrifven; manskapets hållning hade varit föga hedrande, hvilket var ett dåligt förebud. Sedan skulle 700 man fotfolk samla sig rakt norrut från Krakau, under pseudonymen Chmielinski och på stora vägen äfven gå öfver gränsen. Återstående 700 man fotfolk under pseudonymen Tetery skulle samla sig öster om Krakau och söder om Weichseln, öfverskrida denna flod på österrikiska området, sedan gå öfver gränsen ungefär vid det stället, der floden utträder ur Krakaugebitet för att utgöra gränsen mellan Ryssland och Österrike, samt slutligen i en mot öster böjd båge mellan Brzecko och Proscowice marschera norrut för att förena sig med Chmielinskys. Vid denna corps var jag anställd som stabschef, underbefälhafvare och intendent, med uppdrag att taga befälet i händelse anföraren stupade. — Utom dessa corpser, som skulle samlas den 14 om natten skulle tvenne mindre komma oss till möte från det inre af landet, hvarjemte tvenne andra något östligare skulle gå öfver Weichseln några dagar senare. Äfven skulle en afdelning kavalleri komma efter vår corps från Krakau. Jag tviflar dock högeligen på alla dessa corpser tillvaro; åtminstone hörde jag sedan aldrig talas om dem. Sådan var emellertid planen, hvilken dock ej meddelades förrän i sista stund. Deremot är säkert, att såväl Österrikare som Ryssar genom spioner voro underrättade om vårt förehafvande; redan på middagen den 14 varnades vi af Österrikiska officerare, de föregående dagarna hade många

² M:s egen stavning.

af manskapet blifvit arresterade, kanhända *låtit* arresteras sig, för att slippa gå med. Samtliga högre officerare voro vi fullkomligt öfvertygade om företagets olyckliga utgång. Ingen hade förtroende till soldaterna eller till anföraren Tetery, en genie-kapten vid ryska gardet, som mycket utmärkt sig under Todtleben vid Sebastopol, nu gått öfver och blifvit öfverste men aldrig fört trupp. De flesta ansågo sig gå en temligen säker undergång till mötes, och det fordrades under sådana omständigheter verkligen mycket mod att gå med. Man hade äfven i det längsta velat hindra mig derifrån, isynnerhet hade Jordan varit ifrig och bedt mig vänta till längre fram; men jag var alldeles uttråkad af ovissheten och stillaliggandet, samt hade beslutat att kosta hvad det kosta ville deltaga i expeditionen.

Den 14 Aug. kl. 6 e. m. afreste Tetery och jag i en droska till en egendom belägen i grannskapet af Wilizka grufvor, ungefär en mil från samlingsplatsen. Vi voro helt civile för att undvika misstankar. Såväl våra, som den öfriga stabens uniformer, vapen och hästar hade blifvit sända förut. Kl. 8 ankommo vi till egendomen, der vi vistades tvenne timmar, hvarefter vi foro vidare till samlingsplatsen vid byn Grabie, dit vi anlände i mörka natten kl. 10. Truppen, som under sina kompanichefer blifvit samlad i ett buskage på södra Weichselstranden strax öster om Krakau och för att undvika att passera bron måst vada öfver floden, anlände efter en ansträngande marsch omkring midnatten till samlingsplatsen. Här skulle nu i mörkret uniformer pådragas samt vapen och ammunition utdelas. Man kan föreställa sig, hvilken förskräcklig oordning i mörkret skulle uppstå. Min sabel, som jag fört med mig från Sverige, hade någon annan tagit som god pris; den såg jag aldrig mer till; i stället måste jag taga en gammal rostig manskaps-sabel, som med möda gick ur skidan. Någon revolver fick jag aldrig, oakadt alla föregående löften, då jag velat köpa mig en sådan; de få revolverer, som funnos, voro nästan obrukliga. I stället för den ganska goda häst, som jag utvalt mig i Krakau, fick jag en gammal styfundt bondhäst, hvars enda förtjenst var att han var stark, men som blott medelst sporrarnes och sabelns förenade kraft kunde drifvas framåt. Som det gick mig, gick det de flesta andra af staben. Men hvad som var värst var, att i stället för 700 man blott 350 kommo till samlingsplatsen (sammalunda läser äfven förhållandet varit med Chmielniskys corps). Och oakadt mina flera veckor igenom upprepade påminnelser, fanns icke en enda man kavalleri eller en enda vagn för de sårade. Följden var, att vi måste marschera som blinda, utan att kunna recognocera terrenen, då fienden deremot medelst kosackerna kunde se alla våra rörelser. Ännu värre var det med vagnarna; ty en hvar visste att Rysarna mördade de på slagfältet kvarliggande sårade; lättligen kan man föreställa sig det demoraliserande intrycket bristen på ambulanser under sådana förhållanden skulle göra på manskapet.

Ändtligen kl. 3 på morgonen, då det ännu var alldeles mörkt, skedde uppbrottet. Kl. 4, då det började dagas, kommo vi till Weichseln, som vid vadet blott var $1\frac{1}{2}$ fot djup. Öfvergången, som kunnat ske på $\frac{1}{4}$ timme, fördröjdes öfver en hel timme. Kl. 5 marscherade vi vidare utmed flodens venstra strand; vi hoppades uppnå gränsen utan

att stöta på Österrikarna. Men kl. omkring 6, då solen gått upp och vi redan voro helt nära, blefvo vi anropade af Österrikarnes bevakningskedja, som låg bakom en hög brant vall, framför hvilken var en djup gyttig graf. Öfversten red fram och började parlamentera med underofficieren, som förde befälet; han tillkännagaf, som förhållandet äfven var, att gevären voro oladdade och att vi blott fredligt ville öfverskrida gränsen. Då detta likväl ej ledde till något resultat, kommenderades marsch med stormsteg. Marschordningen var den olyckligaste; slutet höger kolonn utan tiraljörer; hade man marscherat på några roteviskolonner med tiraljörer, hade vi kunnat taga hela österrikiska kedjan och sedan lemna den fri vid gränsen, som äfven meningen i början var. Österrikarna sköto några skott i luften, såsom vi trodde för att freda sina samveten. Emellertid kom större delen af fotfolket öfver; med de beridna var det värre; öfverstens häst fastnade i gyttjan; den upprycktes snart, men han måste en stund gå till fots. Min usla kamp kunde ej komma öfver vallen, slutligen lyckades det; jag var en af de sista som kom öfver. En gräsbeväxt åker med djupa fåror skiljde oss från en liten skog, genom hvilken gränsen gick.

Nu inträffade något som länder Österrikarna till föga heder. Så snart de sågo sig skyddade för våra skott och fastän de visste att våra gevär ej voro laddade, började de en häftig eld i ryggen på oss, hvilken ökades, då de i samma ögonblick fingo förstärkning. Ingen svarade å vår sida, utan man skyndade blott att uppnå skogen.

Plötsligen stupade min häst öfverända i ett gräsbevuxet dike samt gjorde nästan en kullerbytta. Jag kastades öfver hufvudet långt fram, men skadade mig icke. Jag trodde att hästen var skjuten, men när jag reste opp honom, såg jag att han var oskadad. Deremot hade tvenne andra hästar blifvit skjutna, de fransyske officerarnes Latours och Arnouds. Latour låg svårt skadad under sin. Enligt förut gjord öfverenskommelse skyndade jag att oaktadt kulregnets häftighet bistå honom. Men han uppmanade mig under häftiga åtbörder att gå vidare. »Jag har fått nog», sade han (efteråt visade sig kulan mindre betydlig). Jag skyndade då att under kulornas hvinande med hästen uppnå skogsbrynet. Här fann jag min landsman, veterinäreleven Hedlund, hvilken medföljde expeditionen såsom läkare och min adjutant, sysselsatt med de sårades förbindande; vi voro de sista. Då Österrikarne strax derpå nalkades, måste vi lemna de sårade och begifva oss vidare. När vi kommo ut på fältet mellan skogen och gränshbyn södra Podbiernick funno vi kolonnen före oss, sysselsatt att ordna sig. Vi hade förlorat 2 döda, 7 sårade och tre hästar (af 10 beridna) hvarjemte icke mindre än 60 à 70 man blifvit afskurna eller med flit glömt sig efter.

Hela denna impromptu-affär hade gjort ett obehagligt intryck på truppen. Under sådana omständigheter skulle vi nu börja fälttåget, betydligt försvagade, utan kavalleri i den fullkomligt öppna terrängen, utan lifsmedel och utan vagnar för de sårade! Öfversten gjorde en kort bön och yttrade några uppmuntrande ord till truppen, som ganska väl behöfdes. Omkring kl. 8 anträdde marschen åter genom nyssnämnde by norrut. Kl. 9 kommo vi till stora landsvägen mellan gränshbyn Podbiernick och Ijstmia. Som hettan var särdeles stark, gjordes här halt och rast. Krigsråd hölls.

Öfversten ville fortsätta marschen i nordvästlig riktning midt in i landet, för att beskrifva ofvannämnda båge öster om Proscowice. Som jag ej kunde förstå, hvartill detta skulle tjäna, då vi i alla fall skulle rakt norrut, och Chmielinski, med hvilken vi skulle förena oss, var vida vestligare, yttrade jag mig häremot samt föreslog, att vi skulle gå rakt norrut och hålla oss vid Österrikiska gränsen, för att i händelse vi blefvo anfallna af Ryssarna, hvilket af en hvar kunde förutses, hafva nämnda gräns i ryggen; blefvo vi genom en särdeles lyckträff *icke* anfallna, hade vi vida närmare till målet för vår dagsmarsch (en by vid namn Raclamice, en mil öster om staden Miechow). I denna mening understöddes jag af samtliga öfrige officerare, och därvid blef det äfven. Och en lycka var det, ty säkert är att om vi aflägsnat oss från gränsen, icke en enda man kommit undan.

Till en början beslöts, att vi skulle marschera till en liten skog vester om byn Cjernigow, för att der rasta och för att bättre kunna försvara oss, i händelse af anfall under rasten; vi hoppades i sådant fall kunna försvara oss till natten, för att ettdera möjligtvis då fortsätta marschen eller om detta befanns omöjligt, smyga oss in på Österrikiska området, utan att bli tagna af Österrikarne.

Kl. 10 uppbröto vi derföre från raststället vid hålvägen, marschade genom byn Tropieszow (der bönderna gömde sig) och kommo ungefär kl. $\frac{1}{2}12$ till skogen. Här blef Öfversten dock vilseledd af några bönder, som försäkrade att skogen var Österrikisk; fåfängt protesterade jag häremot med kartan i handen. Marschen fortsattes till en annan buskbeväxt höjd, som syntes på afstånd och hvilken låg sydost från byn Wasow (läses Wemsuff). Hit anlände vi kl. $\frac{1}{2}1$ och som utsigten var god åt alla sidor och positionen temligen fördelaktig för försvar, beslöts att vi här skulle rasta några timmar, för att bereda truppen, af hvilka de fleste varit i rörelse 36 timmar, någon hvila och vederquickelse samt möjligtvis vatna hästarna. Af några judar fingo vi köpa litet bröd, bondost och brännvin. Jag satte ut förposterna och anvisade de särskilda afdelningarna deras ställe, i händelse vi blefvo angripna. Hvilan blef dock ringa, emedan solen brände med all sin kraft och någon skugga ej fanns i buskarne.

Snart inlopp underrättelse, att Ryssarne nalkades från Proszowice. Det oaktadt och fastän truppen knappast hunnit rätta sig, mycket mindre de utmattade hästarne vattnas, beslöt Öfversten att vi omedelbarligen skulle fortsätta marschen norrut, för att om möjligt uppnå en annan skog i grannskapet af byn Biernica, som dock låg öfver en mil aflägsen. Jag gjorde invändningar häremot och föreställde Öfversten att det var vida fördelaktigare att i en position, som var temligen god och hvilken vi sjelfva valt, invänta fienden, än låta anfalla oss under marschen i en ofördelaktig terreng. Men detta hjälpte ej. Kl. $\frac{1}{2}2$ satte sig truppen i marsch norrut, jag följde med jemte de tvenne beridna halfbataljonscheferna, Majorerna S. och K. Öfversten med de öfriga beridna officerarna jemte ett litet arriergarde, gick — af hvad anledning känner jag ej — märkvärdigt nog österut. En gles kända betäckte på något afstånd vår marsch åt fientliga sidan. Men då hufvudcorpsen kommit ned till den djupaste delen af dalen norr om Wasow, kom plötsligen

en af adjutanterna sprängande med orders att vi skulle vända om och intaga position på den buskbeväxta höjden, emedan fienden syntes. Vi gjorde genast helt om och gingo tillbaka. I detsamma visade sig de första kosackerna öfver oss på de nordöstliga höjderna och strax derefter började elden från de fientliga tiraljörerna på betydligt afstånd. Våra svarade men utan resultat. Som vi sedan fingo veta, hade vi emot oss de finländska gardesskarpskyttarna, hvilkas studsare skjöto dubbelt så långt som våra gevär. Jag red nu några steg förut uppför höjden för att utse ställning, och när truppen kom efter, gaf jag majorerna S. och K. ordres, huru de skulle uppställa sig med en tät kedja på krönet i buskarne och slutna truppen bakom. Ty öfversten var långt borta och sände ej några ordres. Emellertid blef ryssarnes eld häftigare och deras slutna trupper visade sig på den motsatta höjdens krön. En del af deras infanteri ryckte ned till byn Wasow för att kringgå vår venstra flygel och afskära oss från Österrikiska gränsen. Kosackerna kringgingo på afstånd vår högra flygel. Snart märkte jag att en betänklig upplösning visade sig bland truppen; en stor del öfvergaf utan ordres ställningen och gick i ordning öfver dalen bakom oss mot skogen (som jag sedermera i tidningarne sett benämnas Ibramovice). Äfven de beridna officerarne försvunno på ett oförklarligt sätt; de flesta skyndade i god tid öfver gränsen och lyckades derigenom undkomma Österrikarna: en af dem uppmanade mig att göra detsamma. Jag hade emellertid fattat mitt beslut. Jag steg af hästen, som jag lämnade åt Hedlund, tog ett gevär och skaffade mig ammunition, fast besluten att stanna så länge någon af truppen höll stånd. Med ord och exempel uppmuntrade jag soldaterna och lyckades derigenom på min sida åtminstone qvarhålla dem en stund. Men snart märkte jag, att jag var nästan ensam och då jag i detsamma fick se Hedlund med hästarna i en liten fördjupning, skyndade jag dit och steg upp, alltjemt med geväret i hand, emedan jag ej hade något annat eldvapen. Vi öfverskredo nu däliden mellan höjden och skogen; upplösningen var nu nästan allmän. Ryssarnes eld var särdeles häftig och väl underhållen, hvilket tydde på en talrik styrka. Under den stund som förgick, innan jag uppnådde skogsbrynet, hörde jag öfver hundra kulor hvina tätt invid öronen. Hedlunds häst blef lätt sårad, men för öfrigt undsluppo vi lyckligt. Ett stycke åt öster varseblef jag öfversten till häst äfven med ett gevär i handen; detta var sista gången jag såg honom; han lärer strax derefter öfverskridit gränsen och undslapp derigenom Österrikarne.

Som jag dock såg, att det ännu var möjligt att hålla stånd en stund i skogsbrynet, steg jag för andra gången af hästen och bad Hedlund rida in i skogen och vänta med hästarna. Jag lyckades härigenom uppehålla en mängd af de bättre soldaterna, och vi underhöllo i skogsbrynet ungefär en halftimme en hjälplig eld, så att ryssarna stannade på den skogbeväxta höjden, vi lemnat, och kosackerna, som nu blifvit uppblandade med kavalleri, höllos på afstånd; äfven började ryssarna då att beskjuta oss med tvenne kanoner. Sjelf var jag nära att bli skjuten af eget folk, som stod bakom mig. Emedlertid glesnade vår styrka efter hand; en del var dödad eller sårad; en annan del hade dragit sig tillbaka. Då jag skjutit upp min ammunition och jag ansåg oss hafva

gjort nog för äran, då intet annat ändamål genom fortsatt motstånd kunde vinnas, gaf jag ordres till återtåg genom skogen, för att rädda den svaga öfverlevfan till österrikiska området. Emellertid fann jag skogen så tät, att man blott långsamt och med svårighet kunde komma igenom; af skotten hörde jag att ryssarne inträngt i norra delen; ej heller kunde jag oaktat allt ropande finna Hedlund med hästarna. Jag beslöt derför att gå ut på östra sidan, för att längs brynet uppnå gränsen. Åtföljd af några få man, företog jag denna farliga marsch; ty de fientliga tiraljörerna blefvo oss varse och gáfvo oss en afskedshelsning med sina skott; kosackerna voro så nära in på lifvet, att vi flera gånger genom låtsad anläggning måste jaga undan dem, ty de äro lika fega som grymma och roflystna. Slutligen fick jag sigte på Hedlund med hästarna. Äfven han hade varit utsatt för en häftig eld och var just i begrepp att ge sig af; ty han trodde mig vara skjuten.

Jag red nu mot gränsen; men jag måste rida i skridt, ty jag ville ej öfvergifva dem, som anslutit sig till mig. Snart förökades den lilla gruppen med en af adjutanterna och läkaren, jemte några infanterister. Kosackerna blefvo allt näsvisare; de voro så nära, att deras pistolkulor nådde oss. Och säkert är, att de följde oss ett godt stycke in på österrikiska området. En af dem hade ett afhugget hufvud på piken, hvaraf vi kunde se det öde, som väntade oss, om vi föllo i deras händer. Redan på afstånd hade jag varseblifvit österrikarnas bevakningskedja på höjderna. I början trodde jag mig kunna undvika den och smyga mig igenom; men snart fann jag detta vara omöjligt, emedan vägen öfverallt var spärrad. Att använda våld hade möjligtvis lyckats, men kunde hafva medfört svåra följder; dessutom förde vi ej krig med österrikarne. Hade jag varit ensam, hade jag möjligtvis till fots med begagnande af terrängens sänkningar kunnat rädda mig och gömt mig till natten. Men nu fanns ingen annan utväg, då kosackerna voro tätt i hälarne, än att gifva mig. Jag red derfor fram till en österrikisk husarkapten, nämnde anledningen till vår ankomst och anhöll att bli väl behandlad, då vi ingenting gjort mot Österrikarne. Han mottog oss mycket artigt och lofvade göra sitt bästa; till en början fingo vi behålla våra vapen och hästar mot hedersord att ej söka undfly.

Så slutade denna strid, hvars utgång var lätt att förutse. I tvenne timmars tid hade vi dock hållit oss mot en mer än dubbel öfvermakt; ty enligt ryssarnes, sedermera i tidningarna synliga, eget medgifvande bestod deras styrka af 3 kompanier (450 man) infanteri samt 150 kosacker och dragoner; de lära mot stridens slut hafva erhållit ytterligare förstärkning. Säkert är att vi vid stridens början ej hade mer än 250 man; ty många hade deserterat under marschen på förmiddagen. Hade vi, enligt mitt råd, kunnat börja striden på den buskbevuxta höjden i god ordning, så är ganska troligt, att vi kunnat försvara oss der eller och i skogen vid Ibramowice till nattens inbrott. Ty af allt såg jag att ryssarna äro föga farliga fiender vid offensiven och att de i allmänhet hafva föga lust för strid på nära håll och för handgemäng. Vår förlust i döda, sårade och fångna torde hafva uppgått till 70 à 80 man; i skogen vid Ibramowice inträffade ett blodigt efterspel, emedan ryssarna afskurit en mindre afdelning, hvilken försvarade sig till sista man.

Chmielinskis corps delade i det hela samma öde, som vår. Men emedan terrengen, der han opererade, var skogig och bergig, lyckades han med en mindre afdelning derstädes uppehålla sig en dag längre. Äfven han hade att bestå en skarp strid med Österrikarne vid gränsens öfverskridande.

Angående min behandling af Österrikarna vill jag blott nämna, att den var högst usel och fullkomligt stridande mot folkrätten, då vi intet brutit mot österrikiska lagarne och då våra papper voro i fullkomlig ordning. Efter 5 dagars fängelse fördes vi den sjetta öfver gränsen, der vi mottogos af preussiska polismyndigheterna, som också, i strid mot all rätt, blott medgaf oss 4 dagar att passera det preussiska området. Men förhållandet är sådant, att vid de till Ryssland angränsande landsdelarna alla i sjelfva verket äro fientligt sinnade mot Polackarne och dessutom hederligt betalda med ryska rubler.

Så kort mitt deltagande i Polackarnas insurrektion än varit, har det dock skänkt mig en rik erfarenhet, som ej genom något annat kan ersättas. Jag har till en början pröfvat mitt eget mod i kulregnet och funnit det bestå profvet. Och just genom det bristfälliga och ofullständiga i expeditionen har jag fått en klar och lefvande insigt i hvad som vid krigförandet är oafvisligen nödvändigt och som under ingen förövändning får försummas. Det är en gammal regel, som jag nu funnit tillfullo bekräftad, att man af ett nederlag lärer tio gånger mera, än af en seger.

Må det nu tillåtas mig att yttra några ord om tillståndet i ryska Polen, sådant jag uppfattat det under en längre tids samvaro med fullkomligt sakkunnige män.

Jag tror att man klarast kan föreställa sig detsamma, om man antager att fyra olika partier eller verkande krafter derstädes existerar, neml. Ryssarne, det aristokratiska partiet bland insurgenterna, det demokratiska partiet och slutligen bönderna. Ryssarne representerar våldet, den råa styrkan, den erförande makten, som numera ej sträfvar efter att assimilera, sammansmälta genom fredliga medel, utan att med eld och svärd utrota den del af nationen, som har medvetande af dess självständighet och sträfvan att förverkliga densamma, nemligen de sjelfägande och relativt till de andra bildade klasserna af folket. Ryska partiet består egentligen blott af ryska armén och de fästningar på hvilka den stödjer sig; men för ändamålets vinnande är äfven *hela* ryska armén sammandragen i Polen, som i det närmaste är alldeles obehäpnat.

Emellertid skulle ej den ryska armén, om den än vore dubbelt så stor, räcka till att undertrycka insurrektionen, om den ej bland Polackerna sjelfva hade tvenne verksamma bundsförvandter, nemligen de olika åsigtarna i afseende på medel och ändamål hos de insurrerade (sjelfegande) klasserna, representerade genom det aristokratiska och demokratiska partiet, samt för det andra likgiltigheten hos massan af nationen, nemligen de ännu till större delen lifegna bönderna.

Det aristokratiska partiet, som utgöres af de större jordegarna (furstarne, grefvarne m. fl.), är till antalet föga talrikt, men har till följd af de stora penningemedel det disponerar ett högst betydligt inflytande. En stor del af dess medlemmar äro ej underkastade Ryssarnes omedel-

bara tryck, emedan de lefva i Galizien, Posen, Paris, London m. m. och hafva sin egendom temligen betryggad, samt gifva af densamma — enskilda hedrande undantag oberäknade — blott en mindre del till insurrektionens befrämjande och deltaga sällan personligen i densamma. De älska visserligen lika högt som någon annan sitt fädernesland och längta efter dess slutliga frigörande; men de anse detta icke kunna ske på en gång och genom Polska folkets *egen* kraft, utan blott efter hand och hufvudsakligen genom *främmande* magters diplomatiska bemedling eller aktiva hjälp. De skulle för tillfället nöja sig med ett Kongress-Polen med en fransk, österrikisk och till och med rysk prins på tronen under konstitutionella garantier, som gåfvo *deras* klass det mesta inflytandet. De frukta, om jag ej allt för mycket misstager mig, lika mycket det demokratiska partiets seger, som ryssarnas öfvermägt, skrida blott långsamt till böndernas befrielse från lifegenskapen och till deras upplysning, samt önska i det hela så få förändringar som möjligt i den närvarande inre ställningen.

Det demokratiska partiet — kanhända mindre riktigt så kalladt — består af hela småadeln, de mindre jordegarna, invånarna i städerna och en del af judarna, samt är ganska talrikt och utgör insurrektionens egentliga kraft och kärna. De lida omedelbart af ryssarnas råa förtryck och anstränga sig äfven mest att afskudda sig detsamma. De anse att *hela* Polen på en gång bör göras fritt — med undantag kanhända tillsvidare af de österrikiska och preussiska delarne för att ej stöta sig med dessa stater och detta genom sin *egen* kraft. Men ganska riktigt inse de, att de sjelfegande klasserna (minoriteten) härför ej äro tillräckligt starka, utan att massan af nationen, bönderna, måste taga del i det stora verket, om det skall lyckas. Äfven inse de, att bönderna för att förmås gå med, måste intresseras för saken genom egen fördel och sätta därför deras upplysning, befrielse från lifegenskapen och erhållande af egen jord, såsom lösen på sitt baner. Såsom mål för sin inre politik sätta de dessutom en inskränkt monarki med en polsk furste till regent samt alla klassers likmäßiga representerande; blott få har jag hört tala om republik.

Denna inre principiella olikhet mellan de båda partiernas åsichter kommer enligt all sannolikhet länge fortfara och länge att utgöra ett väsentligt hinder för Polens slutliga frihet och lycka. Likvisst bör man för det närvarande ej tänka sig de båda partierna så skarpt söndrade i praktiken, som jag här är ofvan beskrifvit det. Båda hafva för tillfället ingått en sorts öfverenskommelse, att ej för skarpt motsätta sig och bekämpa hvarandra, härtill föranledda af den gemensamma olyckan.

Bland aristokraterna finnas många som ifrigt sysselsätta sig med bondefrågan och som verksamt bidrog till insurrektionens befrämjande. Bland demokraterna likaledes sådana, som skulle nöja sig med ett Kongress-Polen eller inre förvaltningsreformer. Den nuvarande nationalregeringen är t. ex. sammansatt af moderata demokrater, hvilka stå i förbindelse med och i pekuniära förhållanden i ett visst beroende af de förnämsta aristokraterna. Äfven demokraterna längta med begärlighet efter främmande hjälp eller förmedling. De förnuftiga aristokraterna inse, att de äro för få till antalet, för att längre göra motstånd, äfvensom

att demokraterna hafva framåtskridandets idé på sin sida. Med ett ord, söndringen är för närvarande ej så stor i praktiken, som den är i själfva verket till följd af inre motsatser, men kommer förmodligen att upplåga, då det yttre trycket delvis eller alldeles upphör. Emedlertid är det inget tvifvel underkastadt att det aristokratiska partiet förlorar allt mer och mer i terräng och slutligen kommer att uppgå i det demokratiska. Det förnämsta hindret för Polens snara befrielse är och blir emedlertid den ojemförligt öfvervägande majoritetens, böndernas likgiltighet därför. Det långvariga förtryck, i hvilket adeln förmedelst okunnigheten hållit bondeståndet, bär nu sina bedröfliga frukter. Hvad gör det bonden, om han kallas ryss, polack, österrikare eller preussare, då hans betryckta sociala ställning i alla fall blir densamma. Den utländska regeringen är ej hans närmaste fiende, utan den herre, som lever af hans anletes svett och tager i anspråk hans bästa krafter. Sjelf eger han intet, icke en gång sig sjelf, emedan han är lifegen; och hvad gör det honom om hans herres egendom är stor eller liten, om den utsuges, köpes, förpantas eller bortauktioneras; han och hans familj följer i alla fall med som inventarium. I ryska Polen har man få exempel på, att denna likgiltighet urartar till fiendtlighet emot herrarna; men de förfärliga uppträderna i Galizien 1846 visa hvartill bönderna äro i stånd, då de uppäggas; med fullt medvetande gingo de den österrikiska regeringens ärenden, som ville tukta adeln för dess alltför lifliga sjelfständighetssymtom; ännu i dag äro dessa händelser i lifligt minne, och bönderna begagnas fortfarande att hålla adeln i styr. Och ryssarnas bemödanden att upphetsa bönderna mot sina herrar äro alldeles icke så dåraktiga, som man i Sverige i allmänhet föreställer sig.

Orätt vore likväl att förneka, det ej adeln på åtskilliga ställen gjort mycket för böndernas upplysning och befrielse, samt att dessa bemödanden på vissa ställen burit frukt, äfvensom att i allmänhet en ljusare framtid är att motse. Men dels äro dessa bemödanden ännu temligen isolerade, dels hafva de kommit något för sent, att inverka på de nuvarande förhållandena. En sådan social revolution genomföres ej på några år, utan därtill behöfs årtionden.

Äfven hafva regeringarna, såväl den ryska som den preussiska och österrikiska, ifrigt motarbetat alla sådana sträfvanden; genom presterskapet hafva de motarbetat skolors anläggande och genom hemliga emissarier hafva de intalat bönderna, att herrarna ej egde rättighet att göra dem fria utan blott regeringarna m. m. d.

Partiernas ställning till den nuvarande insurrektionen är en naturlig följd af deras politiska och sociala sträfvanden. Godsegarne i ryska Polen och städernas innevånare (hvad som i Sverige skulle kallas den bildade medelklassen) äro insurrektionens egentliga kärna och deras personer utgöra för närvarande Polens enda armé; ty hvarken aristokraterna eller bönderna deltaga, på några få undantag när, i själfva kriget; förgäfves utfärdar national-regeringen påbud till emigranterna att inställa sig i Polen och till bönderna att gå man ur huset; tvärtom förminskas dagligen de stridandes skaror, och de hekatomber af bättre ynglingar, som oftast till följd af dålig militärisk ledning onödigtvis blifvit uppoffrade, måste alltmera ersättas genom från olika håll sammanrafsade skaror.

Aristokraterna, som hålla handen om pungen, lemna blott medel till smärre isolerade expeditioner, emedan de blott vilja hålla insurrektionen vid svag låga, så att den visserligen fortfarande ger anledning till utländsk intervention, men icke åstadkommer någon större inre omhvälfning. Det är äfven ej sannolikt att den släpar sig fram öfver vintern till våren i händelse stormagterna då skulle vilja börja krig.

Oaktadt alla dessa inre hinder för insurrektionens lyckliga fortgång, är jag dock öfvertygad, att den skulle gifvit ryssarna vida mera att syssla, ja möjligtvis redan denna höst lyckats uppnå det målet att fördrifva dem från vestligaste Polen, om ej Österrikes och Preussens fientliga hållning lagt de förnämsta hindren i vägen därför. Dessa staters gränsprovinser äro insurgenternas enda operationsbasis; derifrån draga de en stor del af sina stridskrafter samt alla krigsförnödenheter. En hvar känner, med hvilken stränghet nämnde stater hindra alla truppsamlingar och konfiskera alla förråder; under sådana förhållanden är det ett halft underverk att insurrektionen kunnat hålla sig så pass länge som är fallet. Denna stränghet kommer mindre från neutrala staters skyldighet att upprätthålla folkrättens lagar (hvilka dessutom alltid brytas när egna intressen så fordra) än från alla tyskars hjertliga hat till polacker, såväl som till danskar, italienare och fransoser ävensom från militär- och polisstaters hat mot allt som har något utseende af frihet — allt på ett verksamt sätt understödt af ryska rubler.

Jag nämnde nyss några ord om det demokratiska partiets isolering vid insurrektionen. Jag tror likvisst att denna isolering skulle upphöra i händelse af en utländsk intervention. Aristokraterna skulle då tillströmma i massa. Och bönderna skulle på alla ställen, åtminstone der de redan erhållit egen jord eller säkert löfte derå, samt öfverallt der ryska soldaterna alltför vildsint farit fram, frivilligt inställa sig under fanorna; de öfriga skulle genom lagens kraft tvingas därtill; redan nu hålla de med dem, som för tillfället äro starkast. Att demokratiska partiet genom en intervention skulle erhålla nytt mod och nya krafter, är klart. Jag nämner detta, på det man ej skall tro, det insurrektionens nu af lätt begripliga skäl försiggående afmattning skulle fortfara i händelse af en intervention och göra densamma svårare än förut.

Sådan är enligt min uppfattning ställningen i Polen. Det är möjligt att jag tagit miste i en eller annan detalj. Men i det stora hela tror jag målningen skall vara sann. Med flit har jag afhållit mig från alla omdömen. De fel, som i hastigheten influat i pikturen eller stilen ber jag Herr Öfversten vara god och ursäktas.

Jag reser nu till Schweiz för att fullfölja det officiella ändamålet med min resa och jag hoppas att af denna färd hafva mycken nytta.

Visserligen fick jag, redan innan jag lemnade Krakau, anbud från nationalregeringen att komma till Warschau för att der öfvertaga en högre befattning. Men sedan jag rådfört mig med några vänner och deraf inhemtat, att jag i Warschau lär kunnat uträtta föga mera än i Krakau, ansåg jag onödigt att ännu en gång riskera lifvet eller Sibirien för en främmande sak, då jag ännu är skyldig mitt fädernesland så mycket. Svårt hade det äfven blifvit att komma dit. Jag beslöt därför ej fästa något afseende vid anbudet.

I Schweiz skall jag taga närmare kännedom om militärförfattningen i allmänhet och i hvad mån den sammanhänger med folkets inre lif, med dess seder och vanor, för att deraf kunna bedöma i hvad mån den åtminstone delvis kan vara tillämplig på våra förhållanden. Särskildt skall jag taga reda på den inre mekanismen vid de stora målskjutningsfästerna, samt organisationen af militäröfningarna i skolorna.

I medlet eller slutet af Oktober hoppas jag kunna återvända till fäderneslandet.

Med djupaste vördnad har jag äran teckna mig

Herr Öfverstens ödmjuka tjänare

J. Mankell.

Carl Georg Brunius' anteckningar om Gomer Brunius.

Meddelade av **William Karlson.**

I Lunds universitetsbiblioteks handskriftssamling förvaras en kortare biografi över prosten och kyrkoherden i Tanum i Bohuslän Gomer Brunius, inledd av en släktöversikt. Biografiens författare är Carl Georg Brunius, den berömde professorn i grekiska i Lund, arkitekten och konsthistorikern, som med egen hand nedskrivit densamma. Professor Brunius var son till ovannämnde Gomer Brunius och född i Tanum den 23 mars 1792. Efter att hava blivit student först i Lund, sedan i Uppsala, promoverades han 1814 till filosofie doktor i Lund och utnämndes följande år till docent i grekiska språket darsammastädes. 1820 blev han adjunkt i samma ämne, som året därpå utökades med romersk vältalighet jämte poesi. Det var han, som utsågs till Tegnér's efterträdare, då denne 1824 kallades till biskop i Växjö. 1847 utnämndes han till kyrkoherde i Stävie och Lackalänga prebendepastorat i Lunds stift och titulärprost. Han dog den 12 november 1869.

Hans betydelse som språkman skattas numera ej högt. Så mycket större är den berömmelse han nått som konstarkeologisk författare och arkitekt, i vilket fack hans namn är intimt förbundet med många slotts och kyrkors byggnadshistoria, först och främst Lunds domkyrkas. Denna har han behandlat i sitt arbete »Nordens äldsta metropolitankyrka», vilket jämte hans »Skånes konsthistoria för medeltiden» haft sin stora betydelse för senare forskare. Bl. a. allmänt kända arkitekturala minnesmärken, vid vilka Brunius lagt sin hand, äro Växjö domkyrka, Hälsingborgs kärna och flera skånska slott. Brunius framdrog medeltidens stilepoker, den romanska och gotiska, arbetade för deras återupptagande och visade på deras användbarhet i såväl kyrkliga byggnader som profana. Renässansen stod ej högt i kurs vid denna tid.

Som erkännande för sin verksamhet som konsthistoriker och arki-tekt kallades han 1853 till medlem av vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien.

Brunius var en oupphörligt verksam man, som visste att väl ekonomisera sin tid och t. o. m. förstod att använda pauserna i det vetenskapliga arbetet till nyttiga ändamål. På sådana stunder har han nedskrivit följande biografiska anteckningar om sin släkt.¹

* * *

»I Danmark var en köpman vid namn Brune, som hade en son, hvilken föddes 1709 och hette Paul och vid sexton års ålder inflyttade till Varberg. Denne yngling ingick sedan i handel och kallade sig Brunius och blef snart dersammastädes egen handlande. Han gifte sig med en köpmansdotter Anna Lisa Räf, hvilken gaf honom en son Anders och afled kort derpå. Paul Brunius, som nedlade handeln, erhöll stads- och tolagsbokhållare- samt vågmästaretjensterna, hvilka voro förenade, och han ingick efter två års förlopp äktenskap med en köpmansdotter Abela Maria Grimberg. I detta andra äktenskap föddes tre söner och fem döttrar. Å en isbelagd gata gjorde denne tjänsteman ett olyckligt fall och blef derigenom urstånd att ensam förrätta sina tre befattningar; hvadan sonen af första äktenskapet Anders biträdde honom till hans frånfälle 1785. Denne ovanlige son, hvilken försakade all egen befordran och förblef ogift för att bistå sin fader och stjufmoder samt sina många halfsyskon, afled över sextio år gammal. Af sönerna i andra äktenskapet blef den äldste Markus köpman och rådman i Varberg, den nästföljande Gomer blef kyrkoherde i Tanum och den tredje Johan Niklas prest och lärare på Gustafsbergs barnhus, af döttrarna blefvo de fyra gifta med tjänstemän och den femte med en köpman.

Gomer Brunius, som föddes 1748, gick i Varbergs skola. Ehuru Paul Brunius hade tre tjenster, voro hans inkomster i jemförelse med hans talrika familj så otillräckliga, att, då denne son skulle vid 19 års ålder begifva sig till akademien, kunde med släktingars och vänners bidrag blott hundra daler silfvermynt förskaffas. Samme son blef således 1767 student i Lund, hvarest han blott kunde uppehålla sig en termin, hvarefter han nödgades

¹ Samtliga nu levande bärare av namnet Brunius äro avkomlingar av Gomer Brunius i Tanum utom kyrkoherden Frans Brunius i Östra Tollstad, som tagit sig namnet. (Godhetsfullt meddelat av skriftställaren August Brunius.)

sluta sin akademiska bana. Han hade i sin stora medellöshet den synnerliga lyckan att bli utsedd af handlanden D. Sandberg i Göteborg till lärare för dess barn, nemligen en son och en dotter, med hvilket åtagande han fortfor till 1771, då han prestvigdes. Den nämnde handlanden, som var mycket rik och sedan adlades med namn af Sandeberg samt blef derefter vald till direktör vid ostindiska kompaniet, frågade den unge mannen på hvad sätt han kunde visa sin erkänsla för den omsorgsfulla handledningen, hans barn erhållit. Då förklarade den anspråkslöse mannen sig vara fullt ersatt för sin möda genom det oinskränkta förtroende, hvarmed han blifvit huggnad, och yttrade, att han skulle anse såsom en synnerlig lycka, om ostindiska kompaniet ville antaga honom till skeppspredikant.

På af Sandebergs förord blef Brunius anställd såsom skeppspredikant och gjorde i sådan egenskap tre resor till China åren 1772 till och med 1778. Under den tid han var enskild lärare och under sina resor till China sökte han med mycken flit öka sina kunskaper. Han var ej allenast väl hemmastadd i latinen utan han lärde sig sjelf tyska, franska, engelska, italienska och spanska, så att han äfven på ålderdomen kunde med stor lätthet läsa dessa språk samt skriva och tala de flesta af desamma. Det kunde väl tyckas, som ett dylikt förhållande vore ganska ovanligt; men man besinne, att en fattig yngling saknar tillfälle till förströelser och derföre väl använder sin tid, då deremot en förmögen vanligtvis hänföres af lockande nöjen och undandrager sig gagnelig sysselsättning.

Efter slutade resor blef Brunius 1779 utnämnd till kyrkoherde i Tanum uti norra Bohuslän och gifte sig kort derefter med Mariana Rodhe, dotter af kyrkoherden Peter Olof Rodhe i Slättåker. Af dessa makar afled mannen 1819 och hustrun 1839. De hade tillsammans tretton barn, af hvilka fem söner och fyra döttrar öfverlefde sin fader. Af sönerna var David grosshandlare och konsul i Fredrikshall, Anders Fredrik språklärare, Johan Niklas ekonomidirektör och landthushållare, Carl Georg filosofie doktor och professor i grekiska språkkunskapen, August Wilhelm medicine doktor och provincialläkare. Af döttrarna var Abela Maria gift med landssekreteraren G. Svahn, Elsa Dorothea med kontraktsprosten A. Lidberg, Charlotta Maria med majoren D. H. von Segebaden och Ulrika Eleonora med kaptenen C. G. Hagström.

Om Brunius kunnat som skeppspredikant med mycken lätthet förrätta sin befattning, så inträdde ett helt annat förhållande, sedan

han blifvit kyrkoherde uti ett bland Sveriges största pastorater. Detta gäll, hvilket utgör Tanums härad och innehåller $178\frac{2}{3}$ hemman med omkring 6,000 inbyggare, består af Tanums och Lurs socknar med två kyrkor, som ligga på en mils afstand från hvarandra. Samma pastorat, hvilket intager en kuststräcka, har flere stora öar, som utgöra större och mindre gårddelar samt två större fisklägen, hvadan själavården i betydlig mån försvåras. Pastor biträdades af en kapellan med boställe, men måste dock hålla sig ett eget biträde i anseende till många och aflägsna sockenbud. Ehuru väl nämnde kyrkoherde i sin tur förrättade gudstjänst i bägge kyrkorna, så var han många år kontraktsprost i Vikorna och hade stundom förordnande att installera tillträdande pastorer och inviga nybyggda helgedomar.

Genom en förening, hvilken 1722 nästan blef af dåvarande landshöfdingen N. Posse och biskopen J. Poppelman påtrugad Bohusläns prästerskap, blefvo dess inkomster bestämda till vida lägre belopp än de förut varit, så att desamma för det närvarande knappast motsvara en sjättedel af de rättigheter, som i andra tillgodonjutas. Enligt denna förening utgör Tanums tertialtionde blott 161 tunnor korn. Qvicktionde är borttagen, men smörtionde utgår med en mark af hvarje ko. Härtill kommer någon ved- och fisktionde samt penninginkomster till ungefär 200 rd. Ehuru alltså lönen var i jembörelse med detta vidsträckta och folkrika gällganska knapp, hade Brunius den orubbliga föresatsen att af församlingsboarna aldrig mottaga något utöfver sina lagliga rättigheter. Till följe häraf fattade socknemännen både belåtenhet med och förtroende till den redlige själasörjaren. Såsom ett talande bevis härpå blefvo rättsfrågor ej sällan framställda af tvistande till hans afgörande. Mången lät helst under senare åren ge sina gossebarn sin kyrkoherdes föga vanliga förnamn Gomer, och mer än en gång begärdes, att de skulle döpas till Gomer Brunius.

Då pastoratsinkomsterna icke erbjödo en bekymmerslös bergning, företog sig Brunius att uppodla den vanskötta prästgården, hvilken ligger vid stora landsvägen $5\frac{3}{4}$ mil från Uddevalla och $3\frac{5}{8}$ mil från Strömstad. Prestgården, som utgöres af två mantal, har ovanligt omfång, men upptages till ej obetydliga sträckor af kala bergshöjder samt steniga och ljungbevuxta sandåsar. Längs igenom egendomen flyter en liten å, hvilken nära åbyggnaderna bildat en djup dal och har ymnigt vattenflöde om hösten och våren, men nära uttorkar om sommaren. Vid Brunii tillträde hade prästgården blott 28 tunnland jord och derefter lämpad höfångst.

Den såkallade Store myr, som innehöll vid pass 50 tunnland, var mycket sank och tufvig, så att den föga kunde begagnas till bete; men Hede mad, hvilken utgjorde omkring 25 tunnland, var så vatensjuk, att den ingalunda kunde betas. Å den öppna jorden låg mycken rullsten, hvaraf en mängd större måste sprängas för att kunna med den mindre undanskaffas. Af denna sten lades enkla och dubbla gärdesgårdar. Stora sträckor af stenbunden ängsmark afröjdes och uppodlades. Sedan företogs dikning och uppodling af Store myr. Sluteligen upptogs längs igenom Hede mad ett mycket stort hufvuddike samt många mindre tvärdiken, så att den efter få års förlopp kunde förvandlas till ett bördigt åkerfält. Under Brunii sednare lefnadsår hade prestgården 200 tunnland öppen jord, hvarå vanligtvis utsåddes tio tunnor höstsäd och vidpass 100 tunnor vårsäd, hvarjemte en betydlig del upptogs af foderväxter, hvaraf ungefär 300 lass hö årligen inbergades. Till prestgården hörde sju torp, af hvilka hvardera hade några tunnland öppen jord och behöflig äng samt bete å utmarken. Dessa torp lågo på $\frac{3}{4}$ mils afstånd från prestgården, hvadan de ej kunde med fördel brukas derunder. Prestgården sköttes med tjenstfolk, som hade kost och lön. Derjemte gjorde torpen några dagsverken och sex till åtta arbetskarlar legdes för dikning under största delen af sommaren. För åkerbruket begagnades blott oxar. Året om fodrades omkring 30 kor inomhus.

Både bonings- och uthusen å prestgården voro, då Brunius tillträdde, mycket små och förfallna. Således måste nya åbyggnader snart uppföras. Han uppförde ett tämligen stort boningshus med källrar och två våningar. Vid sidorna derom byggdes två nära lika stora och höga flyglar, af hvilka den högra inreddes till tjenstfolk- och den venstra till vagns- och redskapshus samt slöjd- och vedbodas m. m. Emellan dessa byggnader sträckte sig en rymlig gårdsplats ned till landsvägen. På norra sidan deremot uppfördes uthus, som bestodo af en mycket stor lada med två logar och vid sidorna derom af två flyglar för hästar, oxar, kor och får med höga foderskullar. I mitten af ladugården byggdes ett magasin två våningar högt. Alla dessa åbyggnader voro knuthuggna med brädbeklädnad och tegeltak. Då dessa åbyggnader voro jemförligt större än laga hus, tillsläppte sockenboarna blott en mindre del af kostnaderna för desammas uppförande. Mellan bonings- och uthusen anlades en trädgård. I dalen vid ån byggdes en vattenqvarn med tvenne par stenar och derjemte lades en kölna.

Efterhand köpte, uppodlade och bebyggde Brunius sex hemman, hvilka han äfven brukade med eget tjenstfolk, som erhöll kost och lön. Å Mjölkeröd, ett av dessa hemman, anlades en stor trädgård, hvilken utmärkte sig med många terrasser, breda och skuggrika gångar, genomskars af en sorlande bäck, hvori större och mindre holmar med lummiga löfträd bildades. Denna trädgård innehöll 2000 fruktträd och en mängd olikartade bärbuskar med mera. Derjemte byggde han två tegelbruk, hvartill nära 100 arbetare hvarje sommar legdes. Brunius skötte allt detta utan inspektor och utan bokhållare. Men härvid bör dock anmärkas, att hans hustru hade all tillsyn med boskapsskötseln och mathållningen. Här bör jämväl nämnas, att Brunius var den förste, som i Bohuslän använde sillgrums och mergel till gödningsämne, och att hans hustru planterade och vårdade Mjölkeröds trädgård.

Vi skola nu skärskåda denne verksamme man såsom familjefader. Han hade under sina fleråriga sjöesor gott tillfälle att öka sina kunskaper. Under denna tid författade han en resebeskrifning, dels på svenska, dels på engelska. Om detta arbete, utgörande vid pass 50 skrifna ark, ingalunda kan i framställningssätt jämföras med hans närmaste företrädare J. Wallenbergs »Min son på galejan», så innehålles likväl deri åtskilligt, som förtjenar att läsas och begrundas. Under samma tid författade Brunius en samling skaldestycken, hvilka kallas Sjönöjen, 30 skrifna ark. Dessa stycken andas en sann religiosité och en lefvande moral. Sedan han tillträdtt sitt pastorat, skref han en Göteborgsk och Halländsk resa, som består af tio sånger och är hållen i en skämtsam men mycket ärbar ton. Då J. N. Brunius ej saknade en mindre vanlig skaldegåfva, blefvo dessa sånger och några smärre poemer tillegnade honom. Fru Brunius vaxlade med nämnde svåger skaldeförsök. Men sedan J. N. Brunius 1787 aflidit, så upphörde snart allt skaldskap å Tanum, hvarest tilltagande göromål ej heller medgåfvo en sådan förströelse. Dock fortsatte Gomer Brunius sina studier och gjorde en temligen god öfversättning af Ciceros tal mot Catilina. Att han icke utgifvit något af dessa arbeten, har troligtvis varit en följd af en föga vanlig anspråkslöshet. Barnen fingö af adjunkterna, som bodde i prestgården, sin första elementarundervisning. Sedan meddelade Brunius barnen, allt efter som de tillväxte, språkundervisning, så att flera af sönerne voro väl hemmastadda i de lefvande språken och en och annan af döttrarne hade temlig färdighet deruti. Ehuru dessa makar sammanlevvat i 40 år och varit alltjämt öfverhopade med många och olikartade sysslor, så rådde dem

emellan ett sådant förhållande, att aldrig någon hört dem växla ett ovänligt ord med hvarandra. Den vördnad barnen visade sin fader var sådan, att ehuru de af honom aldrig fått någon aga, de äfven fullvuxna, ja själfberoende gerna mottogo och hörsammade den gamles råd.

Brunius gjorde merändels korta utfärder till häst. Någon gång företog han på sådant sätt längre resor. En gång, ehuru äldre, färdades han på få dagar ridande från Tanum till Christiania, ehuru den backiga vägen, utgörande fram och åter 36 mil, var flerstädes halkig. Vanligtvis begagnade han på längre utfärder en ganska låg och bred kärra med tvenne hästar. Han både red och körde ganska fort och begagnade nästan alltid egna hästar af norsk trafvareras.

Brunius var mera tystlåten än språksam och mera allvarlig än munter. Han var ovanligt måttlig uti all förtäring. Han tog enligt dåtidens vana en aptitsup till middagen och tömde under måltiden ett eller två glas gammalt öl, men för öfrigt förtärde han ingen stark dryck. Då främmande, hvilket var ganska vanligt, deltogo i middagen, kringbjöds merändels vin. In på sednare åldern rökte han en eller två pipor om dagen. Då den gamle, som vanligtvis inköpte en låda tobak i sender, förmärkte, att en af sönerna rökte, så lade han genast bort sin pipa för att icke ge, såsom man sedan försporde, ett dåligt exempel. För att i någon mån minska kostnaden för inköp af vissa lifsförnödenheter tog Brunius i större partier socker, kaffe, kryddor och isynnerhet viner utifrån.

Ehuru öfverhopad af offentliga och enskildta göromål och deremellan flitigt sysselsatt med läsning af in- och utländska arbeten och med sina barns uppfostran, såg Brunius gärna främmande i sitt hem, men uppehöll sig merändels kort uti deras sällskap. Under den tid, de fleste barnen voro hemma, firades julen med en temligen talrik bjudning, och man dansade hela åtta dagar å rad. Ehuru Brunius hade rätt många bekantskaper af ansedda personer både i Sverige och Norge, så ingick han högst sällan i förtroligt samtal med någon.

Under fälttågen 1808 och 1809 samt 1814 mot Norge liknade prestgården ett stort verdshus, där någon befälhavare med sina adjutanter bodde och dit officerare alltjemt kommo på längre och kortare besök. Alla fingo utan någon slags betalning gå till dukade bord. Om å den ena sidan ett sådant värdskap var besvärligt och kostsamt, så fick å den andra Brunius ett angenämt tillfälle att

närmare lära känna rätt många af Sveriges utmärktaste män. Ibland dessa vilja vi endast nämna öfversten sedan generallöjtnanten baron C. H. Posse, generalamiralen grefve J. Puke, öfverstelöjtnanten sedan statsrådet och landshöfdingen grefve C. Adlersparre. Med dessa liksom med några andra ryktbara män hade Brunius den synnerliga fägnaden att till lefnadens slut bibehålla en förtrolig vänskap, som stundom upplifvades med brevexling. Under den högviktiga frågan om Sveriges och Norges förening underhöll han en ganska förtrolig brevexling med Adlersparre. En hufvudsaklig anledning härtill var Brunii nära bekantskap med många af Norges anseddaste män, såsom Peder Anker sedan statsminister, C. Tank sedan statsråd, grefve J. C. af Wedel-Jarlsberg med flere. Här bör icke förtigas, att prinsen af Augustenburg i Fredrikshall hade långt förr, än han valdes till tronföljare i Sverige, visat Brunius mycken ynnest och flere gånger inbjudit honom till sitt bord. Också blef Brunius af den gamle biskopen J. Wingård anmodad att i dess ställe 1810 mottaga denne furste vid Svinesund, och han fick den fägnaden att se honom ha sitt första nattläger i Tanum, hvarest denne höga gäst täcktes själf föra hans hustru till bords.

Såsom ett exempel på ofvanberörde brevexling vilja vi anföra en skrifvelse från Adlersparre till Brunius.

Mariestad den 6 Mars 1814.

Ära och tack hederlige, gracieuse herr doktor och gode vän för sista brevet med Tiden.

Jag har visst haft del af de gynnsamma förklaringarna af våra allierade om vapenhjelp från dem att taga Norge; men det var ej så jag alltid ville, det skulle tagas. Det riktigt svider i det innersta af mitt hjerta. Ryssar i Norden!!! i vårt Norden!!! Jag är modfälld, kraftlös, mörk och sorgsen i själen. Jag ville önska, att jag aldrig tänkt en sekund på det gamla Norge, att hvad som gjordes 1809 vore ogjort.

Om vi nu antaga denna stolta, oblidkelige förbundston emot de norske, så antingen kör den ihop alla partier, prinsen och Wedel m. m. eller äro de slafvar, värde att vara det, ej värde att ägas till bistånd och brödraskap, i farans stund lika opålitliga, som det kufvade och miss-handlade Renförbundet, hvilket eljest i evighet och enligt sakens natur, under liberal och konstitutionel behandling, förblifvit Frankrikes förmur, likasom Sverige bör vara Norges, och Norge Sveriges. Jag lider öfver all beskrifning af de nya aspekterna.

Var barmhärtig och meddela mig hvad som höres af och de nummer af Tiden, som ankomma.

Sann högaktning och vänskap!

G. Adlersparre.

Ehuruväl Brunius aldrig röjde någonslags ärelystnad, fick han likvisst flere utmärkelser. Han blef nemligen 1790 prost, 1796 kontraktsprost, 1800 medlem af Kongl. videnskabers-selskab i Trondhjem, 1801 ledamot af Kongl. patriotiska sällskapet, 1803 af Kongl. vetenskaps- och vitterhets-samhället i Göteborg. Han erhöll sistnämnde år Kongl. vasaorden, blef 1809 theologie doktor, 1811 ledamot af Kongl. landbruksakademien och af tvenne läns hushållningssällskap samt 1817 ledamot af Kongl. nordstjerneorden. Efter fälttågets slut 1814 behagade kronprinsen Carl Johan vid en resa till Norge muntligen yttra sitt välbehag över det sätt, hvarpå Brunius bemött officerare, och kort derefter täcktes högst densamme uti ett handbref förklara den anspråkslöse gubben sin synnerliga bevågenhet i afseende på nämnda förhållande. Brunius, som långt före denna furstes utkorande till Sveriges kronprins ansett honom för tidens största personlighet, satte på denna utmärkelse ett högre värde än på någon annan. Efter Brunii fränfalle 1819 ville hans änka ej söka något nådår. Hon hade nemligen väl grundade skäl att förmoda, det Göteborgs domkapitel skulle afstyrka en sådan ansökan, och hon ville ej blottställa den bortgångnes namn för ett afslag derå. Emellertid öfvertalades den sorgbundna enkan att inge en ansökan om nådår. Ehuru nämnda domkapitel helt och hållet afstyrkt denna ansökan, täcktes Konung Carl Johan, som nogsamst kände alla hithörande förhållanden, lemna sitt höga bifall till samma ansökan och derjemte förklara, att detta skedde 'förnämligast i betraktande af doktor Brunii utmärkta förhållande såsom undersåte, medborgare och rättskaffens patriot'. Den gamla värderade denna ordalydelsen vida mer än erhållet nådår, isynnerhet som hon kunnat bekymmerslös lefva det förutan.

Ett sedligt och måttligt lefnadssätt i förening med trägen sysselsättning och mycken rörelse gjorde, att Brunius, redan öfver 60 år gammal, bibehöll alla kropps- och själsförmögenheter. Det är en mycket vanlig företeelse, att sådan man glömmet, det en framskriden ålder ovilkörligen fordrar en småningom minskad ansträngning. Ett exempel härpå visade Brunius, som tycktes ej själf märka och ännu mindre ville röja, att ålderdomen, hvilken med stora steg nalkades, enligt naturens ordning erfordrade en mindre omfattande och mera stilla verksamhet. Utom åtskilliga resor både i offentliga och enskilda ärenden plögade han hvarje vecka företaga tre till fyra rundfärder till sina hemman och tegelbruk för att efterse pågående arbete. Vid en sådan färd, som utgjorde vidpass 2 mil och vanligtvis medtog blott tre timmar, ak-

tade han föga på väder och väglag. Under en dylik färd stupade hästen å en islupen backe, och den gamle ådrog sig genom detta fall en ganska svår åkomma, som fortfor till lefnadens slut. Då Brunius ej mera kunde rida utan blott åka, och således ej hade sin vanliga rörelse, började kroppskrafterna att märkbart aftaga, dock bibehöll han alla sina själsförmögenheter intill sin sista stund.

Af det lika sanna som vackra, M. Tullius Cicero och mången annan ända till A. C. af Kullberg yttrat om ålderdomen, torde de flesta vilja afpruta det allramesta. Ingen har rätt kunnat bedöma en mångsidig ställning, hvaruti han aldrig befunnit sig. Sedan vi hunnit lefnadens afton, tro vi oss vara i stånd att derom fälla ett någorlunda säkert omdöme. Af den föregående lefnaden är ålderdomen betingad. Om en vårdslös uppfostran och sedelös ungdom samt overksam mannaålder medföra en beklagansvärd ålderdom, så inträder ett motsatsförhållande, då en föregående lefnad varit sådan den bort vara. Sedan man lämnat långt bakom sig alla flygtiga nöjen och kroppsliga njutningar och blott lever i minnet af det förflutna och i åtankan på det tillkommande, är det oändligen ljuft att utan ånger öfver begångna felsteg och utan begär efter störande fåfångligheter få med största sinneslugn sluta sin bana. Ehuru Brunius flera år besvärades af sin smärtsamma åkomma, så hade han omhuldad af en öm maka och fågnad öfver varmt tillgifna barn en vacker ålderdom, hvilken förljufvades genom en flitig läsning af äldre och nyare skrifter.»

Julius Richart De la Chapelle.

Några anteckningar av **Otto Adelborg.**

Bland de många krigare av främmande börd, som under sextonhundratalets första år togo tjänst under Sveriges fanor, märkes Adam Richart De la Chapelle, född i Frankrike och ättling av en där hemmahörig adlig ätt. Han blev svensk kapten vid tiden omkring 1610 och steg snart till överstelöjtnant och chef för ett av honom själv värvat dragonregemente. Hans dragoner, de s. k. »laskepellarne», vilka enligt sägen värvats huvudsakligen bland stråtrövare och andra ogärningsmän, erhöilo snart ett allmänt stadgat rykte för våldsamt och oregerligt uppträdande, så att de skyddes i eget land och på fientlig mark slog rekord i fråga om rov och plundringar. Själv synes han emellertid ha högt värderats inom hären såsom en tapper och skicklig officer, vilken med framgång löste de uppgifter, som honom i tjänsten anförtroddes. Genom konung Gustaf II Adolfs brev den 27 oktober 1623 erhöil han i donation under Norrköpings besluts villkor hemmanen Tullinge i Botkyrka socken, Glömmestadh i Huddinge socken och Norby på Munsön, vilka donationsgods senare jämlikt nåd. medgivande den 27 maj 1664 försålde av sönerna Julius och Gustaf.

Vid sitt frånfälle, som inträffade år 1636,¹ efterlämnade Adam Richart De la Chapelle änka och sex barn. Änkan Catharina Schiff (som själv skrev sig »Karin Jönsdoter Skep»²) överlevde länge sin man, och ännu i oktober 1685³ befinnes hennes dotter ha å moderns vägnar utkvitterat denna tillkommande årligt gratial av 30 daler silvermynt. Av barnen, fem söner och en dotter, kommo sönerna tidigt i krigstjänst. Tre av dem stupade i fält, en, vars namn är obekant, »på ett partie uti Bremen», en, Johan Casimir, utanför Riga 1656 och den tredje, Carl, samma år i slaget vid Warschau.⁴ De båda sistnämnda hade jämte nedanbe-

¹ Svea hovrätts lib. caus. 1665.

² Svea hovrätts lib. caus. 1642.

³ Räntekammarboken 1685.

⁴ Riksarkivets biographica.

mälta bröderna Julius och Gustaf år 1653 naturaliserats såsom svenska adelsmän under namnet De la Chapelle (ättens ursprungliga namn torde ha varit Richart De la Chapelle). Dottern Eva blev gift med överstelöjtnanten, av polsk börd men i svensk tjänst, Zacharias Gamoiski, som avled 1679. Av de återstående sönerna var Julius den äldste. Den yngre, Gustaf, blev kapten, förunnades genom nåd. brev den 26 november 1665¹ ett stipendium å 300 daler silvermynt »åhrligen i tuu åhrs tijdh» för att resa utrikes och »öfwa sikh wijdare uthi den konsten han lärdt hafwer till att arbetha uthi giips och stuck», utkvitterade i mars 1666² i räntekammaren anslaget för det första året, men synes, såvitt av räntekammarboken framgår, icke ha lyft följande års stipendium. I varje fall har han betraktats såsom avliden i början av 1670-talet, då hans änka Elsa Hästesko trädde i nytt äktenskap med majoren Nils Bjugg.

Julius Richart De la Chapelle hade tagit del redan i trettioåriga kriget och förde under konung Carl X Gustafs polska krig såsom major självständigt kommando. Under sistnämnda krig utstod han »een periculus Action»³ och hård belägring, instängd på slottet Janovic. På marsch därifrån lyckades han med endast hundra man under sitt befäl slå sig igenom en fyra skvadroner stark fientlig trupp och uppnå den svenska huvudarméns kvarter vid Radum. För sin ådagalagda tapperhet belönades han av konungen med en betydlig penninggåva och erhöll sedermera under danska kriget jämväl löfte om förläningar i Sverige — en utfästelse, som först långt därefter infriades av konung Carl XI:s förmyndarregering (donation den 16 december 1670 å diverse ströhemman i Gunnarskogs, Ny och Älgå socknar i Värmland).⁴

Vid konung Carl X Gustafs begravning hösten 1660 hade De la Chapelle, vilken då var major vid Upplands regemente, kommenderats⁵ att med sina knektar bestrida vakthållningen i huvudstaden under griftestadshögtidigheterna. Med några underlydande befann han sig då en septembrafton på värdshuset Bockstället (beläget på Södermalm), där just gesällerna av vällovliga skraddarämbetet hade en sammankomst. För att enligt uppgift »af een wählmeent intention afwäria een hoop skraddare gesellers otijdiga lefwerne och arge förehafwande» råkade De la Chapelle med dem i

¹ Riksregistratur 1665.

² Räntekammarboken 1666.

³ Riksarkivets biographica.

⁴ Riksarkivets biographica.

⁵ Krigskoll. prot. 1660 ²⁷/s.

ordväxling, som ändades därmed att han »för deres stoore afrunter måste sigh såsom en ährligh Cavalier förswara».¹ Antagligen voro sinnena å ömse sidor upphettade av ymnig förtäring — alltnog, De la Chapelle synes ha fått bistånd av sitt följe, och ett häftigt slagsmål utspann sig. Då detta omsider slutade med krigsmännens fullkomliga seger, befunno sig på valplatsen åtskilliga ihjälslagna och flera svårt lemlästade skräddargesäller. Händelsen väckte, som rimligt var, stort uppseende. De la Chapelle inmanades i häkte och en särskild commissorialrätt tillsattes för att undersöka och avdöma det obehagliga målet. Då rätten den 31 oktober 1660² var färdig med sitt utslag, vilket vad De la Chapelle beträffade lydde å livets förlust, hade emellertid denne några få dagar tidigare genom flykten undandragit sig följderna av sin förbrytelse. Att han lämnade arresten kan ej vara ägnat att förvåna, då man av krigskollegii protokoll³ finner, att besökande officerare okontrollerat passerat ut och in i hans häktelserum, och att vaktkarlarna ej alla kände De la Chapelle till utseendet. Väl på fri fot sökte han först skydd hos franske ambassadören Terlon,⁴ vilken dock ej vågade mottaga honom i sitt hus men senare ivrigt »intercederade» för honom hos regeringen. Emellertid undkom De la Chapelle lyckligt ur staden och begav sig, efter att möjligen först någon tid ha uppehållit sig på en sin egendom i Uppland, ur riket. Vid den pågående riksdagen ingav hans broder Gustaf en böneskrift⁵ till ridderskapet och adeln med anhållan, att Julius Richart De la Chapelle »förmedelst dee nådige och gode herrars interposition sampt underdånige förböner» hos regeringen måtte »allernådigast blifwa libererat och pardonerat heller och' een frij gelegd måtte uthi nåder förunnas». Ett adelns utskott uppvaktade också genast i rådet och begärde, att han måtte »blifwa befrijadt ifrån den domb, som war afgången».⁶ Detta upptogs välvilligt, och å rådets vägnar svarade riksrådet Schering Rosenhane, att regeringen hyste medlidande med den dömde och »intet undrade at Ridderskapet inkommer medh dheras intercession», likväl kunde »så hastigt» intet resolveras däruppå. En för De la Chapelle gynnsam utgång var tydligen beroende därav att han lyckades tillfredsställa målsägarna. Efter tämligen långvariga under-

¹ Riddersk. och adelns prot. senare riksdagen 1660 bil.

² Riksarkivets biographica.

³ Krigskoll. prot. 1660 ²⁹/10.

⁴ Rådsprot. 1660 ²⁸/10.

⁵ Riddersk. och adelns prot. senare riksdagen 1660 bil.

⁶ Rådsprot. 1660 ²/11.

handlingar kom även en uppgörelse till stånd, vilket framgår bland annat av en till regeringen under nästföljande år av vällovliga skraddarämbetet ingiven skrift,¹ däri ämbetet förklarar sig ha å de efterlevandes och de skadades vägnar träffat förlikning med Gustaf Richart De la Chapelle såsom ombud för brodern i allt vad rörde kostnaderna för begravning och »barberarelöhn». Dessa kostnader skulle av majoren De la Chapelle gäldas med 300 riksdaler specie, däri även inginge ersättning till en gesäll, som blivit lam på grund av vid slagsmålet ådragen skada. Vad de dödade beträffade finge majoren utan skraddarämbetets förmedling träffa förlikning direkt med stärbhusdelägarna. Ämbetet hade för sin del »all sin rett i detta mål låtit falla, intet ståendes effter hans lijff». När saken kommit så långt, beviljades De la Chapelle genom nåd. resolution den 31 juli 1661 lejd² att fri och okränk't åter komma i fäderneslandet, och redan samma sommar kunde han uti en till regeringen ingiven supplik³ meddela, att han vore fullkomligt förlikt såväl med skraddarämbetet som med de dödas arvingar »så at nu allenast en gesäll återstår den ingen slecht eller målsägande effter sig haffwer». Han erhöll nu full pardon, återinträde i sin militära tjänst och placerades såsom major vid det under uppsättning varande skånska adelns infanteriregemente.

Några år härefter angav⁴ Julius Richart De la Chapelle å sin faders dödsbodelägnares vägnar inför Stockholms stads konsistorium kyrkoherden i Klara församling magister Samuel Hammarius, för det denne år 1656 eller 1657, då han låtit i Klara kyrka mura sin familjegrav, hade »till bättre commoditet och ingångh» låtit uppkasta mullen utur överstelöjtnanten Adam Richart De la Chapelles grav samt upptaga dennes kista med den dödes kvarlevor och »skiuta henne under benkrarne», där den »stått i 7 åhrs tidh allom til spektakel och foottråd». Angivelseskriften är formulerad i synnerligen upprörda ordalag och kyrkoherden anklagas för »wäldzvärkan, råhn och tiufnadh». Efter i kyrkan hållen rannsakning gav konsistorium utslag den 6 november 1665 av innehåll, att kyrkoherden skulle »restituera grafwen». Vad de framställda beskyllningarna för våld etc. beträffade, förvisades målet att »kännas och dömas» inför värdslig domstol. Målet gick sedan till rådhusrätten och hovrätten, vilka båda instanser fällde magister Samuel

¹ Riksarkivets biographica.

² Riksregistratur 1661.

³ Riksarkivets biographica.

⁴ Svea hovrätts lib. caus. 1665.

till ganska betydliga böter och ogillade av denne väckt rekonventionstalan för ärekränkande beskyllningar.

År 1666 befordrades Julius Richart De la Chapelle till överstelöjtnant och var under påföljande år såsom befälhavare för skånska adelns infanteri förlagd i garnison i Narva, där hans folk synes ha slitit mycket ont beroende huvudsakligen på understundom år igenom utebliven sold. För att söka rättelse härutinnan gjorde överstelöjtnanten upprepade resor till Stockholm, där han inför krigskollegium klagade över sin garnisons nödställda belägenhet. Det goda krigskollegium i sin tur avlät i ämnet till kammarkollegium åtskilliga skrivelser,¹ vilka regelrätt inledas med det meddelandet, att De la Chapelle »öfvermåttan qwijder och lamenterar öfwer dhett at med hans underhafwande Esquadron eij någon liquidation skiedd är».

De la Chapelles egen affärsställning synes under dessa 1660-talets sista år ha blivit alltmer kritisk. Antagligen hade han, som i mycket tyckes ha varit en representant för »soldatesquens» såväl bättre som sämre sidor, aldrig haft någon hand med pengar. I motsatt fall borde han, som två gånger hade ingått äktenskap med tämligen förmögna arvtagerskor, icke ha stått sig ekonomiskt så slätt som han gjorde. Sitt första giftermål ingick han 1653 med Elin Ikorn, dotter av Erik Alfsson Ikorn till Norsa (numera Rosersberg), Thorsätra och Frembacka och Ingeborg Thott av Skedebo. Med henne erhöll han nämnda egendom Thorsätra, belägen i Västra Ryds socken i Uppland. Hans senare fru, Beata Sabel, vid vilken han vigdes den 21 maj 1662,² var dotter till översten Gustaf Sabel och dennes rika änka Margareta Patkull på Bagarbo i Skoklosters socken. Trots de resurser, som dessa giftermål väl borde ha öppnat för De la Chapelle, blevo hans affärer allt trassligare. I skrivelse³ till rikskansleren Magnus Gabriel De la Gardie i början av mars 1672 säger De la Chapelle sig vara »från Skåne arriverad» för att underdånigst begära att bli »befordrad till successionen i min sal. Öfwerste Duderstedtz ställe som genom döden förledne d. 19 Decemb. är afgången». Om några hinder mött för uppfyllande av denna hans önskan, eller om hans ekonomi blivit alldeles ohållbar — visst är, att den 20 mars 1672⁴ erhöll han K M:ts tillstånd att söka sin »fortuna hoos främmande Konungar och

¹ Ank. brev till kammarkoll. 1668.

² Skoklosters kyrkobok.

³ Riksarkivets biographica.

⁴ Riksarkivets biographica.

Potentater». I en den 8 april 1672¹ träffad överenskommelse med de mest påträngande kreditorerna uppger De la Chapelle, att han skulle »här hemma i Sverige min lön och gagie oafkortat behålla», och att det vore hans avsikt att av dessa medel göra avbetalningar å skulderna. Han synes ha planerat att omedelbart efter påsken samma år resa ur landet för att inträda i holländsk krigstjänst.

Dessa planer gäckades emellertid helt oförutsett. Påskaftonen 1672² befann sig De la Chapelle i gott samkväm hos den polske, i Stockholm bosatte läkaren Georgius Albertus Gerhardus, då exekutionsbetjänter åtföljda av stadsvakter inträngde i huset för att gripa och till bysättningshäktet avföra den beklagansvärde överstelöjtnanten. På doktor Gerhardi ivriga föreställningar medgåvo de likväl, sedan De la Chapelle redan blivit utförd på trappan till huset, att vänta till påföljande dag och då uppsöka De la Chapelle i dennes eget logement. På påskdagens morgon blev han också i sitt logement »åter medh wacht besökt, hwaraf han så betagen blef, att han någre dagar der effter genom döden afgick». Nu citerade ord stå att finna i ett intyg, ingivet i den långvariga rättegång, som efter hans död av änkan Beata Sabel fördes mot hans kreditorer. Såväl i detta intyg, avgivet av en deltagare i omförmälda påskaftonsamkväm J. Blomberg, som i en annan i sagda rättegång förededd attest av den dåmera avlidne läkaren Gerhardi änka Apollonia Nagel, förutsättes, att den skymfande behandling, för vilken överstelöjtnanten sålunda blivit utsatt, så hade irriterat denne, att den blivit orsak till hans död. Blomberg intygar vidare, att överstelöjtnanten, när han med stadsvakten kom utgående, »warandes i sitt ansikte bleek som ett lijk, gaf dhem gode ordh medh påminnelser at the honom uthi ett ährligit hus icke så skimpfligen attacquera skulle». Den långvariga processen med kreditorerna, bland vilka underståhållaren Jacob Cloo och skraddaren Jacob Chapiron voro de förnämsta vad fordringarnas belopp beträffade, avgjordes slutligen genom riksrådets dom den 20 augusti 1680, däri förordnades, att fordringsägarna finge hålla sig till De la Chapelles egna »jordagodz och alle effterlemnade löösöhren». Härigenom vann änkan sitt syfte att slippa med sina arvegods svara för den avlidne mannens gäld.

De la Chapelles änka Beata Sabel befann sig i Skåne, då hon träffades av den oförmodade underrättelsen om mannens bortgång. Innan hon med den tidens tröga samfärdsel hade hunnit upp

¹ Riksarkivets biographica.

² Svea hovrätts lib. caus. 1678.

till Stockholm, hade redan svågern Zacharias Gamoiski vidtagit alla nödiga förberedelser för hennes makes solenna likbegängelse i Klara kyrka, och hon klagar senare över de stora utgifterna härför.

Julius Richart De la Chapelle var den ende av de år 1653 adlade bröderna, som vid sitt frånfalle efterlämnade manlig bröstarvinge. Den från honom nedstammande ätten är numera bosatt i Finland, där den 1856 vunnit friherrlig värdighet.

I sextonhundratalets mångskiftande galleri av svenska krigsmän försvarar också överstelöjtnanten Julius Richart De la Chapelle sin plats. I mångt och mycket var han en exponent för det stora seklets fel och krigardygder, i honom tyckes all fejdernas oro ha brunnit, och hans gestalt är därför en av dem, som stannar i minnet. Med djärv bravur uthärdar han en överlägsen belägring på ett gammalt fäste i det fjärran Polen, under mera fredliga förhållanden tar sig hans förargelse över grannskapet med det hedervärda skräddarämbetets gesäller det mest blodiga uttryck, och slutligen står för vår syn den dödsbleke förtvivalde lyckoriddaren, omgiven av stadsvaktens bardisaner på den polske läkarens trappa. Det förefaller oss, som om han varit född och fostrad allenast för kriget, en typ för det hetsiga och tappra släkte, som blödde och segrade i århundradets långa fejder med juden, moskoviten och polacken och på »Germaniens segerfält».

En släkthistorisk mystifikation.

Av Nils Ahnlund.

Till julen 1924 utkom på Jacob Dybwads förlag i Kristiania ett släkthistoriskt arbete av mindre vanligt omfång och framför allt mycket ovanligt innehåll, *Slægts-Kroniker 1500—1800* av Fr. Grönvold. Författaren, pensionerad fullmäktig i kirkedepartementet och en man av hög ålder (f. 1837), framträdde redan för flera decennier sedan som skriftställare på detta område. Under namnet Fr. Chr. Grönvald utgav han 1886 en »Stamtavle over Adelslægten Orning» (tryckt som manuskript); samma författarnamn läses under ett mindre genealogiskt bidrag i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1896.¹ Uppenbarligen är han även upphovsmannen till en 1889 (likaledes som manuskript) utgiven »Stamtavle over Familien Grönvald», vars författare tecknar sig Fr. Grönvald-Orning. I sitt sista stora verk, tillägnat sonen målaren Ludvig Chr. M. Orning-Ravensberg, presenterar han sig dels som Fredrik Johan Grönvold (i förordet), dels som Fridrich Johan Grönvold (i den bifogade stamtavlan). Den starka växlingen i namnformerna låter förstå, hur livligt hans fantasi upptagits av det stoff, som tydligen under många år varit föremålet för hans tankar: släkterna Ornings och Grönvalds (eller Grönvalds) historia.

Redan en flyktig blick på arbetet övertygar läsaren om dess utpräglat personliga läggning. Till dess beröm kan åtminstone sägas, att det icke är en av dessa böcker, som man likgiltigt skjuter ifrån sig efter att ha öppnat dem. Men på samma gång falla dess brister genast och bjärt i dagen. Kompositionen är rätt svåröverskådlig, skildringen avbrytes av många och långa inpass, och de tillfogade, närmare 200 sidor upptagande noterna syssla till stor del med ämnen utan varje samband med släktrönikan. Likväl finge enbart dessa yttre svagheter icke väga alltför tungt,

¹ Om Kobberstikkeren, Kapitain i Söestaten Poul Isaak Grönvold eller rettere Grönvalds Herkomst. A. st. s. 247—48: jfr inlägg av annan förf. s. 299—300.

om själva framställningen, som vid allra första påseendet ter sig lika märklig som fångslände, icke lämnade rum för svårare invändningar ur innehållets synpunkt. Under samma förutsättning behövde man ej heller lägga överdriven vikt vid det lätt konstaterade förhållandet, att författaren visar sig vara föga underkunnig om de enklaste reglerna för historisk dokumentering, och att han behandlar sina texter med en lekande frihet, som gör gränsen mellan pastichen och det ordagranna citatet svår att upptäcka.¹ Vad hr Grönvold har att meddela är nämligen till hela sin art så egendomligt, att allt detta skulle vara honom tillgivet, blott han i det huvudsakliga befunnes ha fast mark under fötterna. Vore detta fallet, så hade hans släktrönika rättmätiga anspråk på att hälsas som ett av de viktigaste bidrag till den fortplantade traditionens svårlösta och invecklade problem, som någonsin sett dagen, ja helt enkelt ett uppseendeväckande bidrag, ett uppslag till en mer ingripande omvärdering än vad de föreställt sig, som icke finna tillrädligt att a priori underkänna en tradition av det skälet, att den endast är en tradition.

I förordet bekänner förf. sin tro på »saadanne Fortællinger, som er overleverede fra Slægtled til Slægtled, opfattede af endog særligt intelligente og kritiske Personligheder og genfortalte fra Bedstemor til Barnebarn, fra Mor til Barn og saaledes videre gennem Aarhundreder til de endelig naade os». Det är alltså kvinnorna, som i särskild grad anges som traditionens bärare. Inom de släkter, som krönikan behandlar — den norska adelsätten Orning och den ofrälse militärsläkten Grönvald eller Grönvold, vars äldste med säkerhet kände norske representant omkr. 1680 äktade en kvinnlig medlem av ätten Orning — har förf. påträffat icke mindre än tolv förmedlerskor av traditions materialet. Av dessa tolv framträda tre eller fyra som särskilt viktiga: förf:s faster »Tante Lisa» (1797—1879), fru Justine Cathrine von Reichwein (1688—1784), fru Siselle Juel (1620—omkr. 1707) och äldst i raden fru Karen Andersdatter Mouatt (omkr. 1592—1679). Hela den i arbetets titel uppdragna mäktiga tidsramen, 1500—1800, uppfylles av denna oavbrutna kvinnliga tradition (nämligen om vi få tro hr Grönvold); i själva verket befinnes den sträcka sig än längre tillbaka, till den »Mads Orne, som leffede under Kong Woldemarius» (s. 26). Traditionen utges för att vara både muntlig och skriftlig. Då den i de allra flesta fall framlägges i en egendomligt arkaiserande, norsk-dansk-tysk språkdräkt, synes det vara förf:s förut-

¹ N. b. innan man kommit underfund med arbetets verkliga beskaffenhet.

sättning, att den på någon viss punkt under sin långa vandring upptecknats och fixerats, varvid särskilt den ovannämnda fru Reichwein, att döma av spridda utlåtelse av förf., fungerat som en minnets storsigillbevarare. Utom henne ha emellertid, som av det redan sagda framgår, en hel rad krafter på spinsidan varit verkamma, och jämte dessa ha andra av förf. åberopade, mer eller mindre kända personligheter under skilda tider lämnat rika bidrag. Denna traditionskedja, som i hr Grönvalds bok ter sig högst imponerande, lär emellertid helt nyss ha varit ännu mera fullödig, så sent som under förf:s mannaålder. »Tante Lisa», fru Anne Elisabeth Nilsson, efterlämnade vid sin död en »betydelig Samling af gamle Breve, Optegnelser, Brevskaber og Dokumenter vedkommende Slægtens Historie», som dock, på befallning av en för minnesskatterna fullkomligt okänslig onkel till förf., strax efter hennes frånfälle dels uppbrändes, dels nedlades i den avdödas kista. Lyckligtvis hade hr Grönvold hunnit undanskaffa några original och en del avskrifter, »og saa Tante Lisas Fortællinger i paalidelig Hukommelse». På detta sätt lyckades förf. alltnog komma i besittning av »ikke faa» ordnade uppteckningar av den äldre släkttraditionen (»virkelige Optegnelser»), vartill så får läggas en del mera oordnade sådana (»tilfældige Optegnelser»), hittade i familjebiblar, stamböcker, kokböcker, räkenskaper o. s. v. I jämförelse med detta stoff, som tar största utrymme i särskilt förra delen av skildringen, spela de kontrollerbara dokumenten en mera underordnad roll.

Det torde vara alldeles överflödigt att efterlysa dessa uppteckningar av den Orning-Grönvoldska släkttraditionen. Det fordras ett ganska blygsamt mått av historisk kritik i förening med någon bekantskap med de mest grundläggande begreppen om den verkliga traditionens former och villkor för att stämpla dem som uppfinningar. Ett mildare vitsord kan omöjligen givas; om mellanformer, föorenade och vanställda av en olycklig lust hos förf. att utsmycka sitt stoff, kan det nämligen icke vara fråga. Det autentiska material, som vid sidan av »släktkrönikan» ingår i skildringen, kan vid närmare prövning jämförelsevis lätt fastställas; förf. visar sig också härvidlag långt mera benägen att redovisa för sina källor än ifråga om traditionsuppteckningarna, vilka aldrig riktigt framläggas i sammanhang utan sönderstyckade i form av otaliga inströdda citat. Dessa senare, de föregivna skriftliga eller muntliga traditionerna, härstamma utan tvivel från ingen annan än den fantasirike hr Grönvold.

Bevis för detta påstående skulle, om så erfordras, kunna givas i överflöd. Redan det är ett avgörande bevis, att denne förkämpe för traditionens sanningshalt¹ visar sig hysa så fantastiskt överkliga föreställningar om traditionens verkliga väsen, spännkraft och räckvidd. Ett alldeles särskilt värtaligt exempel må vara nog att styrka denna iakttagelse. Förf. skildrar (s. 96—99) Anne Christine Ornings egendomliga öde, nära följande Överlands framställning i Norges Historie, men därjämte åberopande den alltid tjänstvilliga »Familiekröniken». Anne Christine häktades 1696 efter att ha förgiftat sin man, dömdes av rätten till döden men undslapp ur fångelset till en holländsk skuta. Ett av de tillskott från familjekrönikan, varmed förf. kryddat denna sorgliga historia, kretsar kring ett yttrande av den holländske skepparen till en medlem av släkten, som påstås ha bevittnat den brottsligas avfärd. »Da han fulgte den høye berygtede Frue til 'Cajuten', havde hun om sin smukke Mund et fint Smil af ræveagtig Tilfredshed, som han en gang havde seet Mage til paa et kvindeligt Billede af en berömt og famös Hofdame, malet af en af hans store Landsmænd i Malerkunsten». Förf:s därtill fogade reflexion är, att den konstintresserade skepparen torde hava alluderat på »den berömta Mona Lisas hemmelighedsfulde Smilen». Att hr Grönvold synbarligen räknar Lionardo da Vinci till den holländska skolan är i detta sammanhang av mindre intresse; vad man främst fäster sig vid är, att han över huvud tilltrott tidslynnets och traditionens förmågan att producera och kvarhålla så subtila skiftningar!

Av liknande exempel skulle åtskilliga kunna anföras. Här återgivna episod om skepparen och Anne Christine Orning bildar i fråga om språkformen ett undantag från regeln, som är att den föregivna familjetraditionen ger sig tillkänna på ett det sällsamaste och mest barbariska blandspråk, späckat med meningslösa ortografiska sirater. Även antaget, att fru von Reichwein talat och skrivit en sådan rotväliska — något som synes rätt osannolikt! — blir det dock en gåta, varför traditionens övriga bärare tillägnat sig samma idiom, när helst de i direkt form, vilket otaliga gånger sker, komma till tals i framställningen. Och detta kuriösa språk är tiderna igenom ungefär detsamma. »Tante Rosing», som dog så sent som 1839, uttalar sig t. ex. på följande arkaiska sätt (s. 196) om en manlig släkting: »Han en særdelis fiin och friischer Aasiuns-Haudt hafte, saa at de Qvinder derfore ham misundte

¹ Förf. förklarar (s. 23), att han kommer att hålla sig till »den uafkortede sande Virkelighed, den absolutte Sandhed».

maatte, men hans Hoffvud war sitzendis paa en særlig hoche-richtet och kraftvoll Hals och hans mächtige Bryst som en Kiem-pes udaff Schickeltz wære». Man behöver ej vara filolog för att vägra att tro på äktheten av det »pergamentaktiga papper», som förf. i detta sammanhang åberopar. Dessa språkliga fenomen bli så mycket mera påfallande, som förf. hela tiden betonar släktens rent norska miljö; den är »forbausende rent norsk», konstaterar en anmälare av arbetet, till vilken jag senare får anledning att återkomma. Det anförda språkprovet ger en antydning om ett annat säreget drag i hr Grönvalds krönika, nämligen arten av dess personkaraktistiker. De äro i hög grad stereotypa, de ägna stor uppmärksamhet åt hjältens eller hjältinnans yttre habitus, men genom den krampaktigt draperade ålderdomliga språkskruden framlyser alltför tydligt det oäkta i tankegång, i tidston, i uppfattningssätt. För att duperas av dylikt behövs ett ovanligt dövt språköra eller åtminstone en stor obekantskap med de verkliga uttrycksvanorna under dessa tider och i dessa kretsar; jag föreställer mig nämligen, att för 15-, 16- och 1700-talets norska ståndspersoner i stort sett samma regler gälla härvidlag som för motsvarande sociala lager i Sverige och annorstädes. Med särskild förkärlek, nästan med programmatisk konsekvens, dröjer denna »familjetradition» vid förhållandet mellan könen in i dess intimaste detaljer; man får en hel provkarta på robusta erotiska komplexioner. Den frimodighet, varmed detta stoff behandlas, har visserligen för den nyss åsyftade norske recensenten tett sig som »et godt og sikkert tegn paa egtheten af traditionen». Det torde dock vara fullkomligt enastående, att en *familjetradition* — ty om en sådan skulle väl här vara fråga? — seklerna igenom till den grad förmått tillägna sig en halvt priapeisk karaktär och till på köpet bevara den på pränt.

Det synes mig knappast av nöden att i enskildheter påvisa oäktheten av den språkform, vari de Grönvald-Grönvaldska släktminnena framträda. Jag skall nämna blott en liten omständighet, i sig själv fullkomligt avgörande för hela frågan. Förf. inflickar ofta i sina citat latinska uttryck och glosor, dock dessvärre utan att ha observerat, att i satsen inströdda latinska substantiv, enligt det undantagslösa språkbruket under de tider, då latinet ännu var något av ett levande, ett talat språk, behandlades såsom stående i syntaktiskt beroende av sammanhanget och följaktligen böjdes i sina skilda kasus. Mot denna regel, för äldre latingenerationer i alla länder en självklar fundamentalregel, försyndar sig hr Grön-

vold å sina familjeuppteckningars vägnar vid *alla* tillfällen som erbjuda sig. Oavsett de upplysningar, som enbart ett drag som detta tillhandahåller läsaren, kan mot förf:s auktoriteter riktas en befogad anklagelse för en överhövan okänslig behandling av latinets. Generalskan Huitfeldt, förf:s farfars kusin, påstås ha varit »ligerviiis saa mægtig lærd udi Latinen wissom en Professor och Doctor». Om så varit fallet, gör hr Grönvold helt visst generalskan orätt genom att påbörda henne följande rent oförlåtligt illa formulerade utsago (s. 115) om släktens manliga medlemmar: »sana mens in corpore sano, artes liberales et romantiquam aliquot propemodum adjecta» — det är nog att citera.

Den kanske starkaste invändningen mot autenticiteten av de notiser, uppteckningar och hörsägnar, som tillsammans skulle konstituera familjekrönikan, återstår likväl. Den knyter sig till traditionsuppgifternas påfallande ojämna proportioner. De äro flödande rika, så länge det finnes en verklig eller skenbar historisk tråd att hålla sig till, likgiltigt om denna tråd för ett halft årtusende tillbaka i tiden. »Svend Madssön Orning angives saavel efter Adelsbogen som Traditionen födt i 1455» (s. 27). Ej heller vållar det något avbräck i de tolv damernas familjekrönika, att urkundernas tråd brister och ett tomrum uppstår, ty detta tomrum lämpar sig förträffligt för att utfyllas med livfulla bilder. Om amiralen Erik Otteson Orning († 1645) är uppgivet, att han i yngre dagar under många år tvangs att vistas i landsflykt, då han gift sig i förbjudet led. Familjekrönikan har mycket att berätta om hans äventyr i utlandet, bl. a. hur han vid ett tillfälle i skymningen på Londons gator råkade ut för ett överfall men räddades av ingen mindre än lord Francis Bacon, i vars hem vederbörande sedan tillbragte »en særdelis behaguelig Aftenstunde med dyffsindige Colloquier». När däremot urkunderna fullständigt tiga och *alla* hållpunkter försvinna, tystnar också familjekrönikan. Ingen uppgift hade varit naturligare för minnets nitälskande väkterskor inom familjen Grönvald än den att fortplanta kännedom om just den egna släktens, ej endast om ätten Ornings tidigare öden. Men på denna punkt ha de alla svikit, och vad man får veta om löjtnant Morten Grönwalds († 1715 eller 1717) anor är nästan ingenting utöver vissa svävande förmodanden om släktens invandring från Skåne till Norge och om Östersjöprovinserna som dess ursprungliga vagga. Sålunda lämnad i sticket har förf. tvungits att taga sin tillflykt till några mystiska auktoriteter utanför släkten, vilka dock alla lyckas uttrycka sig så oklart, att problemet hela tiden befinner sig på samma fläck. En

viss roll i detta sammanhang spelar ett av förf. upprepade gånger återoppat men till sitt innehåll aldrig angivet brev från »biskopen i Reval H. M. Orning», varmed tydligen bör förstås kyrkoherden på Wormsö Johan Mathias Orning.² En del romantiska hjälpmedel, som av förf. tagits i användning — t. ex. en gammal kämparustning, varmed den norske stamfadern visar sig på Bergens gator — ha lika litet kunnat bringa något verkligt ljus i dunklet, och släkten Grönvold har alltså fått finna sig i att för de äldre tiderna fullständigt träda åt sidan för den historiskt säkrare betygade ätten Orning. Men särskilt under förutsättning, att traditionen i allmänhet och familjetraditionen i synnerhet ägde den nästan obegränsade kapacitet, varmed den i övriga stycken framträder utrustad i hr Grönvolds arbete, bleve detta förhållande fullständigt oförklarligt. Även den mest välvilliga bringas misstänka, att det är något grundfel med traditionen, på detta vis uppfattad och — praktiserad. Vi behöva emellertid ej grubbla över dessa frågor. Det föregående, som endast sammanfattar en ringa bråkdel av bevismaterialet, torde ha ställt den verkliga arten av hr Fr. Grönvolds släktkrönika i sin rätta dager. Man får därför med det största jämnmod bära förlusten av det gods, som denna gång ej fått plats i skildringen, t. ex. flera »Intimeste Historier» om drottning Maria Stuart, dem förf. ansett sig böra förbigå, »hvor intressante de end ere» (s. 14). Och om de romantiskt utsmyckade noveller, varav krönikan vimlar, torde i stort kunna sägas, att de i historiskt värde knappast stå på högre nivå än de icke utan talang berättade spökhistorier, varmed förf. underhåller läsaren — till dels på grundvalen av egna personliga erfarenheter!

Man skall måhända tycka, att en alltför ingående uppmärksamhet här blivit ägnad denna föregivna släkthistoria. Ett starkt skäl har emellertid förelegat att icke alltför flyktigt avfärda den egenomliga produkten: den hållning representanter för norsk historisk vetenskap intagit till densamma. Förf. upplyser i ett företal, huru som arbetets utgivande främjats av flera förståelsefulla personer, »deriblandt en Universitetslærer med et landskjendt Navn som Historiker», för vilka han fått tillfälle att föredraga valda partier av manuskriptet. Särskilt framför han sitt tack till docenten Jacob S. Worm-Müller och teol. dr Chr. A. Bugge. En pressnotis omtalade för något år sedan, att hr Worm-Müller vore sysselsatt

² Grönvalds uppgifter om honom (s. 92—93) äro i flera avseenden högst förvirrade. Han var sålunda född 1728, icke 1737, och dog 1805, icke 1828. H. R. Paucker, Ebstlands Geistlichkeit (Reval 1849), s. 319—320.

med att insamla de i 1905 års händelser medverkande statsmännens hågkomster från unionsbrottet. Man får väl förutsätta, att han vid behandlingen av detta material, som till viss grad måste bli ett rent traditionsmaterial, tillämpar en något skarpare historisk kritik än den han i detta fall låtit komma till synes?

En framstående norsk historiker, professor Edvard Bull, har offentligen uttalat sig om hr Grönvolds alster. Hans anmälan därav i Samtidens nu löpande årgång (s. 134 ff.) har i huvudsak utfallit ytterst erkännamt. Prof. Bull har visserligen, det behöver knappast sägas, åtskilliga reservationer att framställa. Författaren har »ingen träning hverken som forfatter eller som videnskabsmand», kompositionen är mycket lös, materialet framlägges på ett sätt som vållar att forskaren vid fastställandet av »bestemte, konkrete kjendsgjeringer» här måste använda »den allerstørste forsigtighet». Särskilt beklagar recensenten, att förf. icke klart redovisat för fru von Reichweins uppteckningar, som »aabenbart været en meget vigtig kilde». Det har naturligtvis icke undgått prof. Bull, att fru von Reichweins besynnerliga språkvanor göra sig gällande i alla möjliga sammanhang; han löser emellertid frågan genom att antaga, att hr Grönvold imiterat fru Justines stil, »selv hvor han arbejder med helt andre kilder». Ty att källorna verkligen existera, därom visar sig Bull alldeles övertygad; också hemställer han till förf. att i arbetets fortsättning meddela ett fullständigt och noggrant avtryck av fru v. Reichweins anteckningar! I övrigt ger prof. Bulls anmälan uttryck åt det starkaste beröm. Boken kännetecknas som julmarknadens märkligaste, den rymmer »en traditionsmasse som sandelig hverken er intresseløs eller værdiløs», och den är »særdeles fornøielig», främst tack vare »den av 'Tante Lisa' og de andre gamle traditionsbevarere utformede tradition». Prof. Bulls beröm kulminerar i följande sats: »Og dernest har denne tradition ogsaa sin store historiske værdi; den gir kulturbilleder av et liv og en umiddelbar friskhet som er helt enestaaende i vor historiske litteratur». Bulls höga värdesättning av de erotiska momenten i minnesskatten har jag redan anfört.

Som prov på denna tradition, vilken alltså av prof. Bull betraktas som äkta, anföras några valda exempel i recensionen i Samtiden. Dessa exempel äro högst upplysande; nästan alla bidraga de nämligen till att fullständiga bilden av arbetsmetoden.

Vissa norska genealogier ha velat göra prästen Thorlak i Vikör till son av Otte Thomassön Orning, släktens norske stamfader — med fullkomlig orätt, såsom H. J. Huitfeldt-Kaas upp-

visat:¹ Thorlak i Vikör kallade sig varken Ottesön eller Orning utan Olsson. »Familjetraditionen» spinner emellertid vidare på den falska tråden, i det att den gör herr Thorlak till en oäkta son av Otte Thomassön och en hans »bisloperske oder trompetine eller vederkvægelsesdulle med særdeles forlokkendes öyensmil».² När Thorlak blev präst, lade han sig olovligen till med namnet Orning, enligt vad fru Karen Mouatt inhämtade av sin svägerska, Otte Thomassöns dotter. Denna utsmyckning av en bevisligt falsk konstruktion från en sen tidpunkt anföres nu av prof. Bull som ett av den äldre traditionens »karakteristiske træk».

Nästa exempel i ordningen kan visserligen icke på samma sätt dokumentariskt motbevisas, men berättelsen i fråga bär enligt min övertygelse den livligaste prägel av osannolikhet. Erik Ottesön Orning skall 1596 — han var då fjorton år gammal — i fjället ha räddat en förvildad, halv vuxen flicka, som sedan följde honom »ligerwiis som en Dogge»; hon tvinade bort, när han lämnade landet, och förutspådde vid sin död hjältens stundande öden, särskilt anspelande på hans ställning till Kristian IV år 1644. Bull kallar detta »en fortælling som av ett par karakteristiske enkeltheter likefrem kan bevises at være sand».³ Hur vanskelig denna bevismetod — hänvisningen till »karakteristiske» enskildheter⁴ — praktiskt och principiellt alltid måste vara, behöver väl knappast närmare utföras; förf. kan alltför väl ha annekterat sådana drag från äkta källor för att med lånta fjädrar förläna större trovärdighet åt sina ingivelser. Detta framträder ovanligt tydligt i fråga om prof. Bulls tredje exempel, fru Karens berättelse om sitt bröllop med Erik Ottesön, upptecknad av svärdottern fru Siselle Juel. När Bull tillerkänner den »et sterkt indre præg av sandsynlighet», så har han verkligen på visst sätt alldeles rätt. Det brottstycke Bull återger utgör nämligen en så gott som ordagrann avskrift av en genom citat i Troels Lunds stora arbete välbekant, egendomligt

¹ Personalhistorisk Tidsskrift IV, 2, s. 240 (1899).

² Jag följer här Bulls normaliserade citat, som ger en god miniatyrbild av de traditionsvårdande damernas ofta överraskande maskulina orientering i hithörande ämnen.

³ Jag kan icke neka mig att i dess helhet citera not 38:

En gammel Fjösquind paa Vatne, som stelte om Berlo, sa' att »ho hastelien för dess ho slokna — reeste seg i Bænk'jen aa jussom starræde stiffeli'en mot Gluggen aa forudgallrede Hr. Eriks Hærgang saalunde: »Du wart ein diger Kiempe aa slaar aa faar aassaa mykjet Hogg, men stöt segrar Du aa stiger högt — da er den senaste Striid aa Du er aassaa da seiersæl, men han som raar, er udi Twesinn — de' er Slutt'n! Akta deg for Konungen!», »hulicke sidste Oerd hon udraabte særdelid høylydels» — blev det sagt.

⁴ Vilka dessa skulle vara just i föreliggande fall torde bli svårt att avgöra.

rörande passus i den danske läkaren doktor Otto Sperlings självbiografi.²

Föga gynnsammare för hr Grönvolds släktkrönika utfaller en granskning av prof. Bulls fjärde exempel, den mustiga målningen av Bernt Ornings erotiska friheter. Hans »Haupt-Dulle» skall enligt tanternas traditioner ha varit en holländska »med stærke Drifter udi sit Kjöd och andet Ondt Tøy behæftet» (s. 76). Något senare (s. 97) återkomma alldeles samma ord i en samtida utsago om den förutnämnda Anne Christine Orning, citerad efter Överland!

Den detaljgranskning, som jag här på några punkter företagit, har knappast varit av nöden. Även utan en sådan framträder arbetets verkliga karaktär tillfyllest klart, och det är egentligen bortkastad möda att på detta machverk ödsla vetenskaplig kritik. Men den omständigheten, att även allvarliga, genom forskningar på sina resp. specialområden högt respekterade historiker bragts att tro på den äkta kärnan i den Grönvoldska släkttraditionen, kunde onekligen ägna sig för vissa betraktelser. Doc. Worm-Müllers avtackande i förfs förord och prof. Bulls anmälan i Samtiden ställa i bjärt belysning vådorna för den högre historiska bildningen av en specialisering, som synbarligen lämnar forskaren mer eller mindre värnlös, när han ställes inför även ganska elementära uppgifter, vilka ej omedelbart falla inom hans egen domän.

² Troels Lund, Dagligt Liv i Norden XI, s. 261—262 (4 uppl.); jfr S. Birket Smith, Dr Otto Sperlings Selvbiografi, s. 46—47.

Adelns ättartavlor i ny gestalt.¹

Av Sixten Humble.

Det ligger i sakens natur, att personhistorikern ej gärna söker sitt föremål bland de enskilda eller de släkter, vilkas verksamhet och öden icke nå utanför det alldagligas lugn och begränsning, även om deras värv präglats av den berömvärdaste pliktuppfyllelse och trots yttre anspråkslöshet länt det allmänna till bestående gagn. Vad som lockar till skildring är stordådet, den säregna insatsen, det skiftande, ovanliga levnadsloppet eller den i yttre måtto resultatrika verksamheten.

Just till stor del samma faktorer hava under århundraden utgjort grunden för förvärvet av den särskilda form av samhällsutmärkelse, som adelskapet betecknat. Och ej blott själva adlandet har anknutit därtill. Den position i samhället, som adelskapet skänkte, förlänade också åt den adlades ättlingar helt andra förutsättningar än åt den borgerlige att skiljas från de trägna arbetarna i det fördolda och att i sin tur utträtta »märkliga» ting.

Ej minst mot bakgrunden av detta orsakssammanhang torde det faktum böra ses, att den personhistoriska forskningen sysslat i särskilt hög grad med enskilda *adelsmän* eller *adliga ätter*. Av samma skäl lära väl dessa även framdeles länge få åtnjuta ett dylikt företräde. I den mån forskningen gäller borgerliga släkter eller enskilda, måste dessutom adelns ledande ställning inom samhället under gångna tider medföra, att forskaren ständigt kommer i kontakt med dennas medlemmar och kräver upplysningar om dem för utförandet av de skildringar, som äro hans egentliga uppgift.

Att den svenska personhistoriska forskningen sedan mer än sextio år haft till sitt förfogande en till sin omfattning och rikedom på biografiska uppgifter mycket betydande uppslagsbok rö-

¹ Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser utgivna av Gustaf Elgenstierna. I Abrahamsson—Celsing. XVI + 829 s. Sthlm, P. A. Norstedt & Söner, 1925.

rande vårt lands adliga ätter är under sådana förhållanden en förmån, som säkerligen de flesta av denna forsknings utövare haft tillfälle att uppskatta. Detta arbete, »Den introducerade svenska adelns ättartavlor», utgivet åren 1858—1864 av Gabriel Anrep, har för visso hjälpt många personhistoriker förbi svåra mödor för utrönandet av forskningsdetaljer, som varit för hans arbete behövliga. Det har även givit mer än ett uppslag till speciella undersökningar och mer än en gång skänkt den grundstomme av fakta, som vid dylika undersökningar eljest är besvärligast att finna, och vars sammanförande denna uppslagsbok förutan kanske skulle hejdat mångt biografiskt eller genealogiskt arbete i portgången.

Visserligen är det sant, att Anreps Ättartavlor icke varit utan betänkliga brister. Det material, varpå arbetet väsentligen grundat sig, de s. k. riddarhusgenealogierna, har gjort sådana så gott som ofrånkomliga. Sammanförda till stor del av uppgifter, som meddelats av de adliga ätterna själva till följd av författningsenligt åläggande eller av äldre tiders föga kritiska genealoger, lämnade dessa släktöversikter givetvis mycket övrigt att önska i fråga om fullständighet och pålitlighet. Djärva konstruktioner, särskilt när det gällt genealogiernas upprinnelse, hade på mer än en punkt satt sin prägel på dem. Anekdoter med mer eller mindre tvivelaktig historisk kärna, vilka lättare bevarats av familjetraditionen än fasta biografiska data, hade tämligen urskillningslöst tillförts dem. Ej heller kunde ett material, som på detta sätt sammanbragts av en mängd medarbetare med mycket olikartade förutsättningar för uppgiften, undgå att bli synnerligen heterogent. De bearbetningar av detta material, som tid efter annan ägt rum på riddarhuset, och som slutligen Anrep själv vid utgivandet var i tillfälle att företaga, kunde svårligen råda fullständig bot på de antydda missförhållandena. Jätteresurser skulle hava krävts för att bringa allt på ett vetenskapligt hållbart plan, och sådana stodo icke till buds. Bearbetningarna kvarlämnade mycket av just de svagheter, som utmärkt materialet: påtaglig ojämnhet i rikedomen på upplysningar, blandning av historiska fakta och mer eller mindre grundlösa fantasier samt en utsmyckning med kuriositeter utan egentligt värde.

Men allt detta till trots måste slutomdömet om Anreps Ättartavlor bliva, att de varit forskningen till största gagn. Använda med tillbörlig kritik, vilken åtminstone den senaste forskargenerationen torde hava lärt att bruka beträffande dem, hava de fyllt en betydande uppgift.

Detta omdöme bestrider givetvis icke på något sätt önskvärdheten av en granskning och korrigerings av Ättartavlorna efter nutidens mera kritiska måttstock och med hjälp av de rättelser och det omfångsrika nya material, som de sista årtiondenas forskning på hithörande områden bragt i dagen. Lika väl som detta erkännes, måste det dessutom starkt understrykas, att sedan länge ett kännbart behov av en ny edition av Ättartavlorna såtillvida förefunnits, som den ursprungliga upplagan icke längre kunnat tillgodose den mer och mer livaktiga forskningens krav att hava denna uppslagsbok lätt tillgänglig. Därför hava också säkerligen de största förväntningar framkallats av de underrättelser, som under de sista åren spritts inom intresserade kretsar, att omfattande förarbeten igångsatts för utgivandet av en ny, omarbetad edition av adelsgenealogierna. Och därför torde början till dessa förväntningars infriande genom den i dagarna utkomna första delen av »Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser» förtjäna det mottagande såsom ett evenemang inom den svenska genealogiska litteraturen, som dagspressen redan ägnat densamma.

* * *

Det förlag, P. A. Norstedt & Söner, varifrån på sin tid de Anrepiska Ättartavlorna utgingo, har tagit det lofvärda initiativet till denna nya edition. För arbetet har det vetat att förvärva en på hithörande områden erkänt dugande kraft, postkontrollören Gustaf Elgenstierna, vars tidigare ådagalagda förtjänster särskilt såsom utgivare av släktkalendrar kunna anses utgöra en borgen för att företaget kommit i rätta händer. Såsom redaktionskommittierade hava därjämte fungerat arkivrådet Joh. Ax. Almquist och förste arkivarien B. Boëthius.

Utgångspunkten för arbetet är nu liksom förut riddarhusgenealogierna, men åt dessas fullständigande och förbättrande har sedan Anreps dagar ägnats mycken uppmärksamhet från riddarhusets sida, varigenom de numera utgöra ett helt annat underlag än som stod Anrep till buds. Omsorgsfullt bedrivna undersökningar av en stor mängd ministerial- och domböcker hava väsentligen åvägbragt detta. Härtill kommer, att nu vid utgivandet åtskilliga andra hjälpmedel anlitats i kompletterande och korrigerande syfte. Först och främst har man nämligen sökt tillgodogöra Ättartavlorna de mångfaldiga uppgifter, som sedan Anreps dagar framkommit i den tryckta litteraturen. Vidare hava några för ändamålet särskilt

givande arkivserier systematiskt blivit genomgångna. På vissa specialområden hava dessutom de sålunda åstadkomna genealogierna underkastats revision av särskilt sakkunniga personer, medeltidspartierna av docenten Gottfrid Carlsson, det finländska materialet av den numera avlidne finländske riddarhusgeneologen O. Wasastjerna samt det baltiska av f. d. riddarhusgeneologen baron G. Wrangel i Reval och fil. doktorn baron K. Löwis of Menar i Riga. För en och annan släkt hava också enskilda forskare lämnat fullständiga, förut ej publicerade utredningar, och med begagnande framför allt av den fortsättning på Anreps arbete, som åren 1897—1900 utgavs av F. U. Wrangel och O. Bergström, samt av uppgifter, som på förfrågan meddelats av nu levande ättmedlemmar, hava Ättartavlorna förts fram till våra dagar. En anmärkningsvärd nyhet tillkommer slutligen även såtillvida, som i arbetet numera intages varje ätts fullständiga vapenbild vid dess genealogi.

Ättartavlorna framträda till följd härav i ett väsentligt reviderat skick, och den som är förtrogen med den gamla upplagan, lär icke behöva bläddra länge i den nu utkomna första delen av den nya för att märka betydande skillnader och förbättringar. Att detta oaktat ej heller denna edition kan göra anspråk på oangripplighet i alla sina otaliga detaljer, är ett faktum, som erkännes i arbetets företal och som — för dess egen skull — bör starkt betonas. Man får härvid över huvud taget icke förglömma, att arbetet dock alltjämt rubricerar sig som ett *utgivningsarbete*, och att sålunda ej kan vara fråga om att detsamma frångår sitt underlag, riddarhusstamtavlorna, i annan mån än som föranledes av påvisbara felaktigheter i dessa. Beträffande möjligheterna att komma dylika på spåren, bör framför allt påpekas, att till stor del lära de å genealogierna lämnade uppgifterna alls icke kunna kontrolleras. Att så ej minst är förhållandet i fråga om släkternas ursprung och att därvidlag sålunda alltjämt på åtskilliga punkter tivelaktigheter förefinnas, framhålles särskilt i företalet. Å andra sidan har det visserligen teoretiskt varit inom möjligheternas ram att åstadkomma kontroll, rättelser eller önskvärda tillägg i många hänseenden, där så ej skett; men det ligger i sakens natur, att t. o. m. starka begränsningar här måste göras. Det lär ej vara överord att påstå, att varje försök att begagna hela det enorma material, som med utsikt till vinster skulle *kunna* nyttjas för en dylik uppgift, måste misslyckas.

Det enda, som på grund härav synes kunna komma under diskussion i fråga om arbetets planläggning, är det urval som skett,

då det gällt att med iakttagande av den erforderliga begränsningen åstadkomma bästa möjliga resultat. Anmälaren ser sig icke i stånd att till fullo bedöma detta spörsmål, men vågar dock ifrågasätta, om ej ett par särskilda arkivserier, vilka icke nämnvärt torde hava anlitats, bort mera beaktas. Bägge utmärka sig nämligen för ovanlig rikedom på sådana upplysningar, som här äro av betydelse, och äro dessutom av den beskaffenhet, att uppgifterna dels kunna omedelbart anträffas och dels måste anses särskilt pålitliga.

Med den ena av ifrågavarande arkivserier avses de samlingar av adliga bouppteckningar, vilka som bekant ingå i våra hovrätters arkiv. Att dessa erbjuda ett i berörda hänseende mycket värdefullt material, lär ej kunna bestridas. Bortsett från den väl i regel på andra vägar lättare fastslagna tidpunkten för det dödsfall, som föranlett bouppteckningen, lämnar ju denna vanligtvis uppgifter om arvtagare, varav genealogiska spörsmål direkt eller indirekt bliva besvarade. Direkt kan man exempelvis vinna kännedom om den avlidnes make eller efterlevande barn eller om släktskap till andra personer, som haft arvsrätt; indirekt kunna törhända slutsatser dragas, att från annat sammanhang kända anförvanter dött tidigare, eftersom längre bort besläktade blivit arvsberättigade. Att uppgifterna vidare härvidlag måste tillmätas en hög grad av tillförlitlighet, följer av bouppteckningarnas officiella karaktär.

Visserligen skall det erkännas, att detta material vid några stickprov, som anmälaren tagit, i regel endast lämnat upplysningar, som bekräftat vad de nu utkomna Ättartavlorna meddela. Det bör därför kanske antagas, att en systematisk genomgång av ifrågavarande samlingar icke skulle hava skänkt utbyte, svarande mot arbetet. Men att de med framgång kunnat anlitas för enskilda fall, då det gällt att avgöra sådana viktigare frågor, som exempelvis när en ätt eller ättegren utdött, har visat sig t. o. m. vid denna ytliga undersökning. Ett par exempel må belysa detta förhållande. Det ena av dem gäller adliga ätten Brenner, nr 1464, för vilken Ättartavlorna bl. a. ange: »utdöd *efter*¹ 1828». Denna notis synes hava förestavats därav, att den siste ättmedlem, för vilken dödsår varit känt, musikdirektören Carl Henrik B., avlidit just år 1828, men att en hans son, Elias Henrik, som »reste till England och dog därst.», antagits hava överlevat honom. Bouppteckningen efter Carl Henrik B. (ingiven till Svea hovrätt) upplyser emellertid: »Härvid anmäldes, att musikdirektören de Brenner med sitt

¹ Kurs. här.

första gifte haft en son, vilken avrest till England och sedermera där *blivit*¹ död» — således *före* fadern. I förbigående må uppmärksamheten härvid även fästas därpå, att den avlidne i bouppteckningen kallas »de Brenner», och att således denna form av namnet, vilken påpekats i Ättartavlorna för den yngre ättegrenens vidkommande, också synes hava brukats inom den äldre gren, vartill han hörde.

Det andra av de fall, varmed anmälarer vill exemplifiera sitt påpekande om de adliga bouppteckningarna, avser ätten von Baumgarten, nr 1463. Ättartavlorna ägna denna en utförlig inledande diskussion, om den skall anses hava utdött med regementskvartermästaren Johan Christer von B., som levde i början av 1700-talet, eller — såsom den Anrepska genealogien anger — hava fortsatts av en estländsk gren. Resultatet har blivit, att man ej ansett något stöd förefinnas för det senare alternativet, och att sålunda större delen av Anreps stamtavla här bortskurits. Någon avgörande klarhet rörande den nyssnämnde Johan Christer von B:s sista öden, hans eventuella giftermål och avkomlingar har emellertid ej vunnits, varför spörsmålet alltjämt kan anses såsom i viss mån oavgjort. Det anmärkningsvärda är nu, att bland de år 1755 till Svea hovrätt ingivna bouppteckningarna finnes en lydande för »Regementskvartermästaren välborne herr Johan Christopher von Baumgartens fru, välborna fru Christina Blad», som avlidit den 10 februari samma år. Bortsett från att här sålunda vinnes kännedom om ett namn och ett datum, som rätteligen bort inflyta bland stamtavlans uppgifter, ger bouppteckningen även vid handen, att i detta äktenskap icke funnits några efterlevande ättlingar. Där- emot uteslutes ej heller härigenom möjligheten av ättens fortbestånd, då den avlidna icke angives som änka och skäl sålunda föreligger att antaga, att mannen överlevat henne. Men det vill synas, som om klarhet även härutinnan skulle kunna nås med utgångspunkt från en notis i förevarande bouppteckning, vilken hänvisar till ett frälsehemman Roxnäs i Torshälla landsförsamling. Utan att hava varit i tillfälle att fullfölja det uppslag, som denna notis ger, vill anmälarer allenast omnämna, att jordeböckerna för Södermanland t. o. m. år 1764 upptaga »kvartermästaren Baumgarten» såsom ägare till sagda frälsehemman, och att detta då synes hava *genom arv* övergått till den adliga ätten Ribbing.

Värdet av de adliga bouppteckningarna för ifrågavarande ändamål torde, såsom av det ovanstående lär framgå, väsentligen

¹ Kurs. här.

ligga däri, att de kunde skänka större fasthet åt själva genealogierna. Men genealogierna äro ju emellertid i det föreliggande arbetet egentligen endast en — om också synnerligen värdefull — ram för den rikedom av biografiska data, som där meddelas. Först när blicken riktas på dessa, framträda till fullo verkets mäktiga proportioner, och då om någonsin måste man bliva imponerad av det resultat, som åstadkommits. Det förefaller därför särskilt vanskligt att i detta hänseende göra någon antydning om icke utnyttjade möjligheter. Med full insikt om detta förhållande och därför snarast blott för att rikta ett memento till de forskare, som på en eller annan punkt kräva ännu mera, än Ättartavlorna giva, eller kontroll av deras data, vill anmälaren vid sidan av de adliga bouppteckningarna bringa i åtanke jämväl riksarkivets samlingar av militära meritförteckningar. Materialets koncentrerade beskaffenhet, uppgifternas officiella karaktär och adelns egenskap av krigarståndet par préférence äro olika skäl, som ställa dessa samlingar i främsta raden, när det gäller att finna biografiska data för enskilda adelsmän. Några på måfå gjorda jämförelser mellan vad å ena sidan Ättartavlorna och å den andra de omförmälda meritförteckningarna härvidlag upplysa, hava ådagalagt att skiljaktigheter förekomma, och att de senare understundom giva rätt så värdefulla kompletteringar. Med förbigående av övriga exempel, vill anmälaren härav blott erinra om ett fall, som synes något mera betydelsefullt än de övriga. Detta gäller Hans Gustaf Adlerbaum, en av de få personer, som vid de nu till nyes offentliggjorda stamtavlorna upptagits under rubriken: »Utan känt samband med stamfadern». En meritförteckning för honom giver utöver de i Ättartavlorna meddelade data även notisen »År 1738 den 4:de februari född uti Västmanland». Det bör framhållas, att denna notis givetvis icke berättigar till några genealogiska konstruktioner; men då därav upplyses om Hans Gustaf Adlerbaums härstamning från den landsända, där ätten med samma namn (nr 1635) hade sitt hemvist, bidrar notisen obestriddligen att bestyrka hans samhörighet med denna ätt, och därjämte erbjuder den en utgångspunkt för ytterligare efterforskningar, varigenom stamtavlan möjligen kan fullkomnas.

*
*
*

Anmälaren vill icke gå längre än till de påpekanden och därtill knutna reflexioner, som härmed gjorts ur *en* av de synpunkter, varur det föreliggande arbetet möjligen kan ge anledning till

diskussion. Att ingå på en granskning av de biografiska detaljerna kan så mycket mindre komma i fråga, som de anmärkningar, vilka därvid kunde framdragas, med all säkerhet skulle väga mycket lätt vid jämförelse med mängden av samtidigt i Ättartavlorna konstaterade tillförlitliga och värdefulla upplysningar. I stället skall ännu en gång anknytas till vad, som redan berörts beträffande det Anrepiska arbetet och som med den nu utkommande förbättrade upplagan förtjänar än mera understrykas: till verkets obestriddliga värde och det intresse, som bör kunna påräknas för detsamma. Det har legat nära till hands att i denna tidskrift framför allt betona arbetets gagn för personhistorikern. Uppenbarligen har därmed skett en medveten begränsning. Allmännast kan man väl uttrycka sig så, att nästan allt som kräver ett historiskt betraktelsesätt (naturligtvis inom den givna tidsramen) kan härav draga nytta. Att *den svenska rikshistoriens* viktigare händelser åter och åter måste skymta fram ur mängden av personalnotiser i Ättartavlorna, behöver knappast framhållas. Vad som redan inledningsvis erinrats om adelns ställning under århundraden inom det svenska samhället, torde göra detta naturligt. Men kanske hava dock få t. o. m. av dem, som vant sig att allt emellanåt rådfråga Anreps arbete såsom uppslagsbok, ägnat denna synpunkt någon större uppmärksamhet. Kanske skall därför förevarande anmälan av Ättartavlornas nya edition icke förlora på ett försök att visa vad härutinnan enbart ett litet, om också ej likgiltigt valt parti därav kan erbjuda. Partiet i fråga sammanhålles av det gemensamma Bielkenamnet — den adliga, den friherrliga och den grevliga ätten Bielke.

Dess historia och därmed dess anknytningar till rikshistorien gå tillbaka till folkungatiden, det svenska ridderskapets barndom. Ur densamma träda oss till mötes Ture Kettilsson och Erik Turesson Bielke — far och son —, minnande om brödrafejderna mellan Magnus Ladulås söner, om den första svensk-norska unionens tillblivelse och om det första i raden av de fredsslut, som skänkt välbehövligen avbrott i Sveriges månghundraåriga kamp med moskoviten. Till en av 1300-talets märkligaste svenskar, den heliga Birgitta, föres tanken med namnet Ingeborg Larsdotter (2 stjärnor), Nils Dannes Turesson Bielkes maka och den nyssnämnde Ture Kettilssons svärdotter, vilken var Birgittas följeslagerska på färden till Rom 1349. Med Nils Turesson, en tredje son till Ture Kettilsson, upprullas de svenska stormännens stämplingar mot konung Magnus Eriksson, vari han var en av ledarna och vilka, ej minst

genom honom, förde till Albrekts av Mecklenburg inkallande i landet. Nästa våldsamma regementsskifte, Albrekts avsättning och drottning Margaretas utkorande, får sitt omnämnande i samband med Sten Bengtsson Bielke, son av en fjärde son till Ture Kettilsson och tidigare, liksom den nyssnämnde farbrodern, Albrekts anhängare. Och i hans broders, Ture Bengtssons, verksamhet åter skymtar drottning Margaretas strävanden att ånyo bringa fasthet i den svenska statens undergrävda ekonomi.

Så följa talrika anknytningspunkter till det kommande århundradets skiftande kamp kring problemet om den skandinaviska unionens vara eller icke vara. Å ena sidan finna vi i raden av Bielkeättlingar konung Karl Knutssons förmyndare och fosterfader, den sist omförmälde Ture Bengtssons son Sten, samt dennes dotter Birgitta, modern till en annan av 1400-talets ur adelsätterna framgångna märkesmän, som blivit svenskhetens banerförare i unionsstriderna, nämligen Sten Sture d. ä. In i det andra lägret förflyttas vi däremot med de biografiska upplysningarna om Ture Turesson Bielke — en sonson till den ovannämnde Sten Bengtsson. Hemlig brevväxling med danskarna 1451, landsflykt till Danmark 1452, återkomst till Sverige med Kristian I 1457, strider mot ärkebiskop Jöns Bengtssons anhängare 1463 och mot Karl Knutsson 1464 samt deltagande på dansk sida i slaget vid Brunkeberg 1471 äro data, som utgöra talande vittnesbörd om hans position i tidens välvningar. Och liksom en påminnelse att under allt detta även andra uppgifter funnos för de svenska stormännens stridslystnad än inbördesfejderna riktas blicken med Ture Turessons son Erik ännu en gång österut, på förvecklingarna med Ryssland i Svante Stures dagar.

Ej heller det sista och blodigaste skedet av unionstiden, Kristian Tyranns ingripande i vår historia, har gått Bielkeätten spårlost förbi. Även här erinras vi om splittringen inom de svenska herresläkterna — å ena sidan Erik Turessons broder Peder beseglande Stockholms kapitulation 1520 i egenskap av Kristians rådsherre, å den andra hans dotter Anna, nyss vorden änka efter ståt-hållaren Johan Månsson (Natt och Dag) på Kalmar slott, såsom själen i detta viktiga fästes försvar mot samme Kristian.

En ny tid går in, på vars tröskel våra stormansätter tillfogats en förlamande åderlätning — i ordets egentligaste bemärkelse — genom Kristian Tyranns våldsamma hand. Men Bielkeätten hörde ej till dem som fått dödsstöten. Dess i biografiska data skrivna historia ger alltjämt läsaren inblickar i det stora som sker. Om

Gustav Vasas gärning att skapa en stark statsmakt under seg kamp mot det självvåld, som unionstiden lämnat i arv, påminnes man, när man finner en broder till hjältinnan på Kalmar slott, Ture Eriksson Bielke, såsom deltagare i Västgötaherrarnas uppror 1529, eller när man möter notisen om Axel Eriksson Bielke — en tredje medlem av denna syskonskara — såsom konungens medhjälpare i Dackefejden tretton år senare. Under nästa generation sammanvävas Bielkarnas öden allt mera med konungaättens inre strider. Närheten till tronen får sitt påtagliga yttre vittnesbörd, då den nyssnämnde Axel Erikssons sondotter Gunilla förmåles med Johan III. Och med blodiga runor har deras deltagande i dessa strider — samtidigt ju i nästan lika hög grad en kamp mellan konungamakt och högadligt herravælde — i slutuppgörelsens ögonblick blivit ristat. Hertig Karls våldsamma tillvägagångssätt för att ånyo befästa den starka kungamakt, som hans fader skapat, passerar revy i biografierna över de tre bröderna Hogenskild, Claes och Ture Bielke, av vilka två stupade på hertigens »slaktarbänk» och den tredjes lott blev en tioårig landsförvisning. Dessa tilldragelsers mäktiga tragik framhäves än mer, då man finner de olyckligas frände Nils Turesson bland deras domare.

Bielkebiografiernas rikedom på data i diplomatisk tjänst talar i det följande sitt tydliga språk om den svenska politikens expansion och Sveriges stormaktsställning. Vid ingångsporten till denna epok framträder den nyssnämnde Nils Turesson, den förste inom den yngre grenen av den friherrliga ätten Bielke, såsom kommissarie vid fredskongressen i Knäred 1612 och vid mötet i Ulvsbäck 1619. Hans brorson, friherre Sten Svantesson Bielke, var svenskt sändebud till polska valriksdagen 1632, legat i hela Pommern s. å., utnämnd till kommissarie vid stilleståndsförhandlingarna med Polen 1634, ehuru sjukdom lade hinder i vägen för hans deltagande däri, och för en tid även förordnad såsom generallegat i Tyskland. I dessas fotspår gingo Nils Turessons egna söner. Den äldste, Ture, har fått sitt namn sammanflätat med Brömsebrofreden 1645, vid vilken för övrigt även hans yngre broder Gustav var verksam, om också blott i den blygsammare rollen av beskickningens marskalk. Den senares deltagande såsom en av legaterna i 1655 års ambassad till Moskva, varigenom han åsamkades ett treårigt, ofrivilligt kvarstannande i Ryssland, bör ej heller förbigås. Och den yngste brodern, Sten (Nilsson), fick sig beskärt att såsom minister vid frederna i Roskilde 1658 och Köpenhamn 1660 bekräfta slutakterna i den svenska storhetstidens framgångsrika skede.

Med stamfadern för den grevliga ätten Bielke, Nils (Turesson), hava vi nått fram till påfrestningarnas dagar av stormaktsepoken. Omnämmandet av hans tappra deltagande i slagen vid Halmstad, Lund, där enligt Karl XI:s eget yttrande dennes krona »dansade på Bielkens värjspets», och Landskrona erinrar om lika många avgörande ögonblick för den svenska stormaktens tillvaro. Och om det hårda slag, som drabbade hela adelsståndet, när stormaktsställningens bevarande krävde reduktion av dettas under framgångens dagar inhöstade privatekonomiska vinster, bär även hans biografi vittnesbörd. Ej heller till denna stormaktsställnings slutkapitel lämna de Bielkeska ättartavlorna oss utan anknytning, då vi möta notiserna om greve Nils' son, Ture Gabriel, blesserad vid Poltava, deltagare i kalabaliken i Bender och Karl XII:s följeslagare i Demotica.

Bakom andra biografiska data om denne Ture Gabriel Bielke och hans son, Nils Adam, skönjer man så omsider även frihetstidens partipolitiska välvningar och ständernas regemente, där exempelvis orden »licentierad från riksrådsämbetet genom riksens ständers brev» kasta en blixtbelysning över situationen. Och slutligen när en åter växande konungamakt går fram ej minst över adelns ställning i samhället, då lämnar även detta spår efter sig i denna släkt-historia. Upplysningen, att den nyssnämnde greve Nils Adam Bielke nedlade alla sina ämbeten den 5 maj 1789, vittnar på sitt sätt om svårigheterna för aristokratien att finna sig tillrätta under de förändrade förhållanden, som Gustav III skapat. Maktlöst var det missnöje, som därav alstrades, och intet vanns genom det offer, som det krävde, när tre år senare Gustav III träffades av Ankarströms kula. Ej heller detta dåd går oss spårlöst förbi; en medlem, den siste, av den friherrliga ätten Bielke sökte själv döden av fruktan, att rannsakingen och domen i anledning av kungamordet skulle nå även honom. Ett halvt årtusende hade då förflutit sedan Ture Kettilssons dagar — ett halvt årtusende, varunder Bielkeättlingar, son efter far, i tolv släktled haft säte vid svenska regenters rådsbord.

*
*
*

Är det också för läsaren angenämast att låta blicken stanna vid en sådan stormanssläkt som den Bielkeska, så lär han dock icke undgå att inför de nu utkomna stamtavlorna göra reflexioner även av helt annat slag än de nyssnämnda. Mer än en gång kan man där se ödets bistra lek med ättlingarna av ett adlat

ursprung och skåda svagheterna hos den samhällsform, som räknade det ärfvliga adelskapet såsom en hörnsten. Man behöver ej därför tänka på de fall, då avsteg in på brottets bana fläckat ett adligt sköldemärke. Det är nog, om man uppmärksammar en långt vanligare företeelse: snabbheten, varmed den adliga ätten lämnat de samhällets höjder, där den bort hava sin plats, och anträtt vandrigen nedåt dalarna. Ej sällsynt är, att den vandrigen icke ens stannat i de sociala skikt, som brukat betecknas såsom medelklassens, utan först djupare. Huru ihålig ter sig ej den adliga värdigheten, när dess innehavare redan en eller annan generation efter adlandet förlorat varje spår av vad samtiden uppfattat såsom det första ståndets särmärken! De ätter, som ge anledning till dylika reflexioner, framträda nästan som anomalier i samlingen av adliga stamtavlor. Men faktiskt fylla de ju den mycket viktiga uppgiften att visa den bristande punkten i det ärfvliga adelskapets idé. Det är ej blott ståndets utåt lysande historia, som läses i Ättartavlorna; det är också dess oförenlighet i längden med naturens ordning, varöfver utvecklingen redan givit sin dom.

Tankens fortsatta flykt härifrån till de skiftande verkningarna i olika hänseenden av ståndssamhällets struktur måste naturligtvis i förevarande sammanhang tyglas. Endast i en riktning må den fullföljas. Att beträda den tankebana, som härmed avses, skulle eljest vara ganska långsökt — nu är det mera förklarligt. Tack vare beskaffenheten hos det som konstituerat ett av stånden, adelskapets ärfvlighet, och den betydelse som huvudmannaskapet vunnit för detta stånds organisation, hava riddarhusgenealogierna kommit till och därmed en hjälp förunnats den personhistoriska forskningens målsmän, som icke nog kan uppskattas. Att Ättartavlornas nu omförmälda, förnyade utgivande gör denna hjälp så mycket mera värdefull har redan betygats men förtjänar att här såsom slutord upprepas.

Notiser.

Personhistoriska samfundets årsmöte ägde rum å hotell Kronprinsen måndagen den 27 april 1925. På revisorernas förslag beviljades styrelsen full och tacksam ansvarsfrihet för 1924 års förvaltning. Till medlemmar av styrelsen omvaldes arkivrådet Joh. Ax. Almquist, hovmarskalken greve Adam Lewenhaupt, direktören Govert Indebetou och professorn Sven Tunberg samt nyvaldes efter avlidne arkivarien Ivar Simonsson förste amanuensen Sixten Humble. Till medlemmar i redaktionsutskottet omvaldes arkivrådet Almquist, förste arkivarien Bertil Boëthius, intendenten friherre Rudolf Cederström och postkontrollören Gustaf Elgenstierna samt nyvaldes amanuensen Humble. Till revisorer omvaldes kamrer Axel Dandenell och hovrättsrådet F. W. Grönwall med kapten A. Pålman såsom suppleant.

Föredrag hölls av justitierådet B. Wedberg över ämnet »Juridik och erotik». — Efter föredraget: supé och samkväm.

Utdrag ur revisionsberättelsen för år 1924:

Debet.

<i>Behållning</i> från år 1923	5,580: 95
<i>Inkomster</i> år 1924:	
Årsavgifter	3,597: 65
Tidskriftsförsäljning	372: 29
Räntor	287: 62
	<u>4,257: 56</u>
Summa	9,838: 51

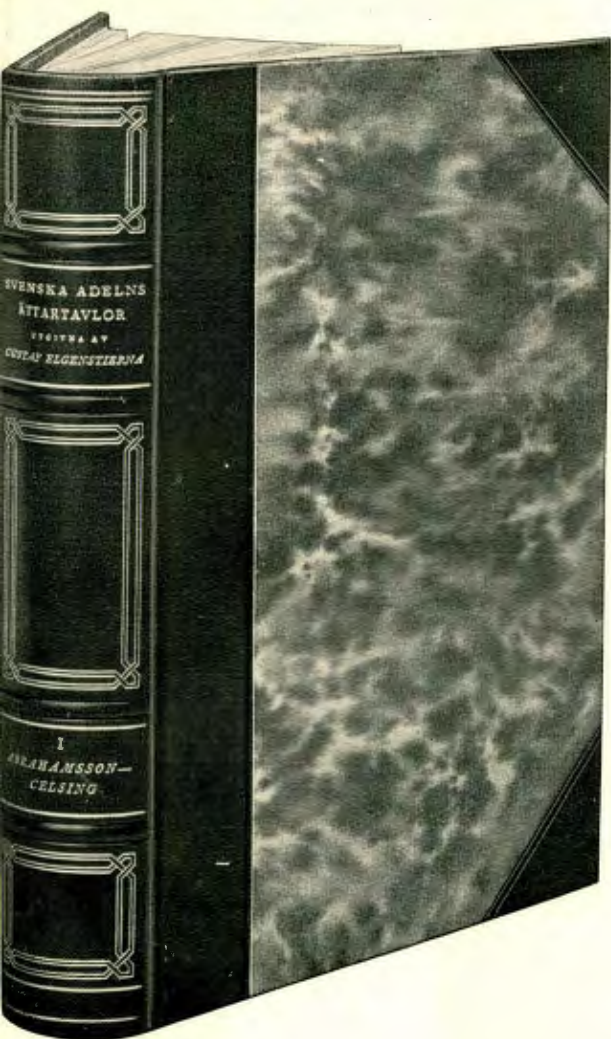
Kredit.

<i>Utgifter</i> år 1924:	
Trycknings- och illustrationskostnader	2,711: 14
Uppbörds- och distributionskostnader	444: 85
Arvoden	1,897: 15
	<u>5,053: 14</u>
<i>Behållning</i> till år 1925	4,785: 37
	<u>4,785: 37</u>
Summa	9,838: 51

Fråga.

Undertecknad, som för svenska vitterhetssamfundet förbereder en edition av Erik Sjöbergs (Vitalis) samlade skrifter, blir tacksam för meddelande om i enskild ägo befintliga handskrifter (dikter, brev etc.) av nämnde författare.

Algot Werin
Bibliotekarie, Lund.

Den introducerade
SVENSKA ADELNS
ÄTTARTAVLOR

utgivna av
Gustaf Elgenstierna

Redaktionskommitté:

Arkivrådet Fil. doktor *J. A. Almquist* och Förste Arkivarien
Fil. doktor *B. Boëthius* samt
Postkontrollör *G. Elgenstierna*.

Verket som är planlagt att utkomma i 9 delar med en del om året kan genom nedanstående bokhandel erhållas på bekvämaste avbetalningsvillkor.

Priset är Kr. 70:— inb. i här avbildade halvfr.
Norstedtsband.

Avskilj och
sänd detta
brevkort!

A.-B. Sandbergs Bokhandel

Sturegatan 8

STOCKHOLM

Var vänlig sänd mig utan kostnad för mig

a) PROSPEKT

b) 1:sta bandet till påseende.

av DEN SVENSKA ADELNS ÄTTARTAVLOR

Namn:

Titel:

Adress:

Följande av samfundets skrifter utlämnas åt *ledamöter i samfundet* efter rekvisition hos sekreteraren, adr. Riksarkivet, Stockholm 2, till nedan-nämnda pris:

- Svenska autografsällskapets tidskrift, Del I, n:is 1, 3, 7—12 årg.**
 1879—1888 (h. 2 o. 4—6 saknas), per nr kr. 3:—.
- Svenska autografsällskapets tidskrift, Del II, n:is 1—12 årg.**
 1889—1896 (340 sid.), lämnas fullständig till nedsatt pris av kr. 18:—.
 Lösa häften för 3 kr. för varje häfte; dubbelhäfte n:is 11—12 för 6 kr.
- Ex. tryckt på *bättre papper* (därav några få fullständiga årg. äro tillgängliga)
 jämte *Register* till delarna I och II, även på *bättre papper* kr. 45:—.
- Personregister** till delarne I och II (44 sid.) kr. 6:—.
- Personhistorisk tidskrift:**
 Årg. I (1898—1899) h. 3 o. 4 à kr. 3:75 (h. 1 o. 2 slutsålda).
 > II (1900) h. 1 o. 2 à kr. 3:75 (h. 3 o. 4 slutsålda).
 > III (1901) (slutsåld).
 > IV (1902) — årg. XXIV (1923) à kr. 15 per årg. utom årg. VIII (1906), som är slutsåld.
 > XXV (1924) för kr. 10.

Handlingar, utg. genom samfundet:

- I. Sit Nikolai kyrkas i Stockholm vigselbok, 1. 1604—1650 och 2. 1651—1700 (182 sid.), utg. av F. U. Wrangel kr. 9:—.
- II. En adlig och furstlig hofpredikant under 1600-talets senare hälft, P. G. Öjer; utg. af Karl af Schmidt (82 sid.) kr. 4: 50.
- III. Släkten Aminoff (slutsåld).
- IV. Klosterfolket i Vadstena af C. Silfverstolpe (slutsåld).
 Do: do tryckt å *bättre papper* (i få ex.) kr. 15:—.
- V. Svenska porträtt i samlingarna vid Uppsala universitet, förteckn. af N. Sjöberg (6+87 sid.) med 31 porträtt; ingår i Personhist. tidskr. årg. III h. 3 o. årg. IV h. 1—4 (slutsåld).
- VI. Svenskarne under dannebrogen 1848—50, med tillägg (102+24 sid.), af B. Schöldström, med 97 porträtt (slutsåld).
- VII. Svensk genealogisk litteratur, förtecknad af J. A. Almquist (80 sid.) . kr. 6:—.
- VIII. Porträttsamlingarna å Edsberg och Hedensberg (23 sid. och 14 porträtt + 56 sid. och 3 porträtt); ingår i årg. VI h. 3—4 och årg. VII h. 4.

Ny serie:

1. Köpings stads tjänstemän 1605—1905 af G. Elgenstierna (106 sid.); ingår i årg. VIII h. 3—4.
2. Kalmar regementes chefer 1623—1907 af F. Rudelius (160 sid. + 23 porträtt); ingår i årg. IX h. 3—4.
3. Register till Personh. Samfundets porträttsamlingar årg. I—III (1906—08); ingår i årg. XI h. 2—4 och XII h. 1—2; även separat kr. 6:—.
4. Personhistoriska anteckningar rörande Kristianstads magistrat och andra stadens tjänstemän under åren 1700—1800. Af Karl Enghoff kr. 6:—.
5. V. Millqvist, Svenska Riksdagens Borgarstånd 1719—1866. Personhistoriska anteckningar (slutsåld).
6. Erik XIV:s almanacksanteckningar, hans dagböcker, ritningar och musiknoter i urval, utg. af C. M. Stenbock; ingår i årg. XIV h. 2—3.
7. Olof och Caroline Wijks porträttsamling. Beskrifven af Nils Sjöberg; ingår i årg. XV h. 4.
8. Grefve Reinhold von Rosens porträttsamling. Beskrifven af Nils Sjöberg; ingår i årg. XVI h. 1—2.
9. Namnlistor över officerskårerna vid svenska s. k. männingsregementen till häst och ständsdragoner under stora nordiska kriget av V. Hamilton, C. H. Kreüger och E. Leijonhufvud; ingår i årg. XVIII h. 1—2.
10. Namnlistor över officerskårerna vid svenska s. k. männingsregementen till fot under stora nordiska kriget av E. Leijonhufvud kr. 15:—.
- Dödslistor från och med år 1899 till och med år 1903 à kr. 3:—.

STOCKHOLM 1925. KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER. 251578